

INSTYTUT TURYSTYKI

PRACA ZBIOROWA

**ZAGOSPODAROWANIE
TURYSTYCZNE
REJONU
TUCHOLI**

**Ocena środowiska geograficznego
i koncepcja układu przestrzennego**

WARSZAWA 1976

INSTYTUT TURYSTYKI

PRACA ZBIOROWA

ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE REJONU TUCHOLI

**Ocena środowiska geograficznego
i koncepcja układu przestrzennego**

WARSZAWA 1976

Recenzenci:
Zbigniew Mikołajczak i Wojciech Onitzch

Praca zbiorowa pod redakcją
Macieja Drzewieckiego i Stefana Iwickiego
z grafiką Ireny Banach – na podstawie opracowania
„Zagospodarowanie turystyczne pow. tucholskiego
do 1990 roku” wykonanego w Pracowni Bydgoskiej
Instytutu Turystyki w latach 1973-4 przez
zespół w składzie:

mgr inż. arch. Romana PRZYBYSZEWSKA-GUDELIS	– główny projektant
mgr Stefan IWICKI	– studia i projekt
mgr Maciej DRZEWIECKI	– studia i projekt
mgr Antoni ZWOLIŃSKI	– studia i projekt
mgr Roman DYSARZ	– współpraca
mgr Marek GRABISZEWSKI	– współpraca
mgr Ewa KONARSKA	– współpraca
mgr Irena BANACH	– opracow. graficzne
Halina PACEWICZ	– współpraca graficzna
mgr inż. arch. Kazimierz JÓZEFCZYK	– konsultacja
dr inż. ogr. A. PIETRZAK	– konsultacja

Redaktor techniczny:
Marian Milejczak

INSTYTUT TURYSTYKI – DZIAŁ WYDAWNICTW
ul. Merliniego 9a, tel. 44-61-67, 44-63-47 02-511 Warszawa

Reklamodruk MP Poznań, 753/off. 76 n. 300 H-5/718 Cena 24zł

S P I S T R E Ś C I

Str.

I. WPROWADZENIE

1. Generalne założenia opracowania 5
2. Dotychczasowe opracowania planistyczne dotyczące rejonu Tucholi 10

II. CHARAKTERYSTYKA STANU OBECNEGO

1. Charakterystyka środowiska geograficznego i walorów krajoznawczych 17
2. Problematyka gospodarcza i demograficzna 26
3. Baza turystyczna 31
4. Ruch turystyczny 43
5. Ocena zmian ruchu turystycznego w latach 1960-72 46

III. STUDIA SZCZEGÓŁOWE DO ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO REJONU TUCHOLI

1. Studium modelowego układu funkcji turystycznych w Borach Tucholskich 52
2. Ocena przydatności środowiska geograficznego do użytkowania i zagospodarowania turystycznego 57
3. Ocena przydatności jezior do turystyki 65
4. Analiza chłonności turystycznej środowiska naturalnego 80
5. Studium wybranych zagadnień ekonomicznych..... 83
6. Prognoza ruchu turystycznego 89

IV. OGÓLNE ZASADY ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO REGIONÓW POJEZIERNYCH

1. Zasady przyrodniczo-geograficzne	103
2. Zasady ekonomiczno-społeczne	105
3. Zasady przestrzenno-funkcjonalne	106
4. Ograniczenia ekonomiczno-przestrzenne	108
5. Wskazania realizacyjne i organizacyjne	109

V. PROJEKT PRZESTRZENNO-FUNKCJONALNEGO ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO REJONU TUCHOLI

1. Ogólna koncepcja przestrzenna	112
2. Jednostki osadnictwa turystycznego	117
3. Komunikacja i szlaki turystyczne	123
4. Inne usługi i urządzenia turystyczne	128
5. Ochrona środowiska przyrodniczego	134

VI. WNIOSKI

138

Bibliografia	142
--------------------	-----

I. WPROWADZENIE

1. Generalne założenia opracowania

Zagadnieniom prawidłowego wypoczynku społeczeństwa poświęca się w chwili obecnej coraz więcej uwagi. Coraz bardziej również utrwała się pogląd, że najlepsze efekty daje wypoczynek w środowisku zbliżonym do naturalnego, w którym nie występują wcale, bądź też w niewielkim jedynie stopniu, niekorzystne dla zdrowia człowieka skutki współczesnej cywilizacji technicznej. Do takich w niewielkim stopniu przekształconych /w sensie użytkowania ziemi/, a zatem atrakcyjnych dla współczesnego mieszkańca miast terenów należą obszary leśne. Atrakcyjność obszarów leśnych znacznie wzrasta, gdy występują one w powiązaniu z innymi komponentami środowiska geograficznego, wzbogacającymi ich walory wypoczynkowe i krajobrazowe /woda oraz urozmaicona rzeźba terenu/. Cechy takie ma znaczna część pojezierzy polskich, na których znajduje się obecnie największa rezerwa terenów nadających się do wykorzystania rekreacyjnego, a ich unikalność w skali europejskiej sprawia, że stanowią przedmiot wielkiego zainteresowania turystów zagranicznych.

Zagospodarowanie tych niezwykle cennych dla turystyki obszarów odbywało się do tej pory najczęściej w sposób żywiołowy, i to przeważnie na terenach o najwyższych walorach przyrodniczych /S.Iwicki, 1974; M.Drzewiecki, 1975/. Na skutek niewłaściwego zagospodarowania

turystycznego ulegała obniżeniu ranga tych walorów, a tym samym zmniejszała się powierzchnia terenów najcenniejszych ze względu na odnowę sił człowieka. Znalezione najwłaściwszych metod takiego zagospodarowania turystycznego obszarów pojeziernych, które z jednej strony umożliwiłoby udostępnienie ich szerokiemu społeczeństwu, z drugiej zaś pozwoliłoby zachować ich cenne walory przyrodnicze możliwie bez zmian, stało się sprawą niezwykle pilną i ważną.

W tej sytuacji, bydgoska Pracownia Instytutu Turystyki^{1/}, realizując wniosek władz terenowych w Tucholi, podjęła wykonanie modelowego studium funkcjonalno-przestrzennego na temat możliwości i perspektyw rozwoju turystyki w dawnym powiecie tucholskim, położonym w jednym z największych kompleksów leśnych w Polsce - Borach Tucholskich. Przy opracowaniu owego studium /przyjętego następnie przez władze terenowe jako plan zagospodarowania turystycznego/ wykorzystano aktualną wiedzę o metodach oceny zasobów środowiska geograficznego i sposobie ich wykorzystania, w celu sporządzenia koncepcji kompleksowego zagospodarowania rejonu. W ten sposób, zachowując wartości studialno-naukowe, można było doprowadzić do szybkiego wykorzystania opracowania w praktycznej działalności przestrzenno-gospodarczej. Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie jego wyników merytorycznych i metodologicznych.

^{1/} Obecnie: Oddział Instytutu Turystyki w Bydgoszczy.

Podstawowym rezultatem prezentowanego studium jest wypracowanie kompleksowej metodologii badań przyrodniczo-ekonomicznych oraz ogólnych zasad i przesłanek zagospodarowania turystycznego regionów pojeziernych. Natomiast przedstawiona w rozdziale V koncepcja zagospodarowania turystycznego rejonu Tucholi^{2/} ma wprowadzić znaczenie planistyczne przede wszystkim dla konkretnego terenu, ale może być również traktowana jako model zagospodarowania rejonu pojeziernego o średniej atrakcyjności turystycznej, położonego w sąsiedztwie stref wypoczynku świątecznego dużych zespołów miejskich.

Autorzy opracowania postawili sobie za zadanie rozpoznanie zjawisk i procesów zachodzących na nie zagospodarowanych jeszcze w pełni terenach o walorach turystycznych, w aspekcie dynamiki rozwoju ruchu turystycznego, przemian gospodarczych i stopnia wykorzystania środowiska naturalnego.

Jako jedno z ważniejszych założeń wyjściowych przyjęto stwierdzenie, że każda działalność gospodarcza człowieka znajduje odbicie w krajobrazie. W wypadku właściwych rozwiązań przestrzennych krajobraz kształtuje się harmonijnie, w wypadku zaś poczynąń niewłaściwych powstaje krajobraz mniej lub bardziej zdegenerowany. Plan turystycznego zagospodarowania przestrzennego ma na celu przeciwdziałanie takim procesom, ponieważ "sytuacja pełnego zagospodarowania obszaru kraju, a zatem prawie zupełnej zmiany jego krajobrazu na różne formy krajobrazu kulturowego, zmusza do całkowitej eliminacji możliwości jego żywiołowych przekształceń oraz wprowadzenia planowania i projektowania we wszystkie jego elementy"

^{2/} Opracowanie niniejsze obejmuje "rejon Tucholi", co oznacza w przybliżeniu teren dawnego powiatu tucholskiego.

/Bogdanowski, 1973/.

Innym, ważnym założeniem było przyjęcie , że rozwój turystyki jest najkorzystniejszym dla analizowanego obszaru sposobem aktywizacji gospodarczej. Założenie takie wynika z charakterystyki ekonomiczno-przestrzennej rejonu, który cechuje oddalenie od głównych centrów i osi urbanizacji kraju, słaby rozwój sieci komunikacyjnej i brak własnych zasobów surowcowych, co - mimo wzrastającego w kraju zapotrzebowania na siłę roboczą - utrudnia zarówno migrację jak i wzrost zatrudnienia na miejscu, możliwy jedynie w dziedzinie turystyki. Jednocześnie relatywnie wysoka ocena walorów przyrodniczych obszaru, uznanie konieczności ich ochrony oraz przekonanie, że właściwe zagospodarowanie turystyczne jest w stanie spełnić ten postulat, umożliwiając aktywizację rejonu przez turystykę.

Zachowanie możliwie największych obszarów o najmniej przekształconym środowisku przyrodniczym oraz przygotowanie ośrodków turystycznych dla odpowiednio dużej liczby użytkowników, proporcjonalnej do przyszłego zapotrzebowania społecznego na poszczególne rodzaje rekreacji, to podstawowe warunki harmonijnej realizacji założonych też przyrodniczych i ekonomicznych.

Metoda opracowania polegała na przeanalizowaniu istniejących możliwości zagospodarowania turystycznego z punktu widzenia wartości środowiska naturalnego, jego przydatności na cele wypoczynkowe, nienaruszania jego cech biocenotycznych, przy uwzględnieniu wytrzymałości użytkowej tego środowiska, a następnie na przypisaniu poszczególnym jednostkom przestrzennym funkcji, jaką pełnić mają w obsłudze turystyki. Studia dotyczące rozwoju ekonomicznego rejonu ograniczono do zagadnień istotnych

dla turystyki, traktowanej jako jeden z elementów aktywizacji gospodarczej. Ocena wielkości i rozmieszczenia rezerw siły roboczej była jednym z czynników warunkujących przyjęcie modelu zagospodarowania turystycznego, uwzględniającego maksymalne zatrudnienie miejscowej ludności.

W koncepcji zagospodarowania turystycznego wzięto również pod uwagę ustalenia zawarte w dotychczasowych opracowaniach, tj. w planach wyższego rzędu /krajowych oraz regionalnych/, a także dawniejszego szczebla powiatowego, oraz prognozę ruchu turystycznego i przewidywanych zmian w jego strukturze, wyprowadzoną zgodnie z trendami podanymi w planie zagospodarowania turystycznego kraju na 1990 r.

Szersze tło regionalne w zakresie ogólnej koncepcji zagospodarowania turystycznego stanowi studium modelowego układu funkcji turystycznych na całym obszarze Borów Tucholskich /rozdział III/. Zgodnie z przyjętą przez autorów opracowania generalną zasadą, że wprowadzenie ruchu i zainwestowania turystycznego do rejonów atrakcyjnych przyrodniczo nie może powodować obniżenia stopnia tej atrakcyjności, uwzględniono w opracowaniu dotychczasowe propozycje ochrony przyrody oraz wyprowadzono dalsze wnioski, wynikające z oceny środowiska przyrodniczego i przyjętej koncepcji zagospodarowania turystycznego.

2. Dotychczasowe opracowania planistyczne dotyczące rejonu Tucholi.

Problematyka rozwoju turystyki w rejonie Tucholi występuje w szeregu opracowań poczynając od Planu kierunkowego zagospodarowania turystycznego Polski, a kończąc na planach i programach dawnego szczebla powiatowego. Niektóre z materiałów dotyczących turystyki w rejonie Tucholi są jedynie opracowaniami roboczymi, ale są i takie, które zawierają ustalenia obowiązujące na tym terenie. Jedne i drugie zostaną tu krótko omówione.

Plan kierunkowy zagospodarowania turystycznego Polski /58,49/ zakładał wszechstronne wykorzystanie turystyczne dawnego powiatu tucholskiego - szczególnie jego środkowej i zachodniej części, które zostały zaliczone do obszarów wypoczynkowych II kategorii. Za obszar krajoznawczy II kategorii uznano rejon obejmujący dolinę Brdy - do Tucholi na północy, wraz z jeziorami Cekcyńskim i Bysławskim, oraz rejon Zalewu Koronowskiego. Południowa część rejonu objęta została strefą koncentracji wypoczynku świątecznego. Z elementów liniowych na czoło wybija się tzw. Droga Tysiąca Jezior, biegnąca z Tlenia przez Tucholę i dalej na Chojnice oraz szlak wodny Brdy, zaliczony do szlaków o znaczeniu międzynarodowym. W planie tym Tuchola zaliczona została do miejscowości rozrządowo-zaopatrzeniowych, a Raciąż, Okoniny Nadjezierne, Piła - Gostycyn i Bysław do miejscowości wypoczynkowych.

P l a n p r z e s t r z e n n e g o z a g o s -
p o d a r o w a n i a t u r y s t y c z n e g o P o l -
s k i d o 1990 r /59/ - n a b a z i e w y z n a c z o n y c h w s y n t e z i e
o c e n y ś r o d o w i s k a g e o g r a f i c z n e g o d o c e l ó w t u r y s t y c z n y c h
o b s z a r ó w o p i e r w s z o - i d r u g o r z ę d n y m z n a c z e n i u d l a t u r y s -
t y k i - w s k a z u j e t e r e n y o r ó ż n y m s t o p n i u i n t e n s y w n o ś c i
z a g o s p o d a r o w a n i a t u r y s t y c z n e g o . P o z a p r z e z n a c z e n i e m c z ę ś -
c i o b s z a r ó w d o i n t e n s y w n e g o z a g o s p o d a r o w a n i a , d u ż y p r o -
c e n t t e r e n ó w o w y b i t n y m z n a c z e n i u d l a t u r y s t y k i z o s t a ł
z a k w a l i f i k o w a n y d o u m i a r k o w a n e g o z a g o s p o d a r o w a n i a /t a m ,
g d z i e i n t e n s y w n e z a g o s p o d a r o w a n i a o b n i ż y ł o b y i s t n i e j ą c e
w a l o r y ś r o d o w i s k a n a t u r a l n e g o / l u b t e ż w ł ą c z o n y d o g r u p y
o b s z a r ó w p r z e w i d z i a n y c h d o o c h r o n y l u b z a c h o w a n i a d l a
p r z y s z ł y c h p o k o l e ń .

O c h r o n a t y c h o b s z a r ó w p o w i n n a p o l e g a ć n a e k s t e n s y w -
n y m z a g o s p o d a r o w a n i u , t w o r z e n i u t z w . " s t r e f c i s z y " , f a w o -
r y z o w a n i u p r o s t y c h f o r m n i e z m o t o r y z o w a n e j t u r y s t y k i w ę d -
r ó w k o w e j , n p . t u r y s t y k i p i e s z e j c z y k a j a k o w e j , a p r z e d e
w s z y t k i m p r z y p i s a n i u t e j g r u p i e o b s z a r ó w s p e c j a l n y c h p r a w -
n y c h n o r m o c h r o n y . Z g o d n i e z t y m i k r y t e r i a m i , d u ż a c z ę ś ć
p o w i a t u t u c h o ł s k i e g o z a k w a l i f i k o w a n a z o s t a ł a d o o b s z a r ó w
o u m i a r k o w a n e j i n t e n s y w n o ś c i z a g o s p o d a r o w a n i a t u r y s t y c z -
n e g o , c o o z n a c z a , ż e n i e p o w i n n o s i ę t a m w p r o w a d z a ć w i e l -
k i c h s k u p i s k o ś r o d k ó w w y p o c z y n k o w y c h z p e ł n y m w a c h l a r z e m
u s ł u g , l e c z p r e f e r o w a ć ś r e d n i e j w i e l k o ś c i z e s p o ł y , r o z w ó j
w s i l e t n i s k o w y c h o r a z f o r m y w ę d r ó w k o w e i k r a j o z n a w c z e ł ą -
c z o n e z w y p o c z y n k o w y m i . W t e n s p o s ó b u z y s k a ć m o ż n a s p e c y -
f i c z n y c h a r a k t e r w y p o c z y n k u w B o r a c h T u c h o ł s k i c h - b a r d z o
o d p o w i e d n i d l a m i e s z k a ń c ó w w i e l k i c h m i a s t o r a z p r z y b y s z ó w
z k r a j ó w o d u ż y m s t o p n i u p r z e k s z t a ł c e n i a k r a j o b r a z u n a t u -
r a l n e g o w a n t r o p o g e n i c z n y .

W południowej części rejonu znajduje się fragment jednego z bardziej atrakcyjnych w woj. bydgoskim kompleksów wodno-leśnych - Zalewu Koronowskiego. Ten zespół, ze względu na możliwości lokalizowania osadnictwa turystycznego oraz bliskość dużego skupiska miejskiego - Bydgoszczy, przeznaczony został do intensywnego zagospodarowania turystycznego w pierwszej kolejności.

Rzeka Brda uznana została za szlak wodny o bardzo dużym znaczeniu dla turystyki /ranga międzynarodowa/, takie samo znaczenie ma również droga kołowa prowadząca z Chojnic na Tleń, tzw. Droga Tysiąca Jezior, stanowiąca fragment jednej z głównych dróg krajobrazowych Polski.

Na terenie powiatu nie ma natomiast żadnej ważnej miejscowości krajoznawczej. Całość powiatu wchodzi w skład zespołu obszarów turystycznych, nazwanych w planie "Pojezierzem Wschodnio-Pomorskim", któremu przypisano bazę noclegową na 180.000 miejsc, w tym 11.000 miejsc bazy całorocznej.

W y t y c z n e W o j e w ó d z k i e j P r a -
c o w n i P l a n ó w R e g i o n a l n y c h w
B y d g o s z c z y z 1971 roku mówią, że generalne zasady rozwoju regionu bydgoskiego do 1990 r. wynikają m.in. z przyjętej dla kraju koncepcji aglomeracji i układów pasmowo-węzłowych /aglomeracja Bydgosko-Toruńska oraz kształtująca się Świecko-Chełmińska/. Ludność tych aglomeracji wraz z Grudziądem wzrośnie w 1990 r. do ca 1 mln., a Bory Tucholskie stwarzają dla tej ludności największe możliwości rekreacji. W rejonie Borów Tucholskich, funkcja turystyczna powinna być wiodąca, a zwłaszcza w rejonie b.powiatu tucholskiego, jako obszaru współpracującego z aglomeracją. Warunkiem pełnienia tej funkcji jest jed-

nak maksymalne zachowanie walorów środowiska naturalnego. Szczególnie eksponowana powinna tu być turystyka pobyto-
wa i wodna. Rejon tucholski zaliczono do II i III strefy
wypoczynku świątecznego /odległości do 50 i 75 km od naj-
większych skupisk ludności/. W miejscowościach atrakcyj-
nych turystycznie powinno znaleźć się około 7000 wypoczy-
wających jednorazowo. Należy też zmierzać do wydłużenia
sezonu turystycznego przez budowanie bazy trwałej z moż-
liwością ogrzewania. Można także organizować wczasy zimo-
we.

W y t y c z n e W o j e w ó d z k i e g o K o n -
s e r w a t o r a P r z y r o d y w B y d g o s z -
c z y z 1973 r. dotyczą projektowanych stref ochronnych.
Oprócz istniejącego ścisłego rezerwatu przyrody, jakim
jest rezerwat "Cisy Staropolskie" we Wierzchlesie, projek-
tuje się na terenie powiatu tucholskiego rezerwat krajo-
brazowy obejmujący dolinę i zbocza Brdy na odcinku od
Rudzkiego Mostu do Piły oraz park krajobrazowy^{3/} obejmu-
jący dolinę Brdy od ujścia Kamionki na południu do Męci-
kału /pow.chojnicki/ na północy, wraz z otaczającym ją
pasem leśnym rozszerzającym się północy po jezioro Śpie-
równik na zachodzie i Krąg na wschodzie.

^{3/} Terminologia wg projektu ochrony krajobrazu przyjętego
przez Państwową Radę Ochrony Przyrody w dniu 31 maja
1971 r.

Wstępny program zagospodarowania turystycznego szlaku rzeki Brdy /80/ przewiduje jako maksymalną jednorazową pojemność szlaku 14 osób/km. Ponieważ cały szlak liczy 208 km, jednorazowa pojemność wyniesie ogółem 2912 turystów. Na jeden km przewiduje się 6 miejsc noclegowych, w tym 3 miejsca w bazie stałej, 3 na polu namiotowym. W rejonie tucholskim, oprócz istniejących obiektów w Rudzkim Moście i Sokole Kuźnicy, projektuje się stanicę wodną w Woziwodzie, obozowisko sezonowe w Gołąbku oraz ośrodek turystyki wodnej w Gostycynie - Nogawicy.

Plan zespołu jednostek wypoczynkowych rejonu turystycznego Koronowo - Zalew /S.Ziemolowski, 1970/ został zatwierdzony przez Prezydium WRN w Bydgoszczy. W północnej części rejonu Zalewu Koronowskiego, wchodzącej w obszar rejonu Tucholi, projektuje się 10 siedlisk turystycznych o łącznej pojemności 6980 użytkowników. Z wyjątkiem ośrodka w Pile - Nogawicy, pozostałe siedliska zlokalizowane zostały po wschodniej stronie Zalewu.

Opracowanie fizjograficzne wstępne dla planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego wiejskich jednostek osadniczych pow. Tuchola wykonane zostało przez Geoprojekt Warszawa w 1972 r. Zawiera część tekstową i mapy, z których wykorzystano mapę oceny warunków fizjologicznych dla osadnictwa w skali 1:25.000, szczególnie w zakresie dotyczącym przydatności lasów do turystyki i oceny warunków gruntowych do osadnictwa.

Część tekstowa zawiera charakterystykę podstawowych elementów środowiska geograficznego oraz ocenę warunków fizjograficznych dla rolnictwa i osadnictwa, a także ocenę możliwości rozwoju wypoczynku i turystyki ze względu na walory środowiska przyrodniczego powiatu.

Plan ogólny zagospodarowania przestrzennego wiejskich jednostek osadniczych powiatu Tucholskiego /zatwierdzony przez Prezydium WRN w Bydgoszczy/ z 1972 roku - na planszy podstawowej w skali 1 : 25.000 jako jeden z elementów zagospodarowania przestrzennego uwzględnia projektowane i istniejące ośrodki wypoczynkowe na terenie powiatu, z podaniem granic istniejącego względnie projektowanego zainwestowania.

Program rozwoju turystycznego powiatu tucholskiego na lata 1971-80, opracowany przez Prezydium Pow. Rady Narodowej w 1971 r., zawiera szereg danych inwentaryzacyjnych i projektowych dotyczących urządzeń turystycznych i paraturystycznych. Program oparty został m.in. na opracowaniach wyższych szczebli oraz planie osiedleńczo-rolnym powiatu.

Inwentaryzacja turystyczna powiatu tucholskiego, wykonana przez Powiatowy Zespół Urbanistyczny w Tucholi w 1972 r. na mapie w skali 1 : 25.000, wg wzoru ustalonego przez Wojewódzką Pracownię Urbanistyczną w Bydgoszczy, zawiera pełne dane dotyczące usług, komunikacji, zagospodarowania turystycznego oraz walorów wypoczynkowych i krajoznawczych.

Ze scharakteryzowanych tutaj opracowań planistycznych wykorzystano w pierwszym rzędzie części inwentaryzacyjne i kwantyfikacyjne /ocena przydatności terenów do rolnictwa w opracowaniu "Geoprojektu"/. Po dokonaniu analizy zgodności materiałów z postulatami i założeniami przyjętymi przez autorów niniejszego opracowania uwzględniono bez zmian obowiązujące ustalenia z planu zespołu jednostek wypoczynkowych rejonu "Koronowo-Zalew", lokalizację obiektów na szlaku Brdy oraz wytyczne Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody w sprawie stref ochrony krajobrazu.

Pozostałe materiały planistyczne, operujące mniejszą skalą dokładności /plany krajowe i wytyczne regionalne/ lub zawierające niewiele elementów zagospodarowania turystycznego, nie zawsze skoordynowane ze sobą wzajemnie ze względu na różne okresy powstawania - wykorzystano o tyle, o ile nie pozostawały w sprzeczności z podstawowymi założeniami autorów niniejszej pracy.

II. CHARAKTERYSTYKA STANU OBECNEGO

1. Charakterystyka środowiska geograficznego i walorów krajoznawczych.

Rejon Tucholi na tle Borów Tucholskich.

Bory Tucholskie stanowią jeden z największych w naszym kraju kompleksów leśnych, o pow. około 1.200 km², położony w województwie bydgoskim, gdańskim i słupskim. Lasy te, w niewielkich fragmentach stanowiące jeszcze szczątki prastarej puszczy pomorskiej, leżą na rozległej Równinie Tucholskiej, której północna część w formie piaszczystych sandrów łagodnie opada ku południowi.

Gleby północnych obszarów Borów Tucholskich są nieurodzajne, większą wartość dla rolnictwa przedstawiają tereny południowo-wschodnie, równiny stanowiące morenę denną z glebami gliniasto-piaszczystymi.

Równinę Tucholską przecinają dwie głębokie doliny rzek: Brdy i Wdy, inaczej zwanej Czarną Wodą. Są to bardzo malownicze szlaki wodne, a Brda uważana jest za jeden z najpiękniejszych szlaków kajakowych w Polsce; brzegi oznaczają się bogatą szatą roślinną i dużymi walorami krajobrazowymi.

Poza tymi dwiema najbardziej charakterystycznymi rzekami, na obszarze Borów Tucholskich występują liczne jeziora, wchodzące w skład Pojezierza Pomorskiego, przy czym największe leżą w północnej części Borów. Jeziora Równiny Tucholskiej są najczęściej rynnowe, o nieregularnym kształcie i głębokim wcięciu w podłoże. Niezależnie od tego

typu akwenów spotkać tu można wiele małych jezior, z których znaczna część ma również dogodne warunki do wypoczynku.

Bory Tucholskie, jako jeden z młodszych zespołów roślinnych naszego kraju, posiadają relikty polodowcowe w postaci stanowisk flory tundrowej, których najbardziej wartościowe kompleksy chronione są jako rezerваты.

W ciągu stuleci lasy uległy jednak znacznemu zubożeniu, głównie zaś w wyniku spustoszeń wojennych.

Najbardziej ucierpiały zasoby drzewostanu liściastego, który obecnie występuje w lasach mieszanych południowo-wschodniej części Borów. Z ginących już gatunków drzew do osobliwości Borów Tucholskich należy brekinia oraz cis.

Bogata historia obszaru Borów zawarta jest w licznych pamiątkach kulturowych, od najstarszych, jak rezerwat archeologiczno-przyrodniczy Kręgi Kamienne w Odrach, poprzez szereg zabytkowych obiektów i miast, aż do pamiątek ostatniej wojny.

Z zabytków architektury na szczególną uwagę zasługuje stolica rejonu, o zachowanym średniowiecznym układzie Starego Miasta wraz ze znacznymi partiami murów oraz fragmentami dawnego zamku krzyżackiego, a także znajdujące się w północnej części miasta cztery chałupy drewniane z przełomu XVIII i XIX wieku. W Żalnie zachował się XVI-wieczny dwór /częściowo przebudowany w XIX w./; do ciekawszych zabytków architektury należy także klasztor w Bysławku oraz klasycystyczny pałac w Kamienicy i w tym samym stylu utrzymany dwór w Wysokiej Polnej. Bogaty w wydarzenia okres II wojny światowej upamiętniony jest sporą liczbą pomników, głazów pamiątkowych i tablic. Natomiast najmniej licznie reprezentowane są osiągnięcia współczesne.

Według fizyczno-geograficznego podziału Polski /J.Kondracki 1965/ rejon Tucholi wchodzi w obręb Pojezierza Południowo-Pomorskiego. Największa, północno-wschodnia jego część położona jest, mezoregionie Borów Tucholskich, a mniejsza, zachodnia, zaliczona została do Pojezierza Krajeńskiego. Na południu niewielkie powierzchnie zajmują: Dolina Brdy i Równina Świecka. W podziale województwa na krainy naturalne, przeprowadzonym przez Rajmunda Galona /1967/, Dolina Brdy nie jest uwzględniona jako odrębna jednostka.

Rejon Tucholi leży nieco na uboczu w stosunku do największych skupisk ludności regionu. Największe znaczenie jako rejon turystyczny mieć może dla położonej najbliższej stolicy województwa - Bydgoszczy oraz dla Grudziądza i tworzącej się aglomeracji Świecie-Chełmno.

Rzeźba terenu.

W swym głównym zarysie uformowana została podczas zlodowacenia bałtyckiego. Czynniki rzeźbotwórcze holoceny nie zdołały jeszcze w większym stopniu przekształcić tych młodoglacjalnych form. Nie zaznacza się również wpływ głębszego podłoża, gdyż strop utworów trzeciorzędowych zalega średnio na głębokości 65-80 m poniżej powierzchni terenu.

Pod względem ukształtowania powierzchni rejon podzielić można na dwie zasadnicze części: zachodnią - wysoczyzną, wchodzącą w skład Pojezierza Krajeńskiego, i wschodnią-sandrową, zaliczoną do Borów Tucholskich.

W utwory sandrowe, równoległe do ich zachodniej granicy, wcięta jest dolina Brdy o przebiegu zbliżonym do południkowego.

Zachodnia część powiatu jest dość silnie urzeźbiona. Przeważa tu wysoczyzna pagórkowata o deniwelacjach 10-20 m. Morena falista i płaska zajmuje niewielkie obszary. Najsilniej urzeźbione są wyspy czołowo-morenowe, gdzie deniwelacje sięgają 30 m. Na całym obszarze wysoczyznowym występują liczne zagłębienia bezodpływowe, a w części północnej głęboko wcięte rynny wypełnione jeziorami. Dodatkowym elementem wzbogacającym rzeźbę są wyraźnie wykształcone doliny prawobrzeżnych dopływów Brdy. Zbocza tych dolin, porozcinane poprzecznie, tworzą często szeroką, bardzo urozmaiconą strefę krawędziową. Najbardziej na zachód wysuniętą część rejonu zajmują zabagnione dna dolin.

Wschodnia, sandrowa część jest znacznie mniej urzeźbiona. Istniejące tu formy wklęsłe to przede wszystkim rynny jeziorne i doliny rzeczne oraz zagłębienia po martwym lodzie. W miejscu zarośniętych jezior powstały znaczne powierzchnie torfowisk. Formy wypukłe reprezentowane są przede wszystkim przez liczne wydmy. Wśród obszarów sandrowych spotyka się również wyspy moreny falistej. Wchodząca w południowo-wschodnią część powiatu Równina Świecka jest również mało zróżnicowana.

Dolina Brdy, która przecina powiat z północy na południe, jest głęboko wcięta w podłoże i posiada 9 teras. Dolina jest stosunkowo wąska, rozszerza się jedynie w części północnej powiatu, gdzie Brda meandruje.

Wody powierzchniowe.

Rejon Tucholi należy w całości do dorzecza Wisły. Z wyjątkiem wschodniej części, odwadnianej do Wdy rzecz-
kami Prusina i Ryszką, pozostała część odprowadza wody
powierzchniowe przez rzekę Brdę, mającą w granicach po-
wiatu tucholskiego dość liczne dopływy. Brda, stanowiąca
oś hydrograficzną rejonu, należy do najpiękniejszych
rzek Pomorza Zachodniego. Głębokie wcięcie doliny rzecz-
nej w utwory piaszczyste, bystry bieg, czyste wody i oto-
czenie leśne wpływają na wysokie walory krajobrazowe
Brdy. W dolnym odcinku biegu Brda przechodzi w Zbiornik
Korobowski - wpływ podpiętrzenia zaznacza się już od ujś-
cia Szumionki w miejscowości Piła - Młyn.

Brda przyjmuje następujące dopływy:

- prawobrzeżne: Raciąska Struga, Kicz, Kamionka i Sępól-
na /Sępolenka/,
- lewobrzeżne: Czerska Struga, Bielska Struga, Stążka i
Szumionka.

Rzeki te są bardzo malownicze, głęboko wcięte w pod-
łoże i na dużych odcinkach przepływają przez obszary
leśne. Najbardziej do uprawiania turystyki kajakowej na-
daje się Kamionka i Raciąska Struga, mniej Sępólno i
Czerska Struga.

Duża znaczenie dla kajakarstwa może mieć również
Wielki Kanał Odry, czynny przez cały sezon letni.

Prawobrzeżny dopływ Wdy - Prusina może stanowić trud-
ny, ale malowniczy szlak kajakowy łączący się ze zbiorni-
kiem wodnym w Tleniu.

W rejonie Tucholi znajduje się około 100 jezior o
powierzchni ponad 1 ha. Są to jeziora przeważnie

niewielkie, w większości rynnowe. Jedynie spośród nich : Cekcyńskie, Ślepe, Okonińskie i malownicze jezioro Śpiernik mają powierzchnię powyżej 100 ha.

Najczęściej występującym typem są jeziora rynnowe o kierunku przebiegu rynien z północnego wschodu na południowy zachód. Jeziora morenowe są znacznie mniej liczne i bez większego znaczenia dla turystyki. Podobnie mało przydatne są dość liczne "oczka" polodowcowe. Jeziora położone na lesistych obszarach sandrowych są lepiej zachowane i narażone w mniejszym stopniu na zarastanie niż intensywnie użytkowane jeziora zachodniej, rolniczej części powiatu.

Największym akwenem jest Zbiornik Koronowski powstały ze spiętrzenia Brdy. Sięga on na północy po ujście Szumionki, a w kierunku południowym rozciąga się daleko poza granice rejonu. Ze względu na czystą wodę i położenie wśród obszarów leśnych ma on ogromne znaczenie dla turystyki.

Szczegółowa klasyfikacja jezior pod kątem oceny ich dostępności brzegowej ze względu na potrzeby turystyki zostanie omówiona w innym miejscu /por. rozdział III,3/.

Gleby.

Rozmieszczenie przestrzenne gleb odpowiada w głównym zarysie budowie geologicznej warstw powierzchniowych. Na obszarach sandrowych zajmujących, z wyjątkiem kilku "wysp" morenowych, wschodnią część rejonu, wytworzyły się uboższe gleby piaszczyste, zaliczane do V i VI klasy bonitacyjnej. Pokryte są w większości lasami, a tereny wylesione charakteryzują się małą przydatnością dla rolnictwa. Jedynie wspomniane "wyspy" morenowe mają nieco

lepsze gleby.

Zachodnia, rolnicza część, gdzie przeważa morena fa-
lista, ma gleby najlepsze, chociaż również nie wyższej
klasy bonitacyjnej niż klasa III a. Występują tu prze-
ważnie piaski gliniaste i gleby wytworzone z glin zwało-
wych. Gleby bagienne mułowe i torfowe wykorzystywana są
przeważnie jako siedliska dla użytków zielonych.

Lasy.

Lasy zajmują około 47 % powierzchni rejonu, przekra-
czając ponad dwukrotnie średnią lesistość województwa
bydgoskiego, która wynosi 23,3 %. Rozmieszczenie przes-
trzenne lasów związane jest z rodzajem gleb i budową
geologiczną. Porastają więc przede wszystkim powierzchnie
sandrowe i terasy Brdy.

W rejonie Tucholi, jak i na całym obszarze Borów,
przeważa zdecydowanie bór sosnowy. Najczęściej występu-
jącym typem siedliskowym lasu jest bór świeży, po nim
duże powierzchnie, szczególnie w północnej części, zajmu-
je bór suchy. Siedliska boru mieszanego oraz siedliska
lasowe zajmują niewielkie powierzchnie, głównie na po-
łudniu. Występuje tam drzewostan sosnowy z domieszką
liściastego, a niekiedy drzewostan liściasty. Mają dob-
rze rozwinięty podszyt i urozmaicone trawiaste runo z
udziałem czernicy, malin, poziomek i borówki.

Bór świeży składa się z litych drzewostanów sosno-
wych z niewielką domieszką innych gatunków /świerk, brzo-
za, dąb/. W rzadkim podszycie występuje jałowiec, świerk
kruszyna i dąb, a w runie, oprócz mchów, czernica, brusz-
nica, wrzos.

Bór suchy tworzą również lite drzewostany sosnowe. Ma on bardzo skąpy podszyt, a w runie występują mchy, porosty i wrzos, niekiedy nawet brak runa.

Znaczne powierzchnie leśne zaliczone zostały do lasów ochronnych, na których obowiązują specjalne zasady gospodarowania. Wzdłuż Brdy i większości jezior wyznaczono lasy krajobrazowe i wodochronne. Lasy na południe od Tucholi zaliczono do lasów strefy zieleni wysokiej oraz turystyki masowej. Największej ochronie podlega ścisły rezerwat przyrody "Cisy Staropolskie" w Wierchlesie nad jeziorem Mukrz. W rezerwacie o powierzchni 38,7 ha ochronie podlegają cisy, które stanowią jeden z największych zespołów cisowych w Europie.

Klimat.

Według regionalizacji klimatycznej /R.Gumiński, 1948/ opracowanej dla obszaru Polski, rejon Tucholi należy do wschodniej części IV dzielnicy pomorskiej, obejmującej obszar pojezierzy pomorskich. Dzielnicą pomorską ma klimat wilgotny i stosunkowo chłodny. Charakterystyczny wpływ na rozkład opadów wywiera rzeźba terenu, gdyż po płn-zach. /podwietrznej/ stronie wzniesień morenowych przekraczają one 700 mm rocznie, a po stronie płd-wsch. /odwietrznej/, w której położony jest rejon Tucholi, spadają nawet poniżej 600 mm.

Średnia roczna temperatura powietrza rej.tucholskiego waha się w granicach $7,0^{\circ}\text{C}$ - $7,5^{\circ}\text{C}$ i jest wyższa od średniej temperatury dzielnicy pomorskiej $/6,5^{\circ}\text{C}/$ oraz nieco niższa od średniej temperatury województwa $/6,5^{\circ}$ do $7,5^{\circ}\text{C}/$. Najcieplejszym miesiącem roku jest lipiec

/17,5°C/, a najchłodniejszym styczni /-2,5°C/. Czas trwania pokrywy śnieżnej jest różny w różnych częściach powiatu - w części północnej wynosi 70 dni, a w części południowej tylko 50-60 dni.

W rejonie Tucholi przeważają wiatry z sektora zachodniego, a prędkość ich rzadko przekracza 10 m/sek. Najsilniejsze wiatry notuje się w okresie zimy i wiosną, a najslabsze latem.

Warunki klimatyczne w rejonie Tucholi są jednak dość znacznie zróżnicowane. Wpływ na to zróżnicowanie ma z jednej strony nierównomierne oddziaływanie na poszczególne części rejonu elementów klimatu charakterystycznych dla dzielnicy pomorskiej, z drugiej zaś różnica w ukształtowaniu powierzchni ziemi oraz nierównomierne rozmieszczenie lasów. Zróżnicowanie to zostało potwierdzone wynikami pomiarów stacji meteorologicznych w Chojnicach - położonych na północnym zachodzie od Tucholi - i Śliwicach, leżących na północny wschód od miasta.

Rejon zachodni, pozbawiony szaty leśnej, charakteryzuje się większym nawietrzeniem oraz bardziej kontrastowym przebiegiem zjawisk meteorologicznych.

W rejonie wschodnim natomiast, warunki klimatyczne są znacznie łagodniejsze, głównie na skutek występowania znacznych powierzchni leśnych. Porównanie niektórych elementów meteorologicznych wskazuje na dość wyraźne różnice między warunkami klimatycznymi części zachodniej i wschodniej. Dotyczy to głównie występowania prędkości wiatrów powyżej 10 m/sek, przy czym w Chojnicach średnia roczna wynosi 34,1 dnia, a w Śliwicach zaledwie 16, oraz liczby dni z mgłą - Chojnice 80 dni a Śliwice 54. Pewien wpływ na łagodzenie lokalnych warunków klimatycznych wywierają również zbiorniki wodne.

2. Problematyka gospodarcza i demograficzna

Przewaga słabych gleb w rejonie Tucholi, brak surowców mineralnych oraz oddalenie tego rejonu od centrów urbanizacji wyznaczają stosunkowo niski poziom jego rozwoju społeczno-gospodarczego.

Poziom ten określić można na podstawie przytoczonych niżej wskaźników na 1973 r. dla ówczesnego powiatu tucholskiego i województwa bydgoskiego w jego dawnych granicach.

Tabela 1

Wskaźniki rozwoju społeczno-gospodarczego

Lp.	Wyszczególnienie	b.powiat tucholski	woj.byd- goskie	$\frac{3}{4} \times 100$
1.	Ludność ogółem w tys.	42,9	1.957	21,9
2.	Ludność miejska /w %/	22,6	52,0	43,6
3.	Plony 4 zbóż /wq/ha/	26,3	29,8	88,3
4.	Produkcja globalna przemysłu: ogółem /w mln.zł/ na 1 mieszkańca /w tys.zł/	583,5	79.468,4	x
		1,26	4,06	31,0
5.	Lekarze medycyny: - ogółem /w osobach/ na 10.000 mieszk.	25	2.444	x
		5,8	12,5	46,2

Źródło: Rocznik statystyczny województwa bydgoskiego
1974 r.

Rezultatem niskiego uprzemysłowienia i średniego poziomu rozwoju rolnictwa są skomplikowane problemy demografii i zatrudnienia. W granicach dawnego powiatu z pracy w rolnictwie utrzymuje się 52,1 % ogółu ludności /na wsi 56,5 %/, ze źródeł zaś pozarolniczych 47,9 % ludności /na wsi 43,5 %/, z czego 4,7 % z pracy w leśnictwie.

Tabela 2

Źródła utrzymania ludności w 1970 r.

	Ogółem	Przemysł i budownictwo	Rolnictwo	Leśnictwo	Transport
W liczb. bezwzgl.	39.450	7.680	20.470	1.830	3.750
W % %	100,0	19,5	52,1	4,7	9,5

Źródło: NSP - 1970 r.

Rzeczywiste zatrudnienie w zawodach pozarolniczych w miejscu zamieszkania jest znacznie niższe, np. na wsi tucholskiej z 5.200 osób utrzymujących się z pracy w przemyśle tylko 666 osób pracuje na miejscu /głównie w tartakach/ - pozostali dojeżdżają do zakładów przemysłowych w Tucholi i poza miastem /nie licząc utrzymywanych członków rodzin/.

Tabela 3

Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej w 1973 r.

	Ogółem	Przemysł i budow.	Rolnic- two	Leśnic- two	Tran- sport	Handel
W liczbach bezwzgl.	9.120	2.257	2.043	831	1.025	937
W % %	100,0	24,7	22,5	9,1	11,2	10,7

Źródło: Rocznik statystyczny woj. bydgoskiego 1974 r.

Wobec pokrytego w małej części zapotrzebowania na miejsca pracy w zawodach pozarolniczych, rejon Tucholi charakteryzuje się znacznym nasileniem dojazdów do pracy. Ogółem poza teren dawnego powiatu wyjeżdżało do pracy w 1972 r. 1271 osób, w obrębie zaś powiatu 998 osób /z czego 899 osób do Tucholi/. Wraz z innymi, różnokierunkowymi relacjami, na terenie dawnego powiatu codziennie przemieszczało się w związku z pracą 2512 osób. Według oceny byłej Powiatowej Komisji Planowania Gospodarczego, zdecydowana większość wyjeżdżających poza powiat tucholski mieszka stale na wsi /ca 85 %/. Oznacza to, że udział mieszkańców wsi w wyjazdach do pracy jest znacznie wyższy od udziału ludności miejskiej w liczbie ludności ogółem. Przyczyna tego zjawiska tkwi w stosunkowo powolnym przyroście nowych stanowisk pracy na terenie wsi tucholskiej i braku odpowiedniego przyrostu miejsc pracy w samej Tucholi. Zjawisko wyjazdów do pracy w ciągu ostatnich kilkunastu lat nasilało się systematycznie. Np. jeszcze w 1960 r. liczba ta wynosiła 756 osób, czyli o 515 osób mniej niż w 1973 r.

Kierunki migracji wahadłowej są zgodne z aktywizowaniem gospodarki określonych rejonów. Stąd np. w związku z budową nowych i rozbudową istniejących zakładów przemysłowych w Chojnicach ruch wahadłowy w kierunku Chojnic nasilił się w latach 1960-1972 prawie 4,5-krotnie. Podobnie jest w relacji Tuchola - Bydgoszcz i Tuchola - Świecie. Tylko w tych trzech kierunkach codziennie dojeżdżały do pracy w 1972 r. 1.224 osoby, czyli ca 96 % ogółu dojeżdżających /Bydgoszcz - 595 osób, Chojnice 422, Świecie - 207 osób/. Powiązania z innymi województwami są minimalne /ogółem 23 osoby/ i dotyczą na ogół pracowników PKP.

Struktura i ruch naturalny ludności dawnego powiatu tucholskiego wyraźnie odbiegały od przeciętnych danych ówczesnego województwa Bydgoskiego. Różnice to przedstawiają tabele 4-5.

Tabela 4

Ludność w 1974 r.

	Ogółem	M e ż c z y ż n i		na 1 km ²
		Ogółem	%	
pow.tucholski	43.018	21.218	49,4	40
woj.bydgoskie	1.963.922	952.638	48,6	94

Źródło: Rocznik statystyczny woj. bydgoskiego 1974 r

Gęstość zaludnienia dawnego pow. tucholskiego była najniższa w całym województwie bydgoskim.

Tabela 5

Struktura wieku w 1970 r.

	Powiat tucholski		Woj.bydgoskie
0 - 19 lat	17.340	41,2 %	37,2 % /0-18l./
20 - 64 lat	20.922	49,1 %	52,1 %
Pow. 65 lat	4.130	9,7 %	10,7 %
	42.592	100,0 %	100,0 %

Źródło: Plan regionalny ogólny woj. bydgoskiego
1966-85 r.

Tabela 6

Ruch naturalny ludności

	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost naturalny
	na 1000 l u d n o ś c i			
Pow.tucholski	9,9	21,2	9,0	12,2
Woj.bydgoskie	10,0	19,2	8,4	10,8

Źródło: Rocznik statystyczny woj.bydgoskiego 1974 r.

Jak widać, ludność rejonu jest znacznie młodsza niż średnio w województwie, co jest wynikiem nieco wyższego przyrostu naturalnego. Saldo przyrostu i ubytku wędrownego w stosunku do innych rejonów województwa jest wyrównane, niemniej przepływ ludności istnieje i w 1971 r. wyniósł około 2,5 tys. osób, z czego 1,3 tys. osób wyjechało, a 1,2 tys. przybyło.

3. Baza turystyczna

Do bazy turystycznej Główny Urząd Statystyczny zalicza wszystkie obiekty^{4/} lub zakłady świadczące usługi noclegowe z wyżywieniem lub bez wyżywienia.^{5/} W świetle jednak ogólnie przyjętych definicji bazy turystycznej, /I.Gieźgała 1967, 1968; O.Rogalewski, 1972/ określenie przytoczone na wstępie nie jest ścisłe. Jako bazę turystyczną określa się bowiem planowe wyposażenie danego regionu, szlaku lub miejscowości w zespół urządzeń do obsługi ruchu turystycznego. W takim ujęciu baza turystyczna dzieli się na:

- bazę noclegową,
- bazę żywieniową,
- bazę komunikacyjną,
- bazę towarzyszącą.

Baza noclegowa.

Baza noclegowa zapewnia turystyce nocleg i zakwaterowanie wraz z podstawowymi urządzeniami sanitarnymi /O.Rogalewski, 1972/. Jest więc tym elementem zagospodarowania turystycznego, który z jednej strony umożliwia rozwój funkcji turystycznej na danym terenie, z drugiej natomiast warunkuje możliwość uprawiania podstawowych rodzajów turystyki. Dlatego też bazę noclegową możemy

^{4/} Terminu "obiekty" używa się często wymiennie z określeniem "zakłady".

^{5/} Turystyka 1973 - uwagi metodyczne. GUS, W-wa 1974.

uznać za główny wskaźnik zdolności recepcyjnej badanego regionu. Mając powyższe na względzie, w dalszych rozważaniach będziemy się więc posługiwać terminem "baza noclegowa", traktując go jako określenie podrzędne w stosunku do terminu "baza turystyczna"/baza materialna turystyki/. Obliczenie stanu bazy noclegowej w rejonie Tucholi napotykało na trudności metodologiczne. Z tabulogramów sporządzonych przez WUS w Bydgoszczy /na podstawie materiałów WKKFiT/ wynikało, że w końcu 1972 r. w rejonie tucholskim było 2.614 miejsc noclegowych. Dane te nie uwzględniały jednak bazy noclegowej kolonii, ujmowały natomiast miejsca noclegowe na campingach i polach biwakowych. Dokładna analiza tej wartości każe przypuszczać, iż oprócz obozowisk rejestrowanych dodano tu również część miejsc na obozach zamkniętych /harcerskich/, które mieściły się na tychże obozowiskach. W tej sytuacji dokonano obliczenia całości bazy noclegowej zgodnej z definicją jw., uwzględniając kolonie oraz inne obiekty pominięte w sprawozdawczości GUS.

Stan bazy noclegowej w rejonie Tucholi według obliczeń własnych /w rozbiciu na poszczególne rodzaje/ przedstawia tabela 7.

Baza noclegowa w rejonie Tucholi w 1972 r.

Wyszczególnienie	Liczba miejsc	Liczba obiektów
a/ hotele, motele, ośrodki wypoczynkowe ogólnodostępne	228	4
b/ domy turystyczne, schroniska, stacje turystyczne, schroniska szkolne, stacje wodne	218	6
c/ obiekty wypoczynkowe zakładów pracy	788	11
d/ domki letniskowe	100	25
e/ kwatery prywatne	793	112
f/ kolonie sezonowe, wczasy rodzinne oparte na bazie szkolnej	1450	13
O g ó ł e m:	3577	171

Źródło: Sprawozdania "K-tur-1" /WKKFiT w Bydgoszczy/ uzupełnione danymi PKKFiT w Tucholi oraz Wydz. Oświaty byłego Prezydium Powiat. Rady Narodowej w Tucholi.

W tabeli 7 nie uwzględniono campingów i pól biwakowych, ponieważ ich wielkości nie mierzymy konkretną liczbą łóżek. Liczbę miejsc noclegowych na tych obozowiskach uzyskujemy dzieląc powierzchnię całego pola przez liczbę metrów kwadratowych, która powinna przypadać na jednego korzystającego. Dlatego też nie można traktować tej liczby tak samo, jak konkretnych łóżek w zakładzie noclegowym, ani sumować obu wartości, gdyż wynik może być wielce mylący.

Stan bazy noclegowej na campingach i polach biwakowych przedstawia tabela 8.

Tabela 8

Miejsca noclegowe na campingach i polach biwakowych

Wyszczególnienie	Liczba miejsc	Liczba obiektów	U w a g i
campingi	150	1	rejestr PFC
pola biwakowe	600	5	rejestr PFC
obozowiska	2150 ^{x/}	13	nierejestr.
O g ó ł e m:	2900	19	

^{x/} Maksymalna liczba uczestników w 1972 r.

Źródło: PKKFiT w Tucholi

Tak więc całkowita liczba miejsc noclegowych w rejonie tucholskim w 1972 roku wynosiła 6.477/3.577+2.900/.

Do grupy "a" /podział wg tabeli 7/ zaliczono trzy obiekty oraz jeden ośrodek, dysponujące łącznie 228 miejscami noclegowymi, co stanowi 6,4 % całej bazy noclegowej rejonu. Oprócz dwóch hoteli - w Tucholi i Żalnie - należą do niej także dwa obiekty będące w gestii tucholskiego OSTiW-u - jeden w Tucholi, a drugi, największy w rejonie ogólnodostępny zakład noclegowy, mogący jednorazowo pomieścić 147 osób - w Teologu. Wszystkie obiekty tej grupy eksploatowane są przez cały rok.

Obiekty zakwalifikowane w tabeli 7 do grupy "b" należą również do ogólnodostępnych, z tym, że użytkowanie ich ograniczone jest do sezonu letniego. Jedyny wyjątek stanowi tu zakład noclegowy PTTK w Karczewie, który użytkowany jest przez cały rok. Wielkość bazy noclegowej w tej grupie określa się na 218 miejsc /6,1 % wszystkich miejsc noclegowych rejonu. Stanowią ją trzy schroniska szkolne /Tuchola, Bysławek, Zielonka/, dwa obiekty noclegowe PTTK/Karczewo i Sokole-Kuźnica/ oraz jeden w gestii POSTiW /w Rudzkim Moście/.

Na bazę noclegową zakładów pracy /grupa "c" w tabeli 7/składa się 11 zakładowych ośrodków wypoczynkowych dysponujących łącznie 788 miejscami noclegowymi. Ośrodki skoncentrowane są w dwóch fragmentach rejonu - w północnej i północno-wschodniej części w miejscowościach Krąg, Biała i Okoniny Nadjezierne oraz we fragmencie południowym w Sokole Kuźnicy i Zamrzenicy. Właśnie w Zamrzenicy znajduje się największy w rejonie zakładowy ośrodek wypoczynkowy, mogący jednorazowo przyjąć 169 osób. Ogólnie miejsca noclegowe ośrodków wypoczynkowych zakładów pracy

stanowią 22,4 % całej bazy noclegowej w rejonie tucholskim. Silny trend rozwojowy w ostatnich latach wykazują prywatne domki letniskowe /grupa "d" w tab.7/. W 1972 r. było ich w rejonie 25 /głównie nad jeziorem Szpitalnym i Koronowskim/ ze 100 miejscami noclegowymi. Poważnym uzupełnieniem bazy noclegowej było utworzenie kwater prywatnych /grupa "e" w tab. 7/ we wsiach letniskowych oraz wsiach objętych rezerwacją kwater. Aktualnie na terenie rejonu, w czterech wsiach letniskowych i 10 pozostałych, wczasowicze mają do dyspozycji 793 miejsca noclegowe, co stanowi 22,8 % miejsc w bazie noclegowej rejonu.

Działalność wsi letniskowych opiera się głównie na współpracy z FWP i Gromadą. Istotną sprawą w systemie organizacyjnym było powołanie Biura Zakwaterowań, w którego gestii leży koordynacja obsługi turystów.

Największy udział w bazie noclegowej rejonu mają sezonowe kolonie /grupa "f" w tab. 7/ oparte na miejscach noclegowych przygotowanych na okres letni w szkołach. Rozmieszczenie kolonii charakteryzuje silna koncentracja w części centralnej i północno-wschodniej rejonu oraz brak obiektów kolonijnych na południu. W mieście Tucholi w pięciu szkołach zgrupowane jest ponad 50 % miejsc kolonijnych całego powiatu. Ogólnie biorąc, rozmieszczenie bazy noclegowej kolonii pokrywa się z siecią istniejących szkół.

W celu porównania wielkości bazy noclegowej rejonu Tucholi z bazą w byłych powiatach turystycznych wykorzystano wspomniane już materiały statystyczne GUS w Bydgoszczy. Stan bazy noclegowej w powiatach turystycznych ówczesnego województwa bydgoskiego na koniec 1972 r. przedstawia tabela 9.

Baza noclegowa w powiatach turystycznych dawnego
województwa bydgoskiego /1972 r./

P o w i a t y	Liczba miejsc noclegowych
chojnicki	4.384
świecki	3.860
bydgoski ^{x/}	1.396
brodnicki	6.113
inowrocławski ^{xx/}	681
tucholski	2.614

^{x/} - Bez m. Bydgoszczy

^{xx/} - Bez m. Inowrocławia

Pod względem wielkości bazy noclegowej rejon tucholski zajmował jedno ze środkowych miejsc wśród tych powiatów. Wynika to ze stosunkowo dużej liczby ogólnodostępnych ośrodków wypoczynkowych, zwłaszcza czynnych przez cały rok, oraz niewielkiej liczby ośrodków zakładowych - w tym kilku bardzo małych. Nie ma np. w rejonie tucholskim tak wielkiej koncentracji ośrodków jak w Charzykowych, Tleniu, Przyjezierzu czy nad Zalewem Koronowskim.

Aby móc porównać dane wojewódzkie /uwzględniające miejsca kolonijne bez rozbicia na powiaty/ z powiatowymi, dodano do bazy noclegowej dawnego powiatu tucholskiego 1.450 łóżek na koloniach, uzyskując następujące wyniki:

Tabela 10

Baza noclegowa rejonu Tucholi i województwa bydgoskiego
- stan na 31.XII.1972 r.

Wyszczególnienie	Liczba miejsc noclegowych	Powierzchnia w km ²	Wskaźnik na 1 km ²
Rejon tucholski	4.064	1.064	3,88
Woj.bydgoskie	38.704	20.892	1,87
/w granicach sprzed 1.VI.1975 r./			

W rejonie tucholskim, na obszarze zajmującym 5,1 % powierzchni dawnego województwa znajdowało się 11,0 % jego bazy noclegowej, gdy tymczasem na terenie powiatu chojnickiego, zajmującego 9,4 % powierzchni, zgrupowane było 11,4 % miejsc noclegowych, a w dawnym powiecie świeckim /którego powierzchnia stanowiła 7,3 % powierzchni województwa/ znajdowało się 9,9 % miejsc noclegowych całego województwa bydgoskiego w granicach sprzed 1.VI.1975 r.

Przedstawione porównanie może wskazywać na bardzo korzystną pozycję rejonu tucholskiego, gdzie na stosunkowo bardzo małej powierzchni zgrupowana jest względnie duża liczba miejsc noclegowych. Należy jednak wyjaśnić, że przy

opracowaniu materiałów rejonu tucholskiego zebrano wszelkie możliwe dane dotyczące bazy noclegowej - tak, że wartość ta jest pełna i wyczerpująca, natomiast dane określające wielkość bazy noclegowej w pozostałych powiatach są zaniżone.

Bardzo istotną sprawą przy analizie bazy noclegowej jest uchwycenie jej wzrostu na przestrzeni lat. Jednakże dane dotyczące bazy turystyczno-wypoczynkowej w latach 1960-66 nie są w pełni porównywalne z danymi za lata 1967-72, ponieważ w poprzednim okresie motele, pokoje gościnne, campingi, pola biwakowe, obozy młodzieżowe i kolonie oraz tzw. sezonowe obiekty turystycznie nie były objęte sprawozdawczością.

Tabela 11

Przyrost bazy noclegowej

R o k	Liczba miejsc noclegowych	
	Rejon Tucholi	Wojew.bydgoskie /w granicach sprzed 1.VI.1975 r./
1960	40 ^{x/}	12.462
1965	675 ^{x/}	21.122
1970	873 ^{x/}	32.067 ^{xx/}
1972	4.064 ^{xx/}	38.704

x/ - Bez kolonii i pól biwakowych.

xx/ - Z koloniami.

Zastanowić może prawie pięciokrotny wzrost miejsc noclegowych w ciągu dwóch lat 1970-72. Na taki stan złożyły się następujące elementy:

- rozpoczęcie działalności kwater prywatnych /aktualnie 793 miejsca/,
- uwzględnienie hotelu komunalnego w Tucholi,
- rozbudowa kilku zakładowych ośrodków wypoczynkowych,
- zaliczenie do rejonu Tucholi ośrodków wypoczynkowych w Sokole Kuźnicy /do 1971 r. uwzględniano je w ówczesnym powiecie bydgoskim/.

Zwraca też uwagę bardzo dynamiczny wzrost bazy noclegowej w rejonie tucholskim w ciągu dwunastu lat 1960-72. Liczba miejsc noclegowych w tym okresie wzrosła prawie 85-krotnie, podczas gdy w analogicznym okresie w całym ówczesnym województwie przyrost bazy był ponad trzykrotny. Ze względu jednak na to, że dane z rejonu tucholskiego za 1960 r. wydają się niepełne, bardziej reprezentatywne będzie porównanie wzrostu bazy noclegowej za okres 1965-72. W tym okresie baza noclegowa w rejonie tucholskim wzrosła 6-krotnie, a w ówczesnym województwie 1,8-krotnie. Ten ostatni wskaźnik byłby nieco mniejszy, gdyby od wartości określającej wielkość bazy noclegowej w byłym województwie w 1972 r. odjąć miejsca noclegowe zajęte przez kolonie.

Kilka słów komentarza wymaga zagadnienie kwalifikacji bazy noclegowej.

a/ Kontrowersyjna wydaje się sprawa zaliczenia kolonii do bazy noclegowej. Panuje bowiem opinia, że do bazy tej powinny być zaliczane tylko te obiekty kolonijne, które stale są wykorzystywane na ten cel, a po wakacjach

ewentualnie na wypoczynek dla dorosłych. Nie powinno się natomiast ujmować szkół, ponieważ w istocie nie stanowią one bazy turystycznej /w ścisłym znaczeniu słowa/. Ze względu jednak na to, że przy każdej klasyfikacji bazy noclegowej wyodrębnia się miejsca stałe i sezonowe, łóżka w bazie kolonijnej z powodzeniem można zaliczyć do miejsc sezonowych. Fakt, że budynek szkolny przeznaczony jest w zasadzie do innych celów, w tym wypadku jest nieistotny.

- b/ W odniesieniu do kwater prywatnych należy stwierdzić, że w rubryce "liczba obiektów" podaje się często liczbę budynków mieszkalnych, których właściciele wynajmują pokoje. A więc termin "kwatery prywatna" jest błędnie używany równoznacznie z terminem "pokój gościnny".

Baza żywieniowa

W skład bazy żywieniowej wchodzi zakłady gastronomiczne i detaliczne sklepy spożywcze.

Samodzielne zakłady gastronomiczne dysponują 1501 miejscami konsumpcyjnymi, z czego 296 stanowią miejsca sezonowe.

Zestawienie w tabeli 12 charakteryzuje stan zakładów gastronomicznych w rejonie tucholskim.

Zakłady gastronomiczne w rejonie tucholskim

Rodzaj zakładu gastronomicznego	Liczba miejsc	Liczba zakładów	U w a g i
Restauracje	492	5	40 miejsc sezon.
Gospody	556	7	180 miejsc sezon.
Bary	213	5	68 miejsc sezon.
Kawiarnie	240	5	
Ogółem:	1.501	22	296 miejsc sezon.

Prócz tego w rejonie tucholskim istnieje 28 klubo-kawiarni o łącznej liczbie 512 miejsc konsumpcyjnych. Nie uwzględniając tych ostatnich, należy stwierdzić, że poza Tucholą, gdzie znajduje się 8 zakładów gastronomicznych, pozostałe koncentrują się głównie w większych wsiach centralnej i zachodniej części rejonu. Uzupełnieniem sieci zakładów gastronomicznych są punkty sprzedaży kiełbasy z rożna, smażalnie placków ziemniaczanych, saturatory oraz kioski prowadzące sprzedaż lodów. Drugim elementem bazy żywieniowej są detaliczne sklepy spożywcze. One także skoncentrowane są w Tucholi. Ich rozmieszczenie na terenie samego rejonu jest bardziej równomierne niż zakładów gastronomicznych.

Baza komunikacyjna

Umożliwia ona turystom dotarcie do miejsca pobytu wypoczynkowego względnie do bazy wyjściowej wycieczek i wędrówek, warunkuje również odbywanie wycieczek krajoznawczych.

W rejonie tucholskim istnieje 6 linii kolejowych /18 kursów PKP/ oraz 42 linie autobusowe /218 kursów PKS/. Porównanie wskazuje więc na zdecydowaną przewagę ruchu kołowego.

Fragment drogi państwowej między Chojnicami a Tucholą, wraz z jej wydłużeniem do Świecia, stanowi jedną z ważniejszych arterii komunikacyjnych województwa bydgoskiego. Główna linia kolejowa przebiegająca przez rejon łączy Bydgoszcz z Kościerzyną; dla komunikacji lokalnej natomiast istotne znaczenie mają połączenia Tucholi z Chojnicami, Wierzchucinem oraz z Pruszczem-Baglennicą, a także tego ostatniego z Terespołem. Tuchola jest najważniejszym lokalnym węzłem dróg kolejowych i kołowych.

4. Ruch turystyczny

Przedstawiając zagadnienia ruchu turystycznego posłużymy się w pierwszej kolejności danymi pochodzącymi ze sprawozdań K-tur 1 oraz liczbami uzyskanymi z Wydziału Oświaty Prezydium PRN w Tucholi. Te ostatnie dotyczą kolonii letnich oraz obozów harcerskich na nierejestrowanych polach biwakowych. I tak w 1972 r. ruch turystyczny w poszczególnych rodzajach bazy noclegowej przedstawiał się następująco:

Wykorzystanie bazy noclegowej w rejonie Tucholi
w 1972 r.

Rodzaj bazy noclegowej	Liczba uczestników /w tys./	Udzielone noclegi /w tys./
a/ hotele, motele, ogólnodostępne ośrodki wypoczynkowe	4,3	17,4
b/ domy turystyczne, schroniska, stacje turystyczne, stacje wodne	4,1	15,8
c/ obiekty wypoczynkowe zakładów pracy	3,4	49,2
d/ kwatery prywatne	2,6	34,7
e/ kolonie sezonowe	5,8	149,7
O g ó ł e m:	20,4	267,0

Liczby przedstawiające zarówno ilość uczestników jak i udzielonych noclegów mogą wydawać się zbyt małe. Należy jednak podkreślić, że określają one wyłącznie ruch turystyczny rejestrowany w obiektach i na polach biwakowych. Nie ujmują natomiast osób korzystających z prywatnych miejsc noclegowych /np. leśniczówki, nie objęte rejestracją kwatery prywatne, indywidualnie przygotowane noclegi pod namiotami itp/. Również ośrodki wypoczynkowe administrowane przez Ministerstwo Obrony Narodowej i Ministerstwo Spraw Wewnętrznych nie są zobowiązane do składania

sprawozdań z działalności swoich zakładów noclegowych.

Jest natomiast sprawą oczywistą, że nie zorganizowany pobytowy ruch turystyczny, szczególnie na atrakcyjnych obszarach, jest bardzo duży a zarazem trudny do zbadania. Na podstawie wyrywkowych, dokładnych badań w wielu rejonach byłego powiatu oraz długotrwałych obserwacji w kilku wybranych punktach można by stosunkowo dokładnie określić ruch turystyczny, a przede wszystkim dynamikę jego rozwoju.

Inaczej przedstawia się zagadnienie rejestracji ruchu wycieczkowego. W odróżnieniu od danych dotyczących turystyki pobytowej, w statystyce turystyki wycieczkowej informacje o liczbie imprez i osób uczestniczących w ruchu wycieczkowym są zestawiane na podstawie danych uzyskanych od bezpośrednich organizatorów.

W 1972 r. do rejonu tucholskiego przybyło 113 tys. osób uczestniczących w ruchu wycieczkowym, a liczba udzielonych noclegów wyniosła 339 tys., a więc średni pobyt trwał 3 dni. Wiadomo, że główną rolę w organizacji wycieczek odgrywa szkolnictwo i zakłady pracy. Tak więc mamy tu do czynienia ze zorganizowaną formą turystyki. Należy jednak zwrócić uwagę, że w liczbie określającej ilość uczestników oraz udzielone w ruchu wycieczkowym noclegi mieści się cały ten ruch, który określony jest mianem turystyki kwalifikowanej. Ze względu na atrakcyjność rejonu tucholskiego, turystyka kwalifikowana odgrywa tu poważną rolę /szacunki wykazują, że stanowi około 10 % całego ruchu wycieczkowego/. Ze względu na to, że przez rejon tucholski przepływa jedna z najatrakcyjniejszych w Polsce rzek - Brda, spływy tą

rzeką stanowią również w poważnym stopniu o całym ruchu wycieczkowym w rejonie. Największe nasilenie przypada na lipiec i sierpień, mniejsze na czerwiec, ale również i we wrześniu spotyka się na Brdzie amatorów spływów. Niezwykle atrakcyjne są zimowe spływy, organizowane co roku.

Można przyjąć, że w ciągu całego roku Brdą spływa około 3 tysięcy osób, nie wliczając oczywiście tych wszystkich, którzy wypoczywając przez dłuższy czas nad Brdą odbywają po niej kilkugodzinne wycieczki kajakowe.

5. Ocena zmian ruchu turystycznego w latach 1960-72

W tej części opracowania oparto się na materiałach statystycznych pochodzących ze sprawozdań K-tur i uzupełnionych danymi z wywiadów. Te ostatnie to głównie szacunki z nierejestrowanych obiektów, np. leśniczówek, kwater prywatnych itp. Weryfikacja danych dotyczących ruchu turystycznego w rejonie Tucholi pozwoliła ustalić, że wartości określające tzw. przyjazdy do terenu są w zasadzie zgodne z rzeczywistością /zarówno w grupie pobytów jak i wycieczek/. Mogą one tym samym służyć do przedstawienia zmian ruchu turystycznego w rejonie tucholskim /w wartościach bezwzględnych i w ujęciu procentowym na tle województwa bydgoskiego w granicach sprzed 1.VI.1975 r./ Można mieć natomiast pewne zastrzeżenia w stosunku do danych określających wyjazdy z samego rejonu, gdyż są to wartości przede wszystkim szacunkowe, a tym samym nie w pełni dokładne. Dlatego też w naszych rozważaniach pominięto zagadnienie wyjazdów oraz ich kierunków.

Gwoli uzupełnienia należy podać, że dane statystyczne określające wielkość ruchu turystycznego w ówczesnym województwie bydgoskim /osoby i osobodni/ uzyskane zostały z publikacji: "Statystyka turystyki" 1950-66 oraz "Turystyka" 1968, 1970 i 1973.

Jeśli chodzi o turystykę pobytową, w rachunku osób obserwujemy bardziej dynamiczny przyrost w rejonie tucholskim /386 %/ niż w województwie bydgoskim w granicach sprzed 1.VI.75 r. /180 %/. Dużo mniejsza jest już różnica w rachunku osobodni /rejon Tucholi 355 %, dawne woj. bydgoskie 307 %/. Tym samym należy stwierdzić, że w rejonie tucholskim wydłużanie się pobytu następowało w znacznie wolniejszym tempie, niż w skali byłego województwa. Zresztą dokładniejsze obliczenia wykazują, że w ciągu dwunastolecia 1960-72 średni pobyt w rejonie tucholskim nie tylko wzrósł, ale zmalał z 14,2 do 13,1 dnia, gdy tymczasem w całym województwie bydgoskim /w granicach sprzed 1.VI.75/ średni pobyt wzrósł z 9,2 do 15,7 dnia. W turystyce wycieczkowej proporcje długości pobytu przedstawiają się inaczej. W latach 1960-72 średni czas trwania wycieczki na terenie powiatu tucholskiego wzrósł dwukrotnie /z 1,5 do 3 dni/ natomiast w skali ówczesnego województwa bydgoskiego 1,6-krotnie /z 1,7 do 2,7 dnia/.

Dynamika rozwoju ruchu turystycznego w latach 1962-72

Tabela 14

/w tys./

A. POBYTY /osoby korzystające z bazy noclegowej przez okres dłuższy niż 3 dni/

	1 9 6 0		1 9 6 2		1 9 6 4		1 9 6 6		1 9 6 8		1 9 7 0		1 9 7 2	
	osób	osobodni	osób	osobodni	osób	osobodni	osób	osobodni	osób	osobodni	osób	osobodni	osób	osobodni
Rejon Tucholi: a/ ogółem	7,1	106,5	9,8	147,8	15,9	224,8	24,3	339,7	25,2	343,3	26,1	346,9	26,9	384,5
b/ w tym przyjazdy	5,3	75,2	7,9	109,8	12,6	174,6	18,0	240,6	18,6	241,1	19,8	263,2	20,4	267,0
Udział przyjazdów do rejonu Tucholi w ruchu przyjazdowym na teren byłego woj.bydgoskiego	2,4%	3,6%	2,9%	3,1%	4,3%	4,3%	5,8%	5,8%	6,7%	5,7%	5,4%	5,4%	5,0%	4,2%
Woj.bydgoskie przyjazdy ogółem	225	2070	270	3510	298	4060	310	4300	280	4200	367	4880	405	6364

Tabela 14
/w tys./

B. WYCIECZKI

	1 9 6 0		1 9 6 2		1 9 6 4		1 9 6 6		1 9 6 8		1 9 7 0		1 9 7 2	
	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni
Rejon Tucholi:														
a/ ogółem	9,7	14,8	15,6	31,5	32,0	80,6	65,7	157,7	80,3	178,5	113,7	295,4	137,4	398,5
b/ w tym														
przyjazdy	9,0	13,5	13,1	27,3	18,9	55,5	38,7	108,2	50,2	122,0	94,1	245,0	113,0	339,0
Udział przyjaz- dów do regionu Tucholi w ruchu przyjazdowym na terenach byłego województwa bydgoskiego	1,9%	1,7%	1,9%	1,5%	2,3%	2,1%	4,6%	5,4%	4,6%	4,1%	6,3%	6,0%	6,3%	5,8%
Woj.bydgoskie przyjazdy ogółem	475	803	680	1830	813	2650	850	2000	1080	3000	493	4100	11802	4920

Tabela 14
/w tys./

C. WYPOCZYNEK ŚWIĄTECZNY

	19 6 0		1 9 6 2		1 9 6 4		1 9 6 6		1 9 6 8		1 9 7 0		1 9 7 2	
	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni
Rejon Tucholi ogółem:	1,3	1,6	1,2	1,4	2,1	2,3	6,3	6,9	8,5	10,2	19,8	25,7	30,8	43,1
Udział rejonu Tucholi w wypo- czynku świą- tecznym byłego województwa bydgoskiego	0,3	0,3%	0,6%	0,6%	0,2%	0,2%	0,4%	0,4%	0,5%	0,6%	1,1%	1,5%	1,2%	1,7%
Województwo bydgoskie ogółem	395	530	200	250	1000	1000	1456	1619	1700	1700	1750	1750	2530	2530

Tabela 14
/w tys./

D. WSZYSTKIE FORMY RUCHU

	1 9 6 0		1 9 6 2		1 9 6 4		1 9 6 6		1 9 6 8		1 9 7 0		1 9 7 2	
	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni	osób	osobo- dni
Rejon Tucholi a/ ogółem:	18,1	122,6	26,5	180,5	50,0	307,7	96,3	504,3	114,0	532,0	159,6	668,0	195,0	790,1
b/ w tym przyjazdy	15,6	90,3	22,2	138,5	33,6	232,4	63,0	455,7	77,3	373,3	133,7	533,9	174,2	649,1
Udział przyjaz- dów do rejonu Tucholi w ruchu przyjazdowym na teren byłego wo- jewództwa byd- goskiego	1,4%	2,6%	1,9%	2,5%	1,6%	3,0%	2,4%	5,7%	2,5%	4,2%	3,8%	4,9%	3,7%	4,7%
Województwo bydgoskie przyjazdy ogółem	1095	3403	1150	5590	2103	7710	2616	7919	305	08900	3548	10730	4737	13840

Źródło: B. Powiatowy Ośrodek Sportu, Turystyki i Wypoczynku w Tucholi.

III. STUDIA SZCZEGÓŁOWE DO ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO REJONU TUCHOLI.

1. Studium modelowego układu funkcji turystycznych w Borach Tucholskich.

Funkcje turystyczne Borów Tucholskich.

Rozległy i urozmaicony teren Borów daje możliwość uprawiania większości form turystyki spotykanych na nizinach.

Południowa część obszaru, obejmująca okolice zalewu Koronowskiego i odcinka Brdy, stanowi strefę penetracji weekendowej mieszkańców Bydgoszczy, a tereny położone na wschód od niej - mieszkańców Torunia i Grudziądza. W okresie jesiennego grzybobrania natężenie ruchu świątecznego jest szczególnie duże i teren penetracji lasów znacznie się zwiększa.

Z badań na temat niedzielnych wyjazdów mieszkańców Bydgoszczy, wykonanych w bydgoskiej Pracowni Instytutu Turystyki, wynika, że na około 7000 uczestników niedzielnych wycieczek wypoczynkowych, wyjeżdżających z Bydgoszczy w 1970 r., aż 5000 osób kierowało się do rejonu Borów Tucholskich, a z tego 1600 osób do rozproszonych miejsc na terenach leśnych.

Wypoczynek pobytowy, związany głównie z urlopem letnim, koncentruje się w największych ośrodkach wypoczynkowych: Charzykowach, Wdzydzach Kiszewskich, Tleniu i paru innych miejscowościach. Specyficzny wpływ na charakter tych ośrodków wywiera ich usytuowanie nad dużymi, malowniczymi jeziorami.

niczo położonymi akwenami, o dogodnych warunkach do uprawiania turystyki wodnej, żeglarskiej i kajakowej, a w zimie bojerowej.

Kajakowa turystyka wodna rozwija się też na rzece Brdzie, przeznaczonej w najbliższym czasie do zagospodarowania przez budowę dwóch dobrze wyposażonych ośrodków turystyki wodnej i jedenastu stanic wodnych.

Duże tradycje w Borach Tucholskich ma ruch letniskowy, który rozwija się we wsiach dysponujących zapleczem usługowym, położonych najczęściej nad wodą i w pobliżu lasów. Do takich miejscowości należy Cekcyn w pow. tucholskim wyróżniony jedną z pierwszych nagród na najlepiej przygotowaną do sezonu w 1972 r. wieś letniskową.

Korzystne warunki klimatyczne i zdrowotne Borów zapewniają dobry wypoczynek dla dzieci i młodzieży. W samym tylko powiecie tucholskim w 1971 r. przebywało na koloniach około 2.500 dzieci.

Do częstych form zwiedzania Borów Tucholskich należą wędrówki piesze i kolarskie, przede wszystkim oznaczonymi szlakami, które prowadzą w większości wzdłuż rzek, jezior i przez najciekawsze krajobrazowo obszary leśne. Coraz bardziej popularne stają się również wędrówki motorowe oraz poznawanie terenu przy okazji przejazdów tranzytowych, czemu sprzyja dobry stan dróg i korzystne położenie Borów w kraju.

Ruch krajoznawczy - to, oprócz wędrówek pieszych i motorowych, także wycieczki organizowane do najbardziej interesujących z dydaktycznego, poznawczego, estetycznego i patriotycznego punktu widzenia zespołów walorów i obiektów.

Dla wszystkich form turystyki rejon Borów Tucholskich dysponuje łącznie około 10 tysiącami miejsc noclegowych

/bez kwater prywatnych i kolonii w obiektach szkolnych/, z czego najwięcej miejsc przypada na Charzykowy i Tlen /ponad 1.000 miejsc w każdej z tych miejscowości.

Koncepcja zagospodarowania turystycznego Borów Tucholskich:

Celem prawidłowego zagospodarowania obszaru i zachowania walorów środowiska naturalnego należy przeprowadzić gradację potencjalnych funkcji miejscowości i rejonów w zależności od atrakcyjności turystycznej /woda, las, konfiguracja terenu, walory krajoznawcze/, wytrzymałości środowiska przyrodniczego oraz dostępności komunikacyjnej.

Wydaje się słuszne tworzenie ognisk skoncentrowanego zagospodarowania turystycznego w pobliżu dróg i miejsc dostępnych środkami komunikacji publicznej oraz tam, gdzie już obecnie znajdują się dobrze zainwestowane ośrodki o bogatej tradycji, zwłaszcza w pobliżu aglomeracji miejskich.

Dlatego też rejon Zalewu Koronowskiego, rejon Tlenia, a także częściowo okolice jezior Radodzierz i Udzierz leżących przy drodze Warlubie - Skórcz należy zagospodarować intensywnie, traktując je jako barierę "najazdu" świątecznego i wyposażając w liczne urządzenia rekreacyjno-rozrywkowe, kąpieliska, ośrodki sportów wodnych, place gier sportowych, obiekty kulturalne itd./R.Przybyszewska-Gudelis, 1973 A/.

Północno-zachodnie tereny z największymi jeziorami i miejscowościami wypoczynkowymi /Charzykowy, Borsk, Wiele, Wdzydze Kiszewskie/ powinny również stanowić miejsca koncentracji ruchu turystycznego, zwłaszcza turystyki pobytowej i wodnej.

Przyjmując pierścieniowy układ intensywnego zagospodarowania obszaru, stworzymy możliwość właściwego rozmieszczenia ruchu w pozostałej części rejonu, zapewniając warunki do zachowania zasobów naturalnych, przy prawidłowych założeniach współpracy z resortem rolnictwa i leśnictwa.

W środkowej części Borów Tucholskich wyodrębnić można turystyczne układy pasmowe, wzdłuż których poruszać się będą turyści i które przechodzą przez tereny najbardziej wartościowe z punktu widzenia wypoczynku i krajoznawstwa. Są to dwa szlaki wodne - Brda i Wda oraz odcinki dróg o znaczeniu krajowym i regionalnym z trasą wędrówek motorowych, tzw. Drogą Tysiąca Jezior łączącą Pomorze Zachodnie z Mazurami i Suwalszczyzną.

Szlaki te powinny być wyposażone w potrzebne specjalistyczne obiekty usługowe, takie jak stacje i ośrodki turystyki wodnej, w najbardziej stosownych do ich lokalizacji miejscach nad rzekami oraz motele, campingi, gospody i parkingi przy drogach, w proporcji odpowiadającej natężeniu ruchu turystycznego na szlaku.

Ważnym elementem zagospodarowania powinien być prawidłowy system informacji, szczególnie przy drogach wędrówkowych i tranzytowych: tablice i mapy ilustrujące najciekawsze przebiegi tras i usytuowane przy nich obiekty usługowe, oraz informacja zewnętrzna: wydawnictwa i foldery propagujące walory turystyczne i jakość usług w rejonie.

Poza terenami obrzeży i szlakami, zagospodarowanie turystyczne środkowej części obszaru Borów Tucholskich nie będzie miało charakteru skupionego, na co wpłyną zarówno warunki naturalne /las i małe zbiorniki wodne/,

jak i potrzeba tworzenia zespołów o umiarkowanej koncentracji ruchu, umożliwiających spokojny, "kameralny" wypoczynek w niewielkich jednostkach osadniczych typu letniskowego.

Elementy krajoznawcze znajdujące się w tej strefie to niewielkie zespoły walorów /rezerваты przyrody, miasteczka/ lub pojedyncze obiekty /pomniki przyrody, rozproszone zabytki, upamiętnione miejsca bohaterstwa i męczeństwa Polaków w czasie ostatniej wojny/, które są celem wycieczek lub stanowią miejsca odwiedzane przez turystów przebywających w omawianym rejonie na wypoczynku pobytowym.

Przy zagospodarowaniu rejonu rozproszonymi licznymi ośrodkami wypoczynkowymi konieczne jest istnienie dobrze skomunikowanej z nimi miejscowości, stanowiącej centrum usługowe: rolę takiego centrum w środkowej części Borów Tucholskich może przejąć Tuchola - miasto o zachowanym średniowiecznym układzie zabytkowym, o skali zabudowy tworzącej pozytywny kontrast ze współczesnym budownictwem oraz o dobrym zapleczu usługowym, m.in. ze świetnie wyposażonym Domem Kultury.

Celem uzyskania pełnego wykorzystania usług oraz ich efektywności ekonomicznej należy przewidzieć ośrodki, które mogą być czynne przez cały rok, jednak warunkiem sine qua non zwiększenia atrakcyjności turystycznej jest stworzenie sieci usług podstawowych i towarzyszących nie tylko w pełni sprawnej organizacyjnie, ale i odznaczającej się cechami indywidualnymi, zaprojektowanej z wyobraźnią i dążeniem do unikalności.

Przedstawiona tu generalna propozycja zagospodarowania rejonu turystycznego Borów Tucholskich, wraz z określeniem jego różnorodnych funkcji, wynika z warunków terenowych oraz zamiaru oferowania społeczeństwu rozlicz-

nych możliwości wyboru form rekreacji. Mimo bowiem pozorów występowania powszechnej tendencji do spędzania wakacji w sposób "znormalizowany" /wczasy, camping/ - wraz ze wzrostem poziomu intelektualnego człowieka zwiększają się jego wymagania co do jakości /rozumianej nie jako standard, ale jako zespół warunków wartościujących rekreację/ i zróżnicowania form wypoczynku.

Turystyczny rejon Borów Tucholskich pozwala na stworzenie koncepcji opartej na modelu przestrzennym zakładającym zachowanie optymalnych warunków do rozwoju wszystkich form turystyki występujących w Polsce nizinnej bez naruszenia równowagi ekologicznej otoczenia.

2. Ocena przydatności środowiska geograficznego do użytkowania i zagospodarowania turystycznego.

Metoda wydzielania jednostek powierzchniowych na potrzeby oceny środowiska geograficznego.

Omówione w poprzednich rozdziałach poszczególne elementy środowiska geograficznego przedstawiają w różnych częściach rejonu tucholskiego różną wartość dla turystyki. Dla kompleksowej oceny tych elementów w poszczególnych rejonach analizowanego obszaru trzeba było dokonać podziału rejonu na takie jednostki powierzchniowe, w których główne komponenty środowiska geograficznego wykazują niewielki stopień zróżnicowania. Za takie jednostki, możliwe do wyznaczenia w opracowywanej skali, uznano typy terenu. Wyznaczone je na podstawie mapy topograficznej w skali 1 : 25.000. Aby uwzględnić kryteria morfologiczne podziału, posłużono się mapą geomorfologiczną województwa bydgoskiego w skali 1 : 300 tys., opracowaną przez

L. Roszko. Charakterystykę lasów oparto na materiałach Okręgowego Zarządu Lasów Państwowych w Toruniu, a pewnych danych o glebach dostarczyła mapa oceny warunków fizjograficznych dla osadnictwa w skali 1 : 25.000, wykonana przez warszawski "Geoprojekt".

Wydzielając typy terenu kierowano się względami morfometrycznymi i sposobem użytkowania terenu /A. Marez, 1971/. Ponieważ mapa geomorfologiczna, wykonana w dużo mniejszej skali, była przydatna jedynie do ogólnego scharakteryzowania morfogenezy obszaru, podstawowe źródło informacji o ukształtowaniu terenu stanowiła mapa typograficzna w skali 1 : 25.000. Wyraźne linie podziału w pierwszym przybliżeniu tworzyły krawędzie dolin rzecznych, chociaż przy określaniu granic wydzielonych jednostek powierzchniowych nie zawsze bywały zachowane. Zależało to od szerokości dna doliny oraz od szerokości strefy krawędziowej. W przypadku wąskiego dna, gdy odległość między krawędziami była niewielka, dolinę na całej szerokości traktowano jako jeden typ terenu. W przypadku szerokiego podmokłego dna doliny, traktowano owo dno jako oddzielną jednostkę, a strefę krawędziową wliczano do terenu otaczającego dolinę lub też wydzielano jako osobny typ terenu, jeśli była dość szeroka i występowało intensywne rozcinanie poprzeczne.

Ważnym kryterium morfologicznym podziału były granice większych form, takich jak wysoczyzny morenowe i pola sandrowe, którym z zasady odpowiadał określony sposób użytkowania terenu. Sposób użytkowania terenu był również brany pod uwagę przy wydzielaniu typów terenu w ramach jednorodnych powierzchni geomorfologicznych. Wydzielono np. większe powierzchnie niezalesionych sandrów, czy też

obszary leśne pokrywające wysoczyznę morenową. Podobnie ustosunkowano się do stopnia intensywności rzeźby, zróżnicowanej w ramach większych jednostek. Wydzielono więc z obszaru wysoczyzny morenowej tereny o intensywnej rzeźbie młodoglacjalnej z dużą ilością zagłębień bezodpływowych, a także tereny z licznymi rozcięciami holocenijskimi, szczególnie we wspomnianych wyżej strefach krańcowych.

Podstawę bardziej szczegółowego podziału stanowiły również wyraźne różnice jakościowe na obszarach o podobnym użytkowaniu terenu. Dotyczyło to głównie lasów, gdzie większe kompleksy leśne podzielono na mniejsze jednostki, kierując się przewagą występowania poszczególnych rodzajów siedlisk. Wydzielono więc typy terenu o przewadze siedlisk mało odpornego boru suchego lub też tereny z dominacją siedlisk lasowych. Dokonano również w niektórych wypadkach podziału dolin rzecznych i jeziorowych na odcinki różniące się rodzajem zboczy, dna, względnie samych zbiorników wodnych.

Ocena atrakcyjności środowiska geograficznego dla turystyki.

Ocenę środowiska geograficznego poszczególnych typów terenu przeprowadzono metodą bonitacji punktowej /T. Bartkowski, 1974/, oceniając rzeźbę terenu, szatę roślinną i wody powierzchniowe.

Różnym komponentom środowiska przypisano skalę punktową w zależności od stopnia ich przydatności do turystyki. Najwyżej oceniono wody /0-12 pkt./, niżej szatę roślinną /0-8 pkt./, a najniżej rzeźbę terenu /0-4 pkt./.

Dla każdego z komponentów zastosowano skalę pięciostopniową. Oceniając poszczególne elementy brano pod uwagę kryteria jakościowe - stopień przydatności do wykorzystania turystycznego oraz ilościowe - udział w ogólnej powierzchni ocenianej jednostki.

Analizując poszczególne elementy środowiska geograficznego oceniono korzystnie następujące cechy:

- przy ocenie jezior - dużą powierzchnię, mały stopień zarastania roślinnością wodną, dostępność brzegu, dużą przeźroczystość wód, nieznaczne zamulenie dna, możliwość urządzenia plaż;
- przy ocenie rzek - znaczną szerokość i głębokość korzystną przy urządzaniu kąpielisk i uprawianiu turystyki wodnej, dostępność brzegu, nieznaczne zabagnienie terenów przyległych, niewielką ilość przeszkód na rzece;
- przy ocenie lasów - znaczną powierzchnię, wiek powyżej 40 lat oraz przewagę siedlisk boru świeżego i boru świeżego mieszanego;
- przy ocenie rzeźby terenu - znaczne deniwelacje terenu i duże spadki, malownicze zbocza dolin rzecznych i jeziornych.

Przydatność środowiska do turystyki oceniono kompleksowo - nie precyzując na tym etapie, jakim celom analizowany teren będzie służył. Założono bowiem, że teren atrakcyjny dla turystyki pobytowej jest także atrakcyjny dla innych form turystyki. Podobnie wysoko oceniono więc zarówno jeziora jak i rzeki, chociaż pierwsze są bardziej odpowiednie do turystyki pobytowej, a drugie są atrakcyjne dla turystyki specjalistycznej. Zróżnicowanie

rzeźby ocenione zostało generalnie jako zjawisko pozytywne, że względu na atrakcyjne walory krajoznawcze, chociaż może stanowić pewne utrudnienie na etapie realizacji zagospodarowania turystycznego. Tak więc teren oceniony jako bardzo atrakcyjny niekoniecznie musi być korzystny dla zainwestowania turystycznego - ocena stwierdza jedynie duże walory rekreacyjne.

W przyjętej w przeprowadzonej ocenie środowiska geograficznego skali punktowej, jako walor decydujący o atrakcyjności terenu preferowane była woda, ale duży udział lasów sprawił, że walorem wiodącym jest często szata roślinna. Nie dotyczy to jednak terenów najwyższej rangi, na których woda jest elementem niezbędnym, tworzącym podstawę atrakcyjności. Dlatego też przeprowadzona ocena środowiska geograficznego wykazała, że najkorzystniejsze dla turystyki tereny związane są z wodami - z Brdą, Zalewem Koronowskim i większymi jeziorami. Lasy stanowią tu ważny, chociaż drugorzędny walor.

Na podstawie wyników przeprowadzonej bonitacji, poszczególne jednostki powierzchniowe zaszeregowano do pięciu grup klasyfikacyjnych. Do pierwszej kategorii, najbardziej przydatnych do turystyki, zaliczono rejon Zalewu Koronowskiego, dolinę dolnego odcinka Brdy oraz otoczenie jezior Szpitalnego i Środkowego. W kategorii drugiej znalazły się typy terenu z większymi, odpowiednimi do rekreacji jeziorami i ze znacznym udziałem lasów oraz górny odcinek doliny Brdy. Do kategorii trzeciej zaliczono większość dolin rzecznych oraz takie jednostki powierzchniowe, w których dominuje tylko jeden z podstawowych czynników, tzn. woda lub las, a udział drugiego jest bardzo nieznaczny.

Kategorię czwartą, o niewielkiej atrakcyjności dla turystyki, stanowią takie typy terenu, w których występuje tylko jeden z podstawowych czynników, najczęściej las, względnie takie, w których element najniżej oceniany, tzn. rzeźba, wzbogacony jest niewielkimi obszarami leśnymi.

Do piątej kategorii zaliczono obszary nieatrakcyjne dla turystyki względnie nie wskazane do penetracji turystycznej. Znalazły się tu przede wszystkim obszary rolnicze oraz duży kompleks boru suchego o niskich kategoriach wiekowych, położony w północnej części rejonu.

Ocena przydatności środowiska geograficznego do zainwestowania turystycznego.

Omówiona wyżej ocena atrakcyjności środowiska geograficznego dla turystyki wskazuje jedynie na jego walory rekreacyjne i krajobrazowe. Duża atrakcyjność poszczególnych terenów oznacza, że przebywanie na nich jest korzystne dla odnowy psychofizycznych sił człowieka. Wprowadzanie zbyt intensywnego zainwestowania turystycznego do najcenniejszych przyrodniczo obszarów, nie mających korzystnych warunków do lokalizacji osadnictwa, mogłoby jednak spowodować obniżenie ich walorów wypoczynkowych /S.Iwicki, 1974/. Dlatego też dokonano oceny wydzielonych typów terenu pod kątem ich przydatności do zainwestowania turystycznego.

W przeprowadzonej ocenie za najbardziej przydatne do zainwestowania turystycznego uznano tereny bezleśne, o słabych glebach /z przewagą VI i V klasy bonitacyjnej/, mało przydatnych dla rolnictwa, o niskim poziomie zalegania wód gruntowych i korzystnych warunkach topoklimatycznych. Zakłada się, że takie tereny można wykorzystać

do zainwestowania turystycznego wymagającego większych powierzchni.

Za tereny o ograniczonej przydatności uznano takie, w których podane wyżej warunki występują jedynie fragmentarycznie, zarówno na obszarach leśnych, jak i cennych krajobrazowo obszarach rolniczych. Na tych terenach zakłada się jedynie zainwestowanie punktowe.

Za tereny nieprzydatne do zainwestowania turystycznego uznano tereny całkowicie zalesione, intensywnie użytkowane rolniczo oraz podmokłe.

W wyniku przeprowadzonej oceny do najbardziej przydatnych zostały zaliczone stosunkowo niewielkie tereny. Z punktu widzenia przyszłego zagospodarowania ważne jest jednak przede wszystkim położenie tych terenów w stosunku do obszarów atrakcyjnych turystycznie. Szczególnie korzystny układ wystąpił w rejonie Jezior Cekcyńskich, gdzie tereny o wysokich walorach turystycznych pokrywają się z terenami nadającymi się do powierzchniowego zagospodarowania turystycznego.

Nie mniej korzystny układ występuje wtedy, gdy teren atrakcyjny przyrodniczo graniczy z terenami o dobrych warunkach budowlanych. Taka sytuacja ma miejsce na południowo-wschodnim brzegu Jeziora Okonińskiego, w rejonie Raciąża oraz na niezalesionych terenach w sąsiedztwie Brdy. Poza tym najbardziej przydatne do zainwestowania turystycznego tereny występują na obszarach o niewielkiej atrakcyjności turystycznej - szczególnie w północnej części powiatu.

Tereny mniej przydatne do zainwestowania wymagającego większych powierzchni, ale nadające się do zainwestowania punktowego, zajmują dość znaczne obszary w rejonach rolniczych o słabych warunkach glebowych oraz w kompleksach

leśnych posiadających niewielkie enklawy słabych gruntów. W wielu wypadkach pokrywają się one z terenami atrakcyjnymi przyrodniczo, względnie leżą w ich sąsiedztwie.

Wnioski z waloryzacji turystycznej środowiska geograficznego.

Przeprowadzona dwutorowa waloryzacja środowiska geograficznego pozwoliła na wstępne wytypowanie terenów najbardziej nadających się do wykorzystania turystycznego. Za podstawową uznana została ocena atrakcyjności środowiska geograficznego dla turystyki. Ocena przydatności do zainwestowania turystycznego jest zagadnieniem wtórnym, gdyż bez istnienia atrakcyjnych warunków do rekreacji, przydatność terenów budowlanych nie będzie praktycznie wykorzystana.

W wyniku przeprowadzonej waloryzacji stwierdzono, że w rejonie Tucholi nie ma dużych możliwości stworzenia większych koncentracji zainwestowania turystycznego, to znaczy takich terenów, gdzie atrakcyjne dla turystyki środowisko przyrodnicze pokrywa się względnie sąsiaduje z terenami o dobrych warunkach lokalizacyjnych. Największe takie możliwości istnieją w rejonie Jezior Cekcyńskich i na południowo-wschodnim brzegu Jeziora Okonińskiego. Na pozostałych terenach, charakteryzujących się dużą atrakcyjnością turystyczną, możliwości zainwestowania są niewielkie i powinny się ograniczać do obiektów nie wymagających dużych powierzchni względnie do zainwestowania trwałego, które umożliwiłoby jednak penetrację tych obszarów - przede wszystkim po wyznaczonych szlakach turystycznych.

3. Ocena przydatności jezior do turystyki.

Cechą charakterystyczną rejonu Tucholi, obok dużej lesistości, jest występowanie znacznej ilości naturalnych zbiorników wodnych, powstałych głównie w fazie ostatniego zlodowacenia Polski. Na ogólną powierzchnię rejonu, wynoszącą ponad 1000 km^2 , przypada ca 2500 ha powierzchni wodnej, co stanowi 2,37 %. Średnia jeziorność województwa bydgoskiego wynosi 2,09 %, natomiast Pojezierza Pomorskiego 2,38 %.

Poza Zbiornikiem Koronowskim, którego powierzchnia wynosi 1/4 powierzchni wszystkich zbiorników wodnych rejonu /1 ha i większych/, największą powierzchnię zajmują jeziora w grupie wielkości 21-100 ha, łącznie 900 ha, co stanowi 35,8 % ogólnej powierzchni wodnej rejonu Tucholi.

Należy podkreślić, że występująca w naturalnych zbiornikach woda nie jest jeszcze zanieczyszczona przez ścieki przemysłowe i komunalne, a otulinę zbiorników wodnych stanowią w zasadzie lasy, wytwarzające sprzyjający mikroklimat, co znacznie podwyższa walory rekreacyjne.

Metoda opracowania oceny.

Ocenę przydatności jezior do rekreacji przeprowadzono analizując potencjalne rejony lokalizacji osadnictwa turystycznego, tzw. siedliska przywodne, i ich otoczenie. Podstawą do wyodrębnienia siedlisk pod przyszłe zagospodarowanie turystyczne była szczegółowa analiza warunków fizyczno-geograficznych środowiska, a zwłaszcza wykształcenia strefy litoralnej zarówno od strony lądu jak i wody oraz pasa przyjeziernego, do którego zaliczono

obszar przylegający do akwenu na szerokości ca 1,0 km licząc od linii brzegu. Przez siedlisko należy zatem rozumieć wybrany fragment terenu, leżący w pasie przybrzeżnym, o najodpowiedniejszych warunkach do lokalizacji inwestycji rekreacyjnych, a więc urządzeń turystycznych przywodnych, z zapleczem w postaci bazy noclegowo-gastronomicznej oraz otuliną zieleni leśnej umożliwiającą penetrację spacerową na obszarach przyległych.

Analiza strefy litoralnej zbiorników wodnych wraz z ich zapleczem stała się podstawą do przeprowadzania waloryzacji akwenów.

Szczegółowe badania jezior oraz ich obrzeży /ta sama metoda posłużyła również przy ocenie rzeki Brdy/obejmowały następujące elementy fizyczno-geograficzne warunkujące urządzenie kąpieliska.

- występowanie roślinności wodnej wynurzonej w strefie brzegowej jezior,
- rozmieszczenie roślinności wodnej pływającej i zanurzonej,
- charakterystykę terenów położonych w otoczeniu jeziora /m. in. terenów o wysokim poziomie zalegania wody gruntowej, tj. mokradeł, bagien, torfowisk/,
- aktualny i projektowany stan czystości wód,
- charakter dna w strefie brzegowej,
- nachylenie masy jeziornej w strefie brzegowej,
- charakter genetyczny i morfometryczny brzegu.

Waloryzacja terenów otaczających jeziora uwzględnia ponadto:

- charakterystykę lasów,
- charakter gleb,

- atrakcyjność położenia siedlisk w stosunku do otaczającego krajobrazu naturalnego.

Potencjalne siedliska przywodne do przyszłego zagospodarowania turystyczno-wypoczynkowego w strefach przyjezernih wyznaczono na planszy w skali 1 : 25.000; problematykę tę przedstawia w zmniejszonej skali rys. 4.

Analizę objęto generalnie jeziora o powierzchni 10 ha i więcej, dokonując jej w oparciu o dostępne materiały i wyniki badań szeregu pokrewnych dyscyplin naukowych oraz własne badania terenowe przeprowadzone w lipcu 1973 r.

Przy analizie i ocenie jezior w rozważanym aspekcie wykorzystano następujące prace:

- wyniki batymetrycznych pomiarów jezior, wykonywanych sukcesywnie przez Instytut Rybactwa Śródlądowego w Olsztynie,
- mapy lasów w skali 1 : 20.000 z lat 1955-1973 - w posiadaniu Okręgowych Zarządów Lasów Państwowych,
- dokumentacje projektowe zagospodarowania jezior na cele rybackie - w posiadaniu Państwowych Gospodarstw Rybackich,
- wyniki pomiarów stanu czystości wód, opracowywane przez laboratoria właściwych wydziałów Urzędów Wojewódzkich,
- mapy topograficzne w skali 1 : 25.000,
- wstępne opracowanie fizjograficzne powiatu /op.cit/,
- Katalog jezior Polski wydany przez Instytut Geografii PAN,
- regionalne opracowania szczegółowe,

Dokonano także odpowiednich rekonesansów w terenie.

Do pełniejszej charakterystyki jezior i ich otoczenia przydatne byłyby również dalsze materiały, które nie zostały jeszcze opracowane, względnie nie można ich było uzyskać. Dotyczy to głównie:

- map glebowych w skali 1 : 25.000 opracowanych przez Wojewódzkie Biuro Geodezji i Kartografii,
- map hydrograficznych i geomorfologicznych w skali 1 : 50.000 wydanych przez Instytut Geografii PAN,
- map lasów państwowych w skali 1 : 5.000.

Z dotychczasowych prac bydgoskiej Pracowni Instytutu Turystyki nad metodologią badań przydatności jezior do celów turystyczno-rekreacyjnych wynika, że jezioro, którego powierzchnia wynosi 15-20 ha lub więcej, stanowi akwen o wielkości w zasadzie wystarczającej do zagospodarowania rekreacyjnego.

Za jezioro przydatne do rekreacji, głównie o charakterze pobytowym, przyjmuje się więc zbiornik o powierzchni minimum 15-20 ha, o ukształtowaniu strefy litoralnej zapewniającym dobrą dostępność zarówno od strony lądu jak i wody, co warunkuje lokalizację i budowę przywodnych urządzeń rekreacyjnych, a którego zaplecze w pasie o szerokości do 1 km umożliwia lokalizację i budowę obiektów związanych z obsługą rekreacyjną.

Zbiorniki wodne naturalne podzielone na dwie podstawowe grupy genetyczne, tj.:

- jeziora rynnowe,
- jeziora morenowe.

Jeziora rynnowe tworzą najliczniejszą, odrębną, charakterystyczną grupę jezior polodowcowych o specyficznym podłużnym kształcie, z licznymi przegłębieniami dna.

Pozostałe naturalne akweny, do których zaliczono jeziora morenowe /moreny dennej i czołowej, zastoiiskowe, wytopiskowe/ charakteryzują się z kolei odmiennymi, urozmaiconymi kształtami, znaczną ilością zatok, niskimi na ogół brzegami i znacznie mniejszą głębokością.

Szczegółowa analiza jezior i ich otoczenia stanowi również podstawę do określenia chłonności turystycznej rozpatrywanego rejonu rekreacyjnego. Wylicza się ją w oparciu o bonitację wchodzących w skład obszaru potencjalnych siedlisk turystycznych, którym przypisane zostają zróżnicowane wskaźniki chłonności.

Charakterystyka szczegółowa jezior.

Jeziora w rejonie Tucholi, genetycznie związane z działalnością lądolodu, tworzyły się w wyniku "chemicznej akumulacji lodowcowej, pogrzebania i wytapiania się brył martwego lodu w osadach lodowcowych, wyżłobienia pisy jeziornej wodami roztopowymi z lodowca, wyorania zagłębień ciężarem lub czołem posuwającego się lądolodu oraz oworowej działalności wodospadów w szczelinach lodowych" /Majdanowski, 1954/. Ilościową i powierzchniową charakterystykę jezior rejonu tucholskiego ilustrują dane zamieszczone w tabeli 15.

Zbiorniki wodne w rejonie Tucholi

Lp.	Klasy wielkości w ha	Liczba	% Liczby w powie- cie	Powierz- chnia w ha	% powierz- chni
1.	1 - 5	47	46,1	135,3	5,37
2.	6 - 10	10	9,8	74,9	2,97
3.	11 - 20	19	18,7	293,0	11,63
4.	21 - 50	14	13,8	445,1	17,67
5.	51 - 100	7	6,8	455,2	18,11
6.	101 - 150	4	3,9	464,3	18,44
7.	151- i większe	1	0,9	650,0 Zbiornik Koronowski /część/	25,81
	O g ó ł e m:	102	100	2517,8	100

Tradycyjne walory rekreacyjne obszaru określa się na podstawie głównych cech środowiska naturalnego, do których na terenie Niziu Polskiego zalicza się występowanie lasów i wód. Biorąc pod uwagę powierzchnię tych elementów na określonym obszarze, S. Ziemołoczyński /1968/ formułuje tzw. wskaźnik waloryzacji rejonu, który jest wielkością niewymierną. Autor wskaźnika stwierdza, że im jest on bliższy jedności, tym waloryzacja określonego

rejonu jest większa, im bliższy zera - tym waloryzacja jest mniejsza". Wynika to z układu danych przy wyliczaniu wskaźnika, tj. stosunku powierzchni lasów i wód w rejonie do ogólnej powierzchni rejonu. Wyliczony w powyższy sposób wskaźnik waloryzacji terenów pojeziernych nie określa w zasadzie w pełni możliwości wykorzystania tego obszaru do użytkowania turystyczno-wypoczynkowego. Istotnym elementem w tych rozważaniach jest dostępność brzegowa znajdujących się na nim jezior.

Żadna z dotychczasowych prac limnologicznych dotyczących typologii jezior nie uwzględniała praktycznych cech i właściwości zbiorników wodnych pod kątem dostępności brzegowej do celów turystyczno-wypoczynkowych. Pierwsza praca na rozpatrywany temat opiera się głównie na parametrach jakości wody /Z.Biernacki, 1964/.

Uwzględniając elementy środowiska przyrodniczego wpływające dodatnio lub ujemnie na określony zbiornik wodny, podjęto próbę klasyfikacji zbiorników wodnych rejonu Tucholi pod względem ich przydatności do wypoczynku pobytowego, który, jak dotychczas, stanowi dominującą formę rekreacji. Przyjęta klasyfikacja przydatności jezior do wypoczynku pobytowego może być jednak zastosowana również dla innych form turystyki i rekreacji.

Wyniki badań terenowych, przeprowadzonych dla wszystkich jezior rejonu, wraz z ich opracowaniem turystycznym, umożliwiły sformułowanie następujących wniosków w zakresie przydatności jezior do turystyki.

Wydzielono trzy główne grupy jezior. Do pierwszej grupy zaliczono jeziora o bardzo korzystnych warunkach

ze względu na brzegi dostępne od strony wody i lądu, czystości wody oraz dobre zaplecze glebowo-leśne /grunty rolne klasy V i VI i nieużytki, lasy nadające się do penetracji rekreacyjnej/. W tej grupie /patrz tabela 23/ znalazło się 20 zbiorników naturalnych oraz północna część Zalewu Koronowskiego. Zbiorniki pierwszej grupy charakteryzują się na ogół:

- znaczną powierzchnią lustra wody - jej ekstrema kształtuje się od 10 do 137 ha,
- położeniem na ogół we wschodniej części rejonu, to znaczy w strefie o przewadze obszarów leśnych nad gruntami rolnymi,
- znacznymi odcinkami brzegów pokrytych przez lasy, a w miejscach bezleśnych występowaniem gruntów rolnych przeważnie niskich klas /V i VI/,
- czystością wód odpowiadającą normie dla kąpielisk /I i II klasy/,
- przewagą ilościową jezior rynnowych nad jeziorami moreny dennej i czołowej.

Do drugiej grupy zaliczono jeziora o mniejszej przydatności rekreacyjnej ze względu na konieczność przeprowadzenia zabiegów adaptacyjnych w strefie litoralnej zbiornika, z brzegami o punktowej dostępności brzegowej /niewielkie odcinki 20-25 m/ oraz niekorzystnym dla rekreacji i zagospodarowania zapleczem gruntowo-leśnym. Jeziora te występują zarówno w strefie rolniczo-leśnej jak i rolniczej. Charakteryzują się brakiem otuliny leśnej /w grupie zbiorników leżących w strefie rolniczej/, występowaniem gruntów podlegających ochronie ze względu na

wysoką klasę bonitacyjną, a także częściowym zainwestowaniem na inne cele gospodarcze i pewnym zanieczyszczeniem wód /jeziora w strefie produkcyjno-rolnej/.

Jeziora grupy trzeciej pozbawione są walorów rekreacyjnych ze względu na niedostępność brzegową, zbytnie zarosnięcie roślinnością wodną wynurzoną, zanurzoną i pływającą, a przede wszystkim ze względu na małą powierzchnię lustra wody, na ogół poniżej 15-20 ha, oraz położenie śródpolne.

Pod względem genetycznym w rejonie Tucholi jeziora typu rynnowego /ponad 60 %/ przeważają nad zbiornikami typu morenowego. Analizowany teren pod względem ilości jezior stanowi typowy krajobraz pojezierny, natomiast pod względem morfogenezy pozbawiony jest zwłaszcza obszarów o charakterze moreny czołowej i związanej z nią charakterystycznej, urozmaiconej rzeźby oraz towarzyszących tej rzeźbie naturalnych zbiorników wodnych. Wyróżnione genetyczne grupy jezior charakteryzują się następującymi właściwościami:

a/ W grupie jezior rynnowych:

- przeważają odcinki brzegów wyniosłych i klifowych, które zajmują ponad 50% całkowitej długości brzegów jezior;
- brzegi klifowe i wyniosłe układają się najczęściej równolegle do dłuższej osi rynny, tj. południkowo;
- brzegom klifowym czynnym towarzyszą najczęściej duże głębokości brzegowe, co automatycznie tak od strony wody jak i lądu utrudnia ich użytkowanie rekreacyjne;

- dostępnymi miejscami na brzegach wyniosłych i klifowych są boczne dolinki z istniejącymi ciekami stałymi lub suche obniżenia, niecki i wąwozy powstałe w wyniku zachodzących procesów erozyjnych;
- ujściowym odcinkom dolinek bocznych towarzyszą małe głębokości brzegowe zbiorników, spowodowane akumulacją materiału naniesionego z erodowanego zbocza;
- odcinki dobrego dostępu do wody, występujące przy brzegach klifowych, są niewielkie /20-25 m/ i określono je jako punktową dostępność brzegową;
- przeciwległe brzegi jezior rynnowych, układające się równolegle do krótszej osi jeziora, są z kolei brzegami niskimi, płaskimi, co jest zgodne z ich genezą. Brzegom tym towarzyszą małe głębokości i płycizny przybrzeżne, na ogół dostępne, leżące w strefie przejściowej z typu wysokiego - klifowego na typ niski-płaski. Długość odcinków dostępnych przekracza na ogół 25 m /dostępność liniowa/;
- plaże przyjezierne są na ogół trawiaste, rzadziej piaszczyste;
- brzegom klifowym i wyniosłym towarzyszą dna twarde, piaszczyste, pozbawione namulów w strefie brzegowej;
- brzegi muliste związane są natomiast z terenami bagiennymi, podmokłymi, przylegającymi do misy jeziornej;
- na około 70 % długości linii brzegowej występuje strefa roślinności wodnej wynurzonej, najczęściej w postaci trzcin;

- roślinność wodna pływająca i zanurzona, zajmująca bardzo nieznaczną powierzchnię w akwenach rynnowych, towarzyszy płyciznom i zatoczkom, których na jeziorach rynnowych jest niewiele;
- brzegom klifowym martwym towarzyszą najczęściej płaskie, podmokłe strefy o wysokim poziomie zalegania wody gruntowej lub o podłożu mułowo-torfowym, utrudniającym użytkowanie rekreacyjne jeziora;
- najkorzystniejszymi odcinkami brzegów w grupie jezior rynnowych są brzegi wyniosłe o niewielkich spadkach, które zajmują 28 % długości brzegów rynien - pozostałe odcinki brzegów dostępnych układają się na odcinkach równoległych do szerokości rynny oraz punktowo w rejonach załamów klifowych, tj. na bocznych odcinkach i obniżeniach przylegających wysoczyzn;
- wąski kształt jezior rynnowych nie sprzyja lokalizacji obiektów rekreacyjnych na przeciwległych brzegach.

9/ Jeziora morenowe charakteryzują się:

- brzegami niskimi - płaskimi o budowie organicznej wskutek intensywnego procesu zamulania jezior;
- występowaniem na brzegach niskich-płaskich wysokiego poziomu zalegania wody gruntowej, do 0,5 m /45% długości brzegów ma tę właściwość/;
- występowaniem na brzegach organicznych mulistego dna, pogarszającego na ogół dostępność brzegową;

- dobrą dostępnością do wody od strony lądu na brzegach płaskich, organicznych, suchych /woda gruntowa zalega poniżej 0,5 m/;
- występowaniem najczęściej plaży trawiastej, rzadziej piaszczystej;
- nieznacznymi odcinkami /około 10 %/ brzegów wyniosłych o dużych spadkach;
- jednolitymi odcinkami dostępnymi od strony lądu, o twardym, piaszczystym dnie /brzegi nieorganiczne suche, płaskie i wyniosłe/, na ogół niedostępnymi od strony wody ze względu na roślinność wodną wynurzoną, najczęściej w postaci pasa trzcin o szerokości przekraczającej 5 m;
- znacznie większymi odcinkami o dobrej dostępności do wody niż jeziora rynnowe, tworzącymi tzw. liniową dostępność brzegową /tzn. na odcinkach przekraczających 30 m długości/;
- występowaniem na znacznych obszarach lustra wody, szczególnie w grupie jezior o powierzchni poniżej 15-20 ha, roślinności wodnej pływającej i zanurzonej /w granicach 20-30 % powierzchni/, co powoduje pozbawienie tych jezior walorów rekreacyjnych;
- znaczenie większym urozmaiceniem linii brzegowej oraz większymi szerokościami niż jeziora rynnowe, co wpływa na możliwość odmiennej zabudowy obrzeży.

Przeprowadzone w rejonie Tucholi badania jezior polodowcowych ze względu na potrzeby rekreacji nasunęły następujące spostrzeżenia:

A. Wnioski natury metodologicznej

- a. Jeziora o powierzchni poniżej 15-20 ha przy sporządzaniu bilansu recepcyjnego terenów pojezierznych należy wyeliminować z rozważań, z powodu niskich walorów rekreacyjnych,
- b. Szczegółowość opracowań i wyników kartograficznych zamyka się w skali dokładności mapy 1 : 25.000.
- c. Uzyskano szczegółowe dane w zakresie ilościowego i jakościowego kształtowania się poszczególnych typów brzegów i związanej z nimi dostępności brzegowej.
- d. Wyniki analizy jezior zasugerowały następującą nową typologię brzegów, opartą na praktycznych kryteriach podziału z punktu widzenia potrzeb rekreacji:

Typologia I.

- I. Brzegi o punktowej dostępności /20-25 m/.
- II. Brzegi o liniowej dostępności /ponad 25 m/.
- III. Brzegi niedostępne.
- IV. Brzegi antropogeniczne.

Typologia II.

- I. Brzegi dostępne od strony wody i lądu
 - a/ punktowo /20-25 m/.
 - b/ liniowo /powyżej 25 m/.
- II. Brzegi dostępne od strony lądu.
- III. Brzegi dostępne od strony wody.

IV. Brzegi niedostępne od strony lądu i wody.

V. Brzegi antropogeniczne.

e. Do dalszych szczegółowych badań jezior przyjęto następujące klasy wielkości zbiorników wodnych:

I. = 15-20 ha,

IV. = 101-150 ha,

II. = 21-50 ha,

V. = 151-300 ha,

III. = 51-100 ha,

VI. = powyżej 300 ha

f. Analiza potwierdziła potrzebę wykorzystania przy ocenie waloryzacji jezior dla rekreacji wyników badań innych dyscyplin naukowych.

g. Zaproponowana metodyka badań jezior polodowcowych na obecnym etapie wydaje się słuszna, albowiem umożliwia wyeliminowanie tych zbiorników lub fragmentów ich brzegów, w których rejonie organizacja bazy turystyczno-wypoczynkowej jest ograniczona lub wręcz niemożliwa, oraz eksponuje te jeziora, nad którymi można organizować wypoczynek.

h. Określony stopień dostępności brzegowej poszczególnych jezior umożliwia jednocześnie dokonanie jakościowego podziału jezior na: jeziora najodpowiedniejsze do rekreacji, jeziora mniej odpowiednie, wymagające adaptacji strefy brzegowej, oraz jeziora pozbawione walorów rekreacyjnych ze względu na trudną dostępność, wymagające znacznych nakładów na adaptację brzegów.

i. Podział jezior na jakościowe klasy przydatności do rekreacji rzuca jednocześnie światło na koszt ich zainwestowania, który będzie oczywiście wzrastał na jeziorach o niższych klasach przydatności.

j. Parametry dostępności brzegowej jezior są pośrednimi wskaźnikami chłonności rekreacyjnej pojezierzy.

B. Wnioski o charakterze merytorycznym:

a. Dobra dostępność brzegowa, zarówno od strony wody jak i lądu, w grupie jezior morenowych w poszczególnych klasach wielkości przedstawia się następująco:

- I kl. - 15 - 20 ha odcinkami do 50 m - łącznie 2,5 % linii brzegowej dostępnej,
- II kl. - 21 - 50 ha odcinkami powyżej 50 m - łącznie 2,7 % linii brzegowej dostępnej,
- III kl. - 51 - 100 ha odcinkami powyżej 100 m - łącznie 3,2 % linii brzegowej dostępnej.

b. W grupie jezior rynnowych przeważają jeziora o punktowej dostępności brzegowej, szczególnie na brzegach równoległych do dłuższej osi jeziora, a średnie długości brzegów dostępnych kształtują się następująco:

- I kl. 15 - 20 ha - 70 m - 2 % linii brzegowej.
- II kl. 21 - 50 ha - 50 m - 1,5% " "
- III kl. 51 - 100 ha - 60 m - 1 % " "
- IV kl. 101 - 150 ha - 75 m - 1 % " "

4. Analiza chłonności turystycznej środowiska naturalnego.

Przeprowadzona analiza walorów wypoczynkowych zbiorników wodnych oraz rzeki Brdy umożliwiła wydzielenie siedlisk najbardziej odpowiednich do zagospodarowania rekreacyjnego. Wyróżnionym siedliskom przypisano chłonność turystyczną wyliczoną w oparciu o istniejące wskaźniki turystycznej chłonności środowiska przyrodniczego.^{6/}

Autorzy planu wychodzą z założenia, że ustalenie naturalnej chłonności dla obszarów przewidzianych do bezpośredniego zainwestowania i do intensywnej penetracji stanowi zasadniczy moment w aspekcie działania na rzecz ochrony naturalnych zasobów środowiska przyrodniczego, co jest jedną z podstawowych zasad zarówno konstrukcji niniejszego studium, jak i racjonalnego użytkowania zasobów środowiska naturalnego.

Podstawowymi wskaźnikami chłonności turystycznej, wykorzystanymi w niniejszej pracy były wskaźniki zestawione w tabeli 16.

Szczegółowe dane dotyczące potencjalnych możliwości rekreacyjnego zagospodarowania rejonu zostały przedstawione w tabeli 26 /poza tekstem/. W opracowaniu przyjęto, że na terenach o charakterze pojeziernym potencjalną chłonność turystyczną delimitują siedliska nad naturalnymi i sztucznymi zbiornikami wodnymi oraz większymi

^{6/} Podane w pracy: Regel S., Zwoliński A., Regel K., Dysarz R. - Wskaźniki chłonności środowiska przyrodniczego na obszarach turystycznych. Instytut Turystyki, Bydgoszcz 1973 .

Tabela 16

Wybrane wskaźniki chłonności środowiska przyrodniczego na obszarach turystycznych

Lp.	Charakter siedliska	Wielkość wskaźnika w osobach na 1 ha	Autor wskaźnika
1.	Plaże a/plaża piaszczysta, żwirowa przyjezierna b/plaża nadrzeczna piaszczysta c/plaża trawiasta d/plaża trawiasta	1000 2000 1000 1000	B.Kasperski A.Zeniuk A.Zeniuk S.Starzewski
2.	Gleby a/gleby klasy V i VI, nieużytki, kompleksy żytnie po przekształceniu w użytki zielone b/gleby klasy I do IV kompleksy pszenne	obciążenie ciągłe rekreacja czynna 150 23 - 160 jak wyżej	St.Zych St.Zych
3.	Łąki i pastwiska a/łąki świeże i pastwiska b/pastwiska i murawy świeże współczynnik obciążenia granicznego	100 300	St.Zych A.S.Kostrowicki
4.	Lasy a/bór suchy b/bór świeży współczynnik obciążenia granicznego c/bór świeży użytkowanie ciągłe d/bór mieszany użytkowanie ciągłe e/las świeży użytkowanie okresowe f/las mieszany użytkowanie okresowe	14-23-36 50-90 18-41-48 18 25 25	A.S.Kostrowicki A.S.Kostrowicki St.Zych St.Zych St.Zych St.Zych

Lp.	Charakter siedliska	Wielkość wskaźnika w osobach na 1 ha	Autor wskaźnika
	g/las świeży użytkowanie ciągłe	8	St.Zych
	h/las mieszany użytkowa- nie ciągłe	8	St.Zych
	i/las przydatny do rek- reacji, powyżej 60 lat	17	B.Kasperski
	j/las przy najmniej agre- syw. formach	32	T.Nurkiewicz

Źródło: Por.przypis 6.

ciekami. Praktycznie, poza strefą przywodną związaną z wymienionymi wyżej akwenami nie stwierdzono dogodnych warunków do turystyki wypoczynkowej. Tak więc od charakteru akwenów i rodzaju ich zaplecza uzależniona jest potencjalna chłonność turystyczna rozpatrywanego rejonu. Oprócz wskaźników chłonności naturalnej obszarów przywodnych, które przyjęto do obliczenia chłonności strefy penetracji w promieniu 1 km, zastosowano również wskaźniki pojemności, uwzględniające skanalizowanie ruchu po utwardzonych drogach i ścieżkach /A.Marsz, 1972/. Ponieważ jednak przy ustalaniu tych wskaźników nie uwzględniono terenów zabudowanych, ze względów praktycznych jako potencjalną pojemność terenów nadających się do zagospodarowania turystycznego przyjęto liczbę osób na 1 hektar zbliżoną do obowiązujących i stosowanych normatywów budowlanych /rubryka 12 tabeli 26/. Tak

określona pojemność siedlisk turystycznych daje łączną potencjalną pojemność turystyczną rejonu w liczbie około 33 tys. osób, w tym w północnej części Zbiornika Koronowskiego, zgodnie z obowiązującym planem, 6.930 osób, /S.Ziemolożyński, 1970/. Na pozostałym obszarze rejonu większe tereny o najkorzystniejszych warunkach do zabudowy rekreacyjnej występują w strefie przywodnej jezior: Śpierzewnik, Gwiazda, Drzycimskie, Miały oraz Jezioro Okońskie.

Pojemność wodnego szlaku odcinka rzeki Brdy /ca 50 km/ ustala się na ca 700 kajaków.

5. Studium wybranych zagadnień ekonomicznych.

Problematyka ekonomiczna turystyki obejmuje wiele zagadnień, niejednokrotnie trudnych i często nie opanowanych przez naukę, a tym bardziej praktykę życia gospodarczego. Należą tu głównie zjawiska rozgrywające się w mikroskali, często nie rejestrowane przez statystykę lub tkwiące wewnątrz innych, rejestrowanych faktów i procesów. Wymienić tu trzeba problemy finansowania i efektywności ekonomicznej usług turystycznych, a jeszcze bardziej usług towarzyszących, wielkości i źródeł dochodu ludności z tytułu wynajmu kwater, sprzedaży usług i towarów oraz kierunków wydatków nadwyżek finansowych powstałych z tej racji, wreszcie transferu gotówki. Brak źródeł statystycznych z podanymi elementami uniemożliwia wykonanie bilansu "budżetu turystycznego" dla całego rejonu, co powinno stanowić podstawowy cel badań ekonomicznych. Z konieczności zatem ograniczono się do analizy demograficznej i częściowych badań dochodów i wydatków ludności związanych z turystyką.

Analiza demograficzna.

Zjawiska demograficzne mają dla turystyki podstawowe znaczenie z punktu widzenia kształtowania się rynku pracy, a tym samym możliwości wzrostu zatrudnienia w usługach i przedsiębiorstwach turystycznych. Dla uchwycenia tych zagadnień przeprowadzono szereg analiz: zmian struktury wieku w 10-leciu 1960-70, zróżnicowania struktury zatrudnienia, źródeł utrzymania ludności oraz gęstości zaludnienia w poszczególnych jednostkach terytorialnych.

Analizy przestrzenne oparte zostały na przeliczeniach dokonanych na podstawie danych Spisu Powszechnego według specjalnych jednostek spisowych / miejscowości i zespołów miejscowości/, odpowiadających w przybliżeniu wsiom wraz z przysiółkami, koloniami i "wybudowaniami", co pozwoliło na dość ścisłą interpretację wyników.

Pewne światło na problemy demograficzne rejonu rzuca analiza zmian w ostatnim 10-leciu /1960-70/. Ogólna liczba ludności ówczesnego powiatu wzrosła w tym czasie o 7 % /z 39,5 do 42,6 tys./, tj. w przybliżeniu podobnie jak liczba ludności wiejskiej województwa bydgoskiego. Jednak wewnątrz powiatu wystąpiło silne zróżnicowanie. Okazuje się, że wzrost ludności nastąpił głównie w dużych wsiach oraz w Tucholi i jej bezpośredniej okolicy, natomiast gromady położone na wschodniej części dawnego powiatu wykazały ubytek ludności.

Zmiany zaludnienia gromad

Jednostki przestrzenne z ubytkiem ludności /dawne gromady/	Ludność ogółem	
	1960	1970
Bysław	3.320	2.680
Cekcyn	4.770	4.630
Legbąd	1.510	1.460
Mł.Gacno	1.540 ^{a/}	1.760 ^{b/}

a/ bez Brzozia /sołectwo/

b/ z Brzozem.

Źródło: Narodowy Spis Powszechny 1960 i 1970 i przeliczenie własne /sprowadzenie do porównywalnych jednostek w związku ze zmianą granic administracyjnych gromad/.

Równocześnie ze zmianą zaludnienia następowały charakterystyczne przesunięcia w źródłach utrzymania ludności. Na terenach typowo rolniczych, w zachodniej części dawnego powiatu, zmniejszył się procent ludności utrzymującej się z rolnictwa /np. w gromadzie Tuchola o 8 %/ na korzyść źródeł pozarolnych. W gromadach położonych w leśnej części na skutek niskiej efektywności gospodarki rolnej powiatu, nastąpiło również - choć w mniejszym stopniu niż w zachodniej jego części - obniżenie procentu osób utrzymujących się z rolnictwa. Ponadto na skutek rozwoju usług można zauważyć wzrost liczby osób utrzymujących się z pracy w handlu i innych usługach, związane jest to jednak

z dojazdami do pracy poza teren Borów, do Tucholi i innych rejonów.

W strukturze wieku ludności w okresie 1960-70 występują poważne różnice, wynikające nie tylko z przesunięć odpowiednich grup wiekowych o 10 lat, ale również z procesów migracyjnych. W grupie młodzieży 0-19 lat, przy ogólnym poważnym zmniejszeniu liczebności w skali całego rejonu, związanym z obniżeniem przyrostu naturalnego /np. dzieci w wieku 0-4 lat było w 1960 roku 5.131, a w 1970 r. już tylko 3.825/, nastąpił wzrost liczebności w mieście Tucholi w wyniku przyrostu migracyjnego młodzieży szkolnej /10-19 lat/ o ponad 800 osób. W wyniku odpływu migracyjnego nastąpiło również zmniejszenie liczby ludności wiejskiej we wszystkich przedziałach wieku produkcyjnego. W mieście Tucholi nastąpił przyrost ludności w najbardziej prężnych klasach wieku produkcyjnego /30-40 lat/, jednak młodzież po ukończeniu szkół wyjeżdżała z terenu dawnego powiatu, czego wyrazem jest zmniejszanie liczebności klasy wieku 20-30 lat, zarówno na wsi jak i w Tucholi. Znaczna część tego odpływu pochodzi z gromad wschodnich. Jedną z przyczyn zjawisk demograficznych we wschodniej /"Borowej"/ części powiatu są trudności w gospodarce rolnej, które można prześledzić na podstawie analizy gęstości zaludnienia, obliczonego w stosunku do areału gruntów rolnych, z których musi się utrzymać zamieszkująca te tereny ludność. W skali powiatu gęstość zaludnienia, mierzona według powierzchni geograficznej gromad i publikowana w tej formie w różnych wydawnictwach, wskazuje na znacznie wyższą gęstość zaludnienia "rolniczej" /zachodniej/ części powiatu. Odniesienie liczby ludności do obszaru przez nią faktycznie zamieszkałego daje zupełnie inny obraz. Ekstremalne różnice w

skali powiatu przekraczają 250 osób/km² od 8 w Pile do 260 osób/km² w Małym Gacnie/. Wartości najwyższe grupują się jednak właśnie we wschodniej /"Borowej"/ części powiatu, szczególnie zaś w miejscowościach śródleśnych, gdzie dodatkowo na sytuację ekonomiczną ludności wpływają ujemnie najgorsze gleby. Wartości najniższe występują w tych wsiach rolniczej części powiatu, w których znajdują się PGR-y.

Analizowane zjawiska prowadzą do jednego zasadniczego wniosku:

- procesy demograficzne /ubytek ludności, wzrost liczby osób utrzymujących się ze źródeł pozarolnych, wzrost wyjazdów do pracy, odpływ młodych i zmiana struktury wieku/ świadczą o trudności utrzymywania się z tradycyjnych, rolniczych źródeł, szczególnie na obszarach śródleśnych, w rezultacie czego można spodziewać się, że ludność wschodniej części powiatu, a szczególnie najbardziej zagęszczonych osad śródleśnych, chętnie podejmie pracę w przedsiębiorstwach i usługach turystycznych oraz że poszukując dodatkowych źródeł dochodu przystąpi do organizacji letnisk prywatnych z dostatecznym zaangażowaniem finansowym i na odpowiednim poziomie techniczno-estetycznym, wystarczającym do ściągania odpowiedniej ilości wczasowiczów, co w ostatecznym efekcie przyczyni się do aktywizacji gospodarczej tej części powiatu.

Dochody i wydatki ludności.

Analiza dochodów i wydatków ludności, uwzględniająca transfer turystyczny, nie przyniosła odpowiednich wyników z braku dostatecznie dokładnych materiałów. Według

oceny PKKFiT w Tucholi dochody z wynajmu kwater prywatnych wyniosły w 1973 roku 700 tys. zł i były o 200 tys. zł wyższe, niż w poprzednim roku.

Ogólna nadwyżka wydatków w stosunku do dochodów w powiecie tucholskim istnieje, lecz jest nieznaczna, a w 1973 r. /10 m-cy/ nawet ujemna, przewaga dochodów wynika z braku wydatków świątecznych w ostatnich dwóch miesiącach roku/ i trudno ocenić, w jakim stopniu nadwyżka wydatków związana jest z transferem gotówki pochodzącej od uczestników ruchu turystycznego.

Tabela 18

Nadwyżka wydatków w stosunku do dochodów w latach
1968-73 /w mln. zł/

Nadwyżka wydatków	1968	1969	1970	1971	1972	1973
w całym roku	12,00	15,00	31,00	6,0	0,1	10 m-cy -13,0
w lipcu	x	x	x	0,3	3,5	4,1

Źródło: Powiatowa Komisja Planowania Gospodarczego w Tucholi.

Rosnąca przewaga wydatków nad dochodami w miesiącu lipcu może być wskazówką ich pochodzenia turystycznego, tym bardziej, że różnica ta pochodzi głównie z utargu towarowego.

Suma utargu towarowego w latach 1971-73

/w mln zł/

Suma utargu towarowego	1971	1972	1973 /10 m-cy/
w lipcu	44,9	51,6	60,0
w lutym	22,8	36,4	40,7
Różnica:	22,1	15,2	19,3

Źródło: jak tabela 17.

Wobec niewielkiego jeszcze wyposażenia powiatu w usługi typowo turystyczne należy liczyć się ze znacznym wzrostem transferu gotówki już w najbliższych latach.

6. Prognoza ruchu turystycznego

Przewidywanie rozmiarów ruchu turystycznego w poszczególnych jego formach na określone, lecz dość odległe lata należy do trudnej dziedziny prognostycznych badań społecznych, które wymagają znajomości różnorodnych zjawisk, ich tendencji rozwojowych oraz praw, które nimi rządzą.

Zdając sobie sprawę z czynników działających na rozwój ruchu turystycznego /wzrost ilości wolnego czasu, wzrost dochodu narodowego, postęp techniczny w dziedzinie środków komunikacji, ułatwienia formalności paszportowych, rozwój demograficzny i przedłużenie średniej wieku ludzkiego wraz z obniżeniem wieku emerytalnego, wzrastające tendencje do zmiany miejsca pobytu oraz zwiększające się zainteresowanie światem pod wpływem publikatorów i wskutek podwyższenia średniego poziomu wykształcenia itp./ - można ustalić w przybliżeniu tempo wzrostu turystyki krajowej oraz ruchu zagranicznego /R.Przybyszewska-Gudelis, 1973 A/. Szczególnie skomplikowane jest natomiast określenie danych prognostycznych w zakresie ruchu turystycznego w niewielkich, niejednorodnych jednostkach /takich jak rejon Tucholi/, gdyż jednostki te nie bilansują potrzeb i możliwości ich zaspokojenia na własnym obszarze /np. turystyka urlopową/.

W Planie przestrzennego zagospodarowania turystycznego Polski do 1990 r. /59/ przeprowadzono badania trendów rozwojowych ruchu turystycznego z podziałem na turystykę wakacyjno-urlopową i wypoczynek świąteczny /wraz z codziennym/. Wyniki prognozy zostały w tym planie przedstawione w liczbach osób, które prawdopodobnie będą brały udział w różnych rodzajach podróży i pobytów turystycznych, oraz w liczbach osobodni, wykazujących globalną wielkość ruchu turystycznego.

W rozważaniach dotyczących rejonu Tucholi najważniejszym problemem jest znalezienie umotywowanych wielkości ruchu turystycznego w przekroju dziennym i rocznym oraz ustalenie liczby miejsc noclegowych potrzebnych do obsłużenia tego ruchu.

Bazę noclegową dla ruchu wakacyjno-urlopowego obliczono w Planie przy założeniu określonej długości sezonu turystycznego i stopnia wykorzystania miejsc.

A oto przewidywania tego planu dotyczące struktury turystyki wakacyjno-urlopowej w 1990 r.

Tabela 20

Krajowy ruch turystyczny /wakacyjny/ w 1990 r.

Rodzaj turystyki	Liczba osób w mln	Średni okres pobytu	% aktyw- ności tu- rys.
Turystyka pobytowa	17,6 - 19,7	20	47 - 53
Turystyka wycieczkowa	7,0 - 8,6	4	19 - 23
Turystyka wędrowska zmotoryzowana	4,0 - 5,7	10	11 - 15
Turystyka wędrowska kwalifikowana	2,6 - 3,8	12	7 - 10
Razem turystyka krajowa	31,2 - 37,8	14	84 - 102
Zakładając średni okres wypoczynku - 20 dni	22,6 - 26,6	20	61 - 72

Struktura ruchu wakacyjno-urlopowego wraz z turystyką zagraniczną powinna wg Planu kształtować się w Polsce w 1990 r. następująco:

	Wariant I	Wariant II
Turystyka pobytowa	50 %	54 %
Turystyka wycieczkowa	24	23
Turystyka wędrownikowa zmotoryzowana	17	15
Turystyka wędrownikowa	9	8
O g ó ł e m:	100 %	100 %

Porównując przewidywane liczby krajowego ruchu urlopowo-wakacyjnego w osobodniach z aktualnymi wielkościami otrzymamy następujące porównanie z 1970 r.

	Wzrost do 1980 r.	Wzrost do 1990 r.
Turystyka pobytowa	1,4 - 1,8	2,2 - 2,5
Turystyka wycieczkowa	1,6 - 1,9	2,8 - 3,5
Turystyka wędrownikowa zmotoryzowana	1,5 - 2,5	4,0 - 5,7
Turystyka wędrownikowa kwalifikowana	1,4 - 1,9	2,9 - 3,4
Wzrost ogółem, razem z turystyką zagraniczną	1,55 - 2,1	2,7 - 3,25

Tabela 21 pokazuje obliczone na podstawie prognozy przewidywane wielkości bazy noclegowej na lata 1980 i 1990 oraz ich wzrost w stosunku do 1970 r.

- dla Polski /średnia krajowa/,
- dla strefy krajobrazu pojeziernego,
- dla wojew. bydgoskiego.

Tabela 21

Baza noclegowa w tysiącach miejsc

Obszar	Rodzaj bazy	1970r.	1980r.	Wzrost od 1970r.	1990	Wzrost od 1970 r.
Polska	baza ogółem	1191,1	3.230	2,7 x	4.785	4,0 x
	w tym całoro- czna	190,6	700	3,7 x	1.220	6,4 x
Strefa krajo- brazu po- jeziernego	baza ogółem	320,1	1.175	3,6 x	1.857	5,8 x
	w tym całoro- czna	26,2	95	3,6 x	166	6,3 x
Woj.byd- goskie	baza ogółem	56,8	145	2,6 x	228	4,0 x
	w tym całoro- czna	9,1	15	1,6x	27	3,0 x

Bazę noclegową w planie do 1990 r. zbilansowano w 29 jednostkach stanowiących zespoły rejonów turystycznych położonych w jednorodnych strefach krajobrazowych.

Bory Tucholskie leżą w jednostce nazwanej Pojezierzem Wschodnio-Pomorskim, które obejmuje 10 obszarów turystycznych o łącznej pow. 6.720 km², a którego baza noclegowa w 1990 r. ma liczyć 268 tys. miejsc, w tym 22 tys. miejsc dostępnych przez cały rok.

Całe Pojezierze Wschodnio-Pomorskie Plan proponuje zagospodarować w 3 stopniach intensywności wg następujących parametrów:

intensywnie - 4 obszary o pow. 1.410 km²

umiarkowanie - 4 obszary o pow. 2.920 km²

ekstensywnie - 2 obszary o pow. 2.390 km²

R a z e m: - 10 obszarów o pow. 6.720 km²

Rejon Tucholi wchodzi w skład dwóch spośród 10 obszarów stanowiących elementy składowe tej jednostki: Bory Tucholskie i Zbiornika Koronowskiego.

Nr obszaru	Nazwa	Powierzchnia w km ²	Posiadane walory	Proponowany typ zagospodarowania
9	Bory Tucholskie Płd.	1.200	woda, las, krajoznawcze	umiarkowany
10	Zbiornik Koronowski	300	woda, las, krajoznawcze	intensywny

Wskaźniki intensywności dla typów zagospodarowania określono szacunkowo w Planie w następujący sposób: /w miejscach noclegowych na 1 km²/:

zainwestowanie intensywne - 120 - 500 m/km²

" umiarkowane - 40 - 300 m/km²

" ekstensywne - 10 - 50 m/km²

W rejonie Tucholi w 1970 r. zanotowano następujący ruch turystyczny przyjazdowy /por. tab. 14/

	osób	osobodni	średnio dni
- pobytowy	19.800	263.200	13
- wycieczkowy	94.100	245.000	2,5
R a z e m:	113.900	508.200	4,5

Znając zasady obecnego podziału ruchu turystycznego w statystyce GUS oraz definicje uwzględnionych w niej form ruchu, można założyć, że w ruchu "wycieczkowym" podanym wyżej kryją się również formy zdefiniowane w Planie jako "turystyka wędrówkowa zmotoryzowana" /w rejonie Tucholi występująca jako krótkie pobyty wzdłuż szlaków wędrówek motorowych/ oraz częściowo "turystyka wędrówkowa kwalifikowana" /w wypadku np. indywidualnych wpływów wzdłuż szlaków turystyki wodnej, nie objętych systemem organizacyjnym, lub analogicznych wędrówek pieszych/.

Z kolei stan bazy noclegowej w rejonie Tucholi przedstawiał się w 1972 r. następująco /zgodnie z inwentaryzacją bazy zamieszczoną w rozdz. II.3./:

- baza ogólnodostępna: - 1.989 miejsc

w tym: - hotele, motele, ośrodki
wypoczynkowe - 228 miejsc

- domy wycieczkowe,
schroniska - 218 miejsc

- kwatery prywatne - 793 miejsca

- campingi, pola
biwakowe - 750 miejsc

- baza zamknięta: - 4.488 miejsc

w tym: - obiekty wypoczynkowe
zakładów pracy - 788 miejsc

- indywidualna zabudo-
wa letniskowa - 100 miejsc

- kolonie, wczasy na
bazie szkolnej - 1450 miejsc

- obozy młodzieżowe
i harcerskie - 2150 miejsc

O g ó ł e m: 6.477 miejsc

Miejsc dostępnych przez cały rok jest obecnie zaledwie ok. 250, pozostałe to miejsca sezonowe: 6.227.

Uwzględniając dotychczasowe dane zaczerpnięte z Planu oraz stan faktyczny ruchu i bazy w rejonie Tucholi mamy prawo założyć, że do 1990 r. baza noclegowa w rejonie wzrośnie w następujących proporcjach:

1/ Podstawowa baza wypoczynkowa ogólnodostępna^{7/} /dla turystyki krajoznawczej i wędrowniczej + indywidualna zabudowa letniskowa/ ca 5 razy

^{7/} Zakładając, że do 1990 r. ogólnie dostępna będzie również obecna, zamknięta baza zakładów pracy.

2/ Kwatery prywatne we wsiach letniskowych i objętych rezerwacją ca 2 razy

3/ Kolonie letnie, obozy młodzieżowe i harcerskie bez zmian /jedynie struktura bazy się zmieni/

Udział bazy całorocznej w bazie noclegowej ogółem, w której skład wchodzi większość obiektów czynnych tylko w sezonie letnim, powinien być nieco wyższy niż się to zakłada w pasie pojezierzy i woj. bydgoskim /ze względu na możliwość organizowania atrakcyjnych pobytów zimowych na terenie Borów Tucholskich/ i wynosić może ok. 15 %.

Z powyższych założeń wynikają następujące wskaźniki prognostyczne dotyczące bazy noclegowej w rejonie Tucholi:

Tabela 22

Lp.	Baza noclegowa	1972	Wzrost ca	1990 ca
1.	Baza dla wypoczynku pobytowego, krajoznawstwa i wędrówek /bez pozycji w pkt. 2 i 3/	2.084	5 x	10.400
2.	Kwatery prywatne	793	2 x	1.600
3.	Kolonie letnie, obozy młodzieżowe i harcerskie	3.600	0,2 x	4.300
	R a z e m:	6.477	2,5 x	16.300

w tym 15 % bazy całorocznej = ca 2.500 miejsc

Prawidłowość rozumowania zastosowanego przy powyższych obliczeniach można jeszcze sprawdzić, analizując przewidywany wzrost ruchu turystycznego w rejonie.

Sezon turystyczny liczy średnio 90 dni w turystyce pobytowej, około 120 dni w turystyce wycieczkowej.

Uwzględniając więc ruch turystyczny w rejonie w 1970 r:

- dla turystyki pobytowej 263.000 osobodni
- dla turystyki wycieczkowej 245.000 osobodni

otrzymamy dzienną średnią:

- dla turystyki pobytowej $263.000 : 90 = 2.920$ osób
- dla turystyki wycieczkowej $245.000 : 120 = 2.042$ osoby

R a z e m: 4.962 osoby

Biorąc pod uwagę podane uprzednio wskaźniki wzrostu turystyki przewidywane dla kraju, pojezierzy i woj.bydgoskiego możemy obliczyć wzrost turystyki pobytowej do 1990 r.:

$$2,4 \times 2.920 = 7.020 \text{ osób w jednym dniu}$$

oraz wzrost turystyki określanej dotąd jako turystyka wycieczkowa:

$$3,7 \times 2.042 = 7.550 \text{ osób w jednym dniu}$$

R a z e m: 14.570 osób/1 dzień

Przyjąć możemy, że w strukturze ruchu turystycznego w rejonie Tucholi formy turystyki wędrowskiej kwalifikowanej będą miały większy udział niż w założonej strukturze tego ruchu w kraju /podanej wyżej/, na niekorzyść turystyki pobytowej i w niewielkim stopniu wycieczkowej.

Proponuje się następujący rozkład /procentowy i średnio w osobach na 1 dzień/ na poszczególne rodzaje turystyki:

- turystyka pobytowa /P/ - 48,5 % = 7.020 os/1 dz.
- turystyka wycieczkowa /W/ - 22,0 % = 3.200 os/1 dz.
- turystyka wędrówkowa motorowa /WdM/ - 16,2 % = 2.350 os/1 dz.
- turystyka wędrówkowa kwalifikowana /WdK/ - 14,5 % = 2.100 os/1 dz.

R a z e m: 14.670 os/1 dz.

W osobodniach na 1990 r., uwzględniając przedłużenie sezonu turystycznego w niektórych rodzajach ruchu, otrzymamy następujące wielkości /bez ruchu jednodniowego/ turystyki przyjazdowej do rejonu Tucholi:

- P - długość sezonu 120 dni - 842.400 osobodni,
- W - długość sezonu 180 dni - 576.000 osobodni,
- WdM - długość sezonu 100 dni - 235.000 osobodni,
- WdK - długość sezonu 90 dni - 189.000 osobodni

R a z e m: 1.842.400 osobodni

Wielkość ta oznacza 3,6-krotny wzrost w stosunku do stanu aktualnego, a więc wyższy od przeciętnego wzrostu ruchu krajowego przewidzianego na 1990 r. /2,7 - 3,25/.

Ze średniej dziennej liczby turystów w poszczególnych rodzajach turystyki przejść można do określenia zapotrzebowania na bazę noclegową w przydatnych do tych form turystyki obiektach. Stopień wykorzystania bazy noclegowej założyć trzeba wyższy w formach, które można wcześniej planować; im rodzaj ruchu bardziej swobodny, tym większą

rezerwę miejsc niewykorzystanych /lub wykorzystanych tylko w szczycie sezonu/ powinien dopuszczać:

a/ P - turystyka pobytowa:

7.020 os/1 dz - wykorzystanie bazy 90 % =
= 7.800 miejsc noclegowych

/Rodzaj bazy: ośrodki wypoczynkowe, indywidualna zabudowa letniskowa, kwatery prywatne, kolonie, obozy młodzieżowe i harcerskie/.

b/ W - turystyka wycieczkowa:

3.200 os/1 dz - wykorzystanie bazy 90 % =
= 3.500 miejsc noclegowych

/Rodzaj bazy: domy wycieczkowe, schroniska turystyczne, hotele, campingi/.

c/ WdM - wędrówki motorowe:

2.350 os/1 dz - wykorzystanie bazy 80 % =
= 2.900 miejsc noclegowych

/Rodzaj bazy: motele, campingi, pola biwakowe, hotele, ośrodki wypoczynkowe, kwatery prywatne/.

d/ WdK - turystyka wędrówkowa kwalifikowana:

2.100 os/1 dz - wykorzystanie bazy 75 % =
= 2.800 miejsc noclegowych

/Rodzaj bazy: stacje wodne, ośrodki turystyki wodnej, campingi, pola biwakowe, schroniska turystyczne, schroniska szkolne, kwatery prywatne/.

Ogółem około 17.000 miejsc noclegowych w 1990 r.

Nie został przewidziany narzut bazy noclegowej na wypoczynek świąteczny. Uczestnicy tego wypoczynku będą korzystać z bazy zwłaszcza poza szczytem sezonu letniego, kiedy mieszkańcy miast mają na ogół wakacje i nie biorą udziału w ruchu weekendowym.

Reasumując można stwierdzić, że takie rozumowanie dotyczące przewidzianego wzrostu bazy noclegowej dało wyniki bardzo zbliżone do uzyskanych przez określenie wzrostu rodzajów ruchu turystycznego i dlatego bazę noclegową na 1990 r. w rejonie Tucholi należy zaprojektować w granicach 16.000-17.000 miejsc.

IV. OGÓLNE ZASADY ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO REGIONÓW POJEZIERNYCH

Przedstawiona w poprzednich rozdziałach charakterystyka aktualnego stanu oraz przeprowadzonych prac studialnych, dając prawie pełny obraz terenu i zachodzących na nim zjawisk, stanowiła podstawowy materiał wyjściowy do skonstruowania koncepcji zagospodarowania turystycznego rejonu Tucholi.

Zgodnie z przyjętą w opracowaniu metodą uwzględniono także dotychczasowe ustalenia planistyczne, determinujące niektóre rozwiązania przestrzenne.

Przed przystąpieniem do fazy koncepcyjnej konieczne było jednak dokonanie ważnej operacji teoretyczno-analitycznej, polegającej na krytycznym wyborze spośród podawanych w literaturze lub stosowanych w praktyce zasad i przesłanek konstruowania planów zagospodarowania turystycznego tych propozycji, które mogły zostać zastosowane w opracowaniu. Do grupy tej włączono również zasady wypracowane w trakcie innych badań i obserwacji terenowych wykonanych w bydgoskiej Pracowni Instytutu Turystyki /M.Drzewiecki 1975 B/ oraz spostrzeżenia empiryczne dokonane w trakcie studiów nad możliwościami zagospodarowania powiatu tucholskiego.

Wiodącym założeniem metodycznym i jednocześnie celem opracowania było skonstruowanie planu, którego realizacja miała doprowadzić do optymalnego wykorzystania większości walorów naturalnych rejonu za pomocą w miarę skoncentrowanego układu przestrzenno-funkcjonalnego, zapewniającego osiągnięcie celów ekonomicznych i poza-

ekonomicznych, przy priorytecie tych ostatnich.

Założono ponadto, że projekt planu musi umożliwiać jego realizację w sposób ciągły /etapowanie/, elastyczny, dostosowany do zmiennych możliwości inwestycyjnych państwa oraz pozostawiający rezerwy na wypadek nieprzewidzianego wzrostu ruchu turystycznego w przyszłości.

Z powyższych założeń wynikają 3 grupy zasad zagospodarowania turystycznego, a mianowicie:

A - zasady o charakterze postulatywnym:

1. - zasady przyrodniczo-geograficzne,
2. - zasady ekonomiczno-społeczne,
3. - zasady przestrzenno-funkcjonalne;

B - zasady o charakterze redukcyjnym, tj. ograniczenia ekonomiczno-przestrzenne;

C - wskazania realizacyjne i organizacyjne.

1. Zasady przyrodniczo-geograficzne /A/

Komponenty środowiska przyrodniczego, stanowiące tzw. walory turystyczne rejonów wypoczynkowych, są w obecnych warunkach kanwą inwestycji turystycznych. Zagadnieniem ogromnej wagi jest na tyle "oszczędne" wykorzystanie turystyczne środowiska, aby stan jego walorów możliwie jak najmniej odbiegał od stanu naturalnego, cechującego się pełną równowagą biocenotyczną zespołu przyrodniczego. Wprowadzanie ruchu turystycznego, a tym bardziej trwałego zainwestowania na potrzeby tego ruchu, wymaga więc uwzględniania następujących wskazań i zasad:

- a/ Nieprzekraczanie optymalnych wielkości naturalnej chłonności poszczególnych typów zespołów przyrodniczych.
- b/ Wyznaczenie szczególnie cennych zespołów środowiska przyrodniczego, w obrębie których wykluczone jest zbyt intensywne zagospodarowanie; dopuszczalnie na ich terenie tylko inwestycji przeznaczonych dla ruchu krajoznawczego, wędrowskiego i kwalifikowanego; traktowanie ich jako stref penetracji turystycznej dla ruchu pobytowego.
- c/ Podział obszarów, chronionych ze względu na szczególne walory środowiska naturalnego, na 3 kategorie o różnym stopniu wymaganego zabezpieczenia, przy czym fragmenty podlegające mniej ścisłej ochronie stanowią strefy "otuliny" dla terenów wymagających zaostrzonych kryteriów ochrony. W wypadku układu przestrzennego, w którym tereny najcenniejsze są położone centralnie w rejonie, strefy "otuliny" należy tworzyć nawet z obszarów o niższej atrakcyjności, np. użytkowanych rolniczo.
- d/ Wykluczenie lokalizacji ośrodków wypoczynku pobytowego wewnątrz terenów leśnych ze wskazaniem sytuowania ich w strefie przejściowej lasu i terenów otwartych /A.Pietrzak, 1974/.
- e/ Ochrona akwenów wyznaczonych na cele turystyczne przed szkodliwymi skutkami intensywnego nawożenia pól przez zalesianie brzegów, ograniczanie użycia nawozów w strefie przybrzegowej oraz przez zadrzewianie, zakładanie pasów ochronnych i ograniczanie wyrębu lasów w strefie krawędziowej niecki jeziornej.

2. Zasady ekonomiczno-społeczne /A/

Są to zasady, które trzeba uwzględnić, aby osiągnąć podstawowy cel ekonomiczny, jakim jest uzyskanie korzyści dla gospodarki powiatu i jego ludności przez intensyfikację zatrudnienia oraz wzrost dochodów miejscowej ludności. Przy konstruowaniu planu uwzględniono następujące zasady tego rodzaju:

- a/ Zwrócenie uwagi na możliwość adaptacji zasobów mieszkaniowych wiejskich jednostek osadniczych na potrzeby turystyki urlopowo-wakacyjnej przy zachowaniu i ochronie oryginalnego, indywidualnego budownictwa wiejskiego, głównie poprzez wykorzystanie potencjału kwater prywatnych w domach ludności miejscowej we wszystkich wsiach, których otoczenie sprzyja wypoczynkowi /jezioro, rzeka, las/.
- b/ Przedłużanie letniego sezonu turystycznego i rozszerzanie sezonu na okres zimowy, głównie przez atrakcyjne zagospodarowanie turystyczne, przewidujące całoroczną eksploatację, oraz przez właściwą organizację pobytu.
- c/ Dążenie do maksymalnego zwiększenia dochodów ludności miejscowej z turystyki poprzez stworzenie możliwości zatrudnienia w sektorze usług turystycznych oraz preferowanie ogólnodostępnych ośrodków turystycznych o zabudowie trwałej, umożliwiającej pracę całoroczną /J.Katyński, 1965/.
- d/ Lokalizowanie nowego osadnictwa dla turystyki pobytowej, o ile to możliwe, w pobliżu istniejących miejscowości lub ośrodków wypoczynkowych, celem stworzenia

w pełni sprawnych i wyposażonych w usługi zespołów osadniczych.

- e/ Zagospodarowywanie turystyczne terenów słabo rozwiniętych gospodarczo a położonych w sąsiedztwie obszarów atrakcyjnych przyrodniczo.
- f/ Wyłączenie spod zagospodarowania turystycznego gleb uprawnych najbardziej przydanych dla rolnictwa /I-IV klasy bonitacyjnej/.

Ponadto przyjęto, że ludność regionu korzystać będzie pośrednio z aktywizacji turystycznej w formie ogólnego rozwoju terenu, rozbudowy jego infrastruktury i dochodów organów władzy terenowej z tytułu opłat dzierżawnych, wpłat z zysków przedsiębiorstw turystycznych czy opłat kuracyjnych. Dochody z tych źródeł powinny być przeznaczone na poprawę zagospodarowania rejonów turystycznych.

3. Zasady przestrzenno-funkcjonalne /A/

Organizacja przestrzenna, strukturalna i funkcjonalna jednostek osadnictwa turystycznego oraz zagospodarowanie szlaków oparte są na modelu umiarkowanej koncentracji, podporządkowanym przesłankom przyrodniczym i ekonomiczno-społecznym. Wynikają z tego następujące zasady:

- a/ Większe /w skali rejonu/ zespoły osadnictwa turystycznego powinny być lokalizowane na obszarach o niższych /również w skali rejonu/ walorach naturalnych.
- b/ Należy unikać rozproszenia zabudowy turystycznej na wszystkie tereny posiadają dobre warunki

środowiskowe, a raczej pozostawiać je do penetracji indywidualnej /turystyka kwalifikowana/ lub jako rezerwowe /nie licząc terenów o najwyższych walorach, które podlegają ochronie prawnej/.

c/ Racjonalne wykorzystanie terenu, zgodnie z jego walorami dla różnorodnych form użytkowania turystycznego, oraz kształtowanie harmonijnej struktury przestrzennej rejonów osadnictwa turystycznego i ich krajobrazu powinno być realizowane m.in. przez:

- lokalizowanie obiektów turystycznych w pewnej odległości od brzegów jezior oraz zachowanie pasa ogólnodostępnego minimum 100 m,
- unikanie zainwestowania przeciwległych brzegów jezior,
- unikanie zainwestowania na osiach widokowych i innych terenach eksponowanych w krajobrazie,
- ochronę drobnych form terenowych przed zainwestowaniem turystycznym,
- zapewnienie wizualno-akustycznych stref izolacyjnych między jednostkami osadnictwa turystycznego.

d/ Wyznaczanie dróg kołowych, na których w przyszłości powinny koncentrować się tzw. wędrówki zmotoryzowanych turystów, na podstawie analizy walorów wypoczynkowych i krajoznawczych. Uzbrojenie tych dróg w usługi turystyczne /motele, pola biwakowe, restauracje, parkingi przydrożne, wiaty, zadaszenia, punkty widokowe, sanitariaty itp./.

- e/ Wyznaczenie lub uzupełnienie istniejących pieszych i rowerowych szlaków turystycznych poprzez tereny interesujące krajobrazowo oraz uzbrojenie tych szlaków w niezbędne usługi i urządzenia: schroniska turystyczne, pola biwakowe, zadaszenia chroniące przed deszczem itp.

4. Ograniczenia ekonomiczno-przestrzenne /B/

Za podstawową zasadę w tej grupie przyjęto harmonijne i efektywne wykorzystanie zasobów ekonomicznych obszaru:

- a/ Podstawową sprawą jest określenie - obok naturalnej chłonności obszaru - progu dopuszczalnej z ekonomicznego punktu widzenia intensyfikacji gospodarki turystycznej. W tym celu należy określić następujące podstawowe wielkości graniczne:
- zatrudnienia /na podstawie bilansu siły roboczej - w uzgodnieniu z odpowiednimi komórkami planowania gospodarczego/
 - możliwości produkcji niektórych artykułów rolno-spożywczych na potrzeby ośrodków turystycznych - w uzgodnieniu z organami służby rolnej.
- b/ Zasada świadomego ograniczenia dostępności komunikacyjnej rejonu powinna być realizowana przez budowę dróg wyłącznie docelowych, z unikaniem przelotowych, oraz lokalizację osadnictwa turystycznego w rejonach nieco oddalonych od komunikacji kolejowej, ale z dobrą siecią drogową.

c/ Nie należy również dopuszczać do przeinwestowania przestrzenno-funkcjonalnego elementami nie związanymi bezpośrednio z potrzebami rejonów osadnictwa turystycznego w miejscowościach rozrządowo-zaopatrzeniowych, a także do przerostu infrastruktury komunikacyjnej i innej oraz niekontrolowanych form osadnictwa pozaturystycznego.

d/ Działania aktywizujące gospodarkę regionu nie powinny oznaczać zagłady tradycyjnej kultury ludowej. W miarę możliwości należy otoczyć opieką przejawy tej kultury i stworzyć dla niej bazę materialną przyszłego rozwoju, tak, aby i ten walor został zachowany jak najdłużej.

5. Wskazania realizacyjne i organizacyjne /C/

a/ Wydawanie inwestorowi wszelkich zezwoleń lokalizacyjnych i budowlanych w trybie przewidzianym przez ustawodawstwo powinno następować tylko po uprzednim opracowaniu miejscowego planu szczegółowego zagospodarowania przestrzennego dla danego zespołu ośrodków lub pojedynczego ośrodka wraz z otoczeniem, wyznaczonego w studium obejmującym większy rejon turystyczny. Plan ten powinien określić układ funkcjonalno-przestrzenny całego zespołu i powiązanie przestrzenne obiektu turystycznego z krajobrazem. W wypadku lokalizacji obiektów zamkniętych zezwolenie powinno określać warunki i terminy przekazania inwestycji pod administrację jednostki prowadzącej ogólnodostępne ośrodki turystyczne.

- b/ Trwałe obiekty kubaturowe powinny znajdować się w miejscach umożliwiających nieszkodliwe dla środowiska odprowadzenie ścieków i pozwalających na doprowadzenie sieci elektrycznej i telekomunikacyjnej bez obniżenia wartości krajobrazowych /najlepiej drogą kablową/.
- c/ Architektura obiektów turystycznych powinna być dostosowana do otoczenia, w którym mają być wznoszone, ze wskazaniem nawiązywania do tradycyjnych regionalnych form ludowych, używania materiałów miejscowych /drewno, kamień/, dwuspadowych dachów, niewygradzania terenu itd.
- d/ Przy tworzeniu wsi letniskowych należy zastosować kompleksowe posunięcia organizacyjne /ułatwienia finansowe i materiałowe przy budowie i prowadzeniu kwater, pensjonatów, stołówek prywatnych/.
- e/ W celu ułatwienia ludności miejscowej podejmowania pracy w usługach turystycznych konieczne jest organizowanie, przygotowanie i rozwijanie dwuzawodowej struktury zatrudnienia /np. praca chałupnicza oparta na miejscowych źródłach surowcowych lub w przedsiębiorstwach pracujących systemem kampanijnym/.
- f/ Należy częściowo oprzeć zaopatrzenie ośrodków turystycznych na dostawach od ludności miejscowej /szczególnie w owoce i warzywa nie znoszące długiego transportu/ i odpowiednio ustawiać produkcję rolną.
- g/ Wskazane jest podejmowanie środków prawnoadministracyjnych umożliwiających przejmowanie przez gospodarkę terenową części zysku przedsiębiorstw turystycznych.

h/ We wsiach przewidzianych na wypoczynek indywidualny w systemie wynajmu kwater prywatnych należy organizować dwa rodzaje wyposażenia usługowego:

- "wsie letniskowe" z pełnym zestawem usług gastronomicznych i kulturalno-rozrywkowych dla wszystkich wczasowiczów,
- "wsie objęte rezerwacją kwater", w których występują tylko ważniejsze usługi.

V. PROJEKT PRZESTRZENNO-FUNKCJONALNEGO ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO REJONU TUCHOLI.

1. Ogólna koncepcja przestrzenna

Koncepcję przestrzenno-funkcjonalnego zagospodarowania turystycznego rejonu Tucholi opracowano w myśl podanych wyżej zasad oraz zgodnie z wynikami przeprowadzonych studiów.

Ponadto kierowano się ogólnymi wskazaniem Planu przestrzennego zagospodarowania turystycznego Polski do 1990 r./59/kwalifikującego omawiany obszar do umiarkowanej koncentracji zagospodarowania turystycznego.

Ważną podbudowę planu było również studium modelowe zagospodarowania turystycznego Borów Tucholskich, sugerujące stworzenie na obrzeżu tego obszaru dobrze zagospodarowanych, dużych zespołów ośrodków wypoczynkowych, które stanowiłyby filtr ograniczający masową penetrację turystów w głąb Borów.

W części centralnej Borów Tucholskich, charakteryzującej się istnieniem zwartych kompleksów leśnych i niewielkich akwenów oraz dwu rzek bardzo atrakcyjnych do uprawiania wędrówek wodnych /Brda i Wda/ - proponuje się przeciwdziałanie skutkom masowej turystyki przez specjalny sposób zagospodarowania turystycznego, ściśle związanego z krajobrazem i przekształcającego ten krajobraz tylko w niewielkim stopniu tam, gdzie jest to konieczne. Sprowadza się to do przygotowania bazy noclegowo-usługowej przede wszystkim dla mniej uciążliwych dla środowiska naturalnego form turystyki, co ograniczy masowe występowanie turystyki weekendowej.

W związku z tym, jako generalne założenie koncepcji funkcjonalno-przestrzennej w większej części rejonu, przyjęto wykluczenie zbyt dużych skupisk osadnictwa turystycznego i bazowanie na niewielkich lub średniej wielkości zespołach. Układ taki sprzyja jednocześnie spełnieniu postulatów ochrony zasobów przyrody, które w rejonie tucholskim nie odznaczają się dużą odpornością /w przeważającej części suche bory na piaszczystym podłożu/.

Ocena wartości walorów wypoczynkowych i możliwości korzystania z nich wykazała celowość preferowania w strukturze ruchu turystycznego form wycieczek krajoznawczych oraz wędrówek wodnych, pieszych i motorowych, jak też wypoczynku pobytowego w niewielkich i spokojnych miejscowościach, które w niedalekiej przyszłości mogą być przez mieszkańców zurbanizowanych środowisk przedkładane nad modne obecnie w naszym kraju duże, gwarne ośrodki wypoczynkowe.

Podstawowym postulatem, którego spełnienie daje gwarancję właściwego wykorzystania dóbr naturalnych rejonu, jest wydzielenie na danym obszarze:

- 1° - zespołów o szczególnych wartościach naturalnych, które trzeba chronić przed nadmiernym ruchem turystycznym,
- 2° - rejonów, które mają walory dla wypoczynku i które można przeznaczyć na umiarkowane skoncentrowane zagospodarowanie turystyczne.

Trzeba dodać, że ochrona przyrody na obu rodzajach terenów musi być równie intensywna, wymaga ponadto stałej rekultywacji w wypadku występowania zniszczeń

/np. dolesiania na słabych rolniczo glebach/.

Skupiska osadnictwa turystycznego, zwłaszcza dla form turystyki pobytowej, proponuje się rozmieścić w pasie północ-południe, równoległym do pasa chronionego, w trzech dużych zespołach oraz w 6 wsiach letniskowych /rys. 5/.

Pierwszy z zespołów ośrodków wypoczynku pobytowego to rejon Jeziora Okonińskiego, który już obecnie jest w ten sposób zainwestowany, oraz dalsze duże zakładowe ośrodki wypoczynkowe w trakcie realizacji.

Wydaje się słuszne powiększenie bazy turystycznej nad tym jeziorem /na wschodnim brzegu/ do ok. 2000 miejsc noclegowych, zwłaszcza że strefa przybrzeżna jeziora jest bogata w lasy i że zbiornik jest jednym z większych w okolicach Tucholi.

Następnym rejonem koncentracji turystyki pobytowej jest zespół Jezior Ciekcyńskich. Ciekcyn jako wieś letniskowa ma już duże tradycje i może stać się ważnym ośrodkiem usługowym większego rejonu turystycznego.

Ze względu na stosunkowo małą ilość lasów w tych okolicach należy ich powierzchnię systematycznie zwiększać; tereny rolnicze o lepszych glebach mogą być przeznaczone pod uprawy związane z potrzebami ruchu turystycznego. Proponuje się w tym rejonie ok. 3600 miejsc noclegowych, włączając w to wsie letniskowe Ciekcyn i Byśław.

Trzecim rejonem koncentracji zainwestowania z przeznaczeniem dla różnych form ruchu turystycznego jest rejon Zalewu Koronowskiego, którego zagospodarowanie przyjęto zgodnie z zatwierdzonym miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego.

Bardzo korzystne dla rozwoju poszczególnych miejscowości jest rozwijanie ich funkcji letniskowych. Zgodnie ze stanem formalnym, naturalnymi i ekonomicznymi predyspozycjami oraz propozycjami władz terenowych przyjęto, że funkcje wsi letniskowych pełnić będą: Śliwice, Legbąd, Raciąż, Żalno, Cekcyn i Bysław. Oprócz tego przewiduje się również wynajmowanie kwater w mniejszych wsiach, które nie mają takich warunków do rozwoju gospodarczego, jak wsie letniskowe, a w których okolica, spokój i świeże powietrze gwarantują pełny wypoczynek.

Rejon Tucholi daje możliwość wykorzystania dużej części miejsc noclegowych w bazie turystycznej w okresie zimowym dzięki warunkom do urządzania polowań, kuligów i uprawiania narciarstwa nizinnego w okresie zalegania pokrywy śnieżnej, a także "małych" sportów zimowych, jak łyżwiarstwo i saneczkarstwo.

Dlatego też proponuje się, aby 15 % projektowanych 17000 miejsc noclegowych, a więc około 2500 miejsc, przystosować do potrzeb turystyki zimowej.

Oprócz wyznaczonych rejonów przewiduje się liniowy układ zagospodarowania wzdłuż rzeki Brdy oraz dróg ważnych dla turystyki. Przy "Drodze Tysiąca Jezior" przewidziano motele i campingi w odstępach nie przekraczających 20 km. Zaprojektowano również zagospodarowanie usługowo-turystyczne pozostałych wyznaczonych w planie szlaków wędrówek kołowych /pola biwakowe, gospody itp./.

Wzdłuż Brdy - szlaku wodnego o międzynarodowym znaczeniu - uwzględniono, zgodnie z Planem zagospodarowania Brdy, ośrodek turystyki wodnej w Gostycynie - Nogawicy, stacje wodne w Woziwodzie, Rudzkim Moście i Sokole Kuźnicy i szereg pól biwakowych.

Również na szlakach pieszych i kołowych, które przechodzą przez najcenniejsze krajoznawczo obszary, muszą być rozmieszczone w odległościach możliwych do pokonania w ciągu kilku godzin miejsca na biwak oraz schroniska i campingi. Zakłada się również możliwość korzystania przez uczestników wędrówek i wycieczek z kwater prywatnych we wsiach położonych w pobliżu szlaków.

Ośrodkiem zainteresowania wielu turystów będzie miasto Tuchola, którego rola w układzie przestrzennym zagospodarowania turystycznego jest wieloraka:

- komunikacyjnego węzła rozrządowego,
- ośrodka usługowo-kulturalnego dla wszystkich rejonów i szlaków turystycznych na tym terenie,
- podstawowego ośrodka zaopatrzenia dla rejonów i pojedynczych jednostek osadnictwa turystycznego oraz towarzyszącej bazy gastronomicznej,
- miasteczka turystycznego przygotowanego do przyjęcia turystów przejezdnych, a także przyjeżdżających na dłuższy pobyt.

Dla prawidłowego funkcjonowania kompleksowego zagospodarowania rejonu oraz dla osiągnięcia bezpośrednich korzyści gospodarczych wskazana jest stopniowa specjalizacja rolnictwa w kierunku stworzenia własnej bazy aprowizacyjnej dla turystyki.

2. Jednostki osadnictwa turystycznego.^{8/}

Podstawową formą zagospodarowania turystycznego jest osadnictwo turystyczne, tj. wszelkie rodzaje obiektów i urządzeń o funkcji noclegowej /wraz z innymi funkcjami towarzyszącymi/, o charakterze zarówno trwałym jak i lekkim /głównie sezonowym/. W rejonie Tucholi, gdzie rozwijać się będą różne rodzaje turystyki, projektuje się odpowiednio zróżnicowane formy osadnictwa. Generalnym założeniem projektowym, stanowiącym konsekwencję funkcji narzuconych przez mikroprzestrzenne układy regionalne oraz rezultat oceny warunków naturalnych, jest preferowanie zespołów osadnictwa o stosunkowo niewielkiej pojemności, przy czym obiekty kubaturowe powinny być względnie małe, o formie architektonicznej dostosowanej do krajo-
brazu Borów.

Ogólne ustalenia dotyczące poszczególnych rodzajów osadnictwa turystycznego:

- a/ Ośrodki wypoczynkowe obsługujące główny nurt turystyki pobytowej /około 70 %/ stanowić będą podstawową formę osadnictwa i skupią około 2/5 bazy noclegowej rejonu. W grupie tej znajdują się zarówno ośrodki zamknięte /zakładów pracy/ jak i ogólnodostępne. Zakłada się jednak, że w przyszłości wszystkie ośrodki znajdą się w gestii przedsiębiorstw na szczeblu gminnym lub okręgowym i ośrodki zamknięte zostaną udostępnione ogółowi społeczeństwa.

^{8/} Projekt planu nie obejmuje programu zagospodarowania turystycznego miasta Tucholi.

W ośrodkach wypoczynkowych przyjęto 90-140 miejsc noclegowych/1 ha z tym, że częściej stosowano zagęszczenie zbliżone do dolnej granicy tego wskaźnika. W wyniku analizy chłonności naturalnej siedlisk turystycznych oraz zastosowania tego wskaźnika, wielkość projektowanych ośrodków waha się w granicach 180-750 miejsc noclegowych. Lokalizacja ośrodków wypoczynkowych lub ich zespołów podporządkowana została zasadom zagospodarowania turystycznego podanym w rozdziale IV.

Największe zespoły ośrodków wypoczynkowych zaprojektowane w niniejszym planie to: rejon Jez. Okonińskiego /1930 miejsc/, rejon Jez. Cekcyńskiego /1750 miejsc/ i rejon Raciąża /480 miejsc/ oraz ośrodki, których wielkość określono według planu zagospodarowania Zalewu Koronowskiego na około 5100 użytkowników, co wynosi około 2600 miejsc noclegowych dla turystyki pobytowej /nie licząc innych form turystyki/.

W każdym ośrodku /łącznie z zakładowymi/ powinno być zapewnione korzystanie z plaży, kąpieliska i urządzeń przywodnych, wyżywienia i zaopatrzenia w produkty spożywcze oraz częściowo z noclegów /pola namiotowe/ i parkingów dla około 50 osób spoza ośrodka.

W zespołach ośrodków lub większych ośrodkach zarządzanych w I etapie przez kilku gestorów /przed przejęciem przez przedsiębiorstwa turystyczne/ należy zorganizować wspólne stołówki, świetlice i kluby, urządzenia sportowo-rekreacyjne, parkingi, uzbrojenie terenu oraz dojazdy - przy zachowaniu praw własnościowych poszczególnych użytkowników.

Wyposażenie techniczne ośrodków powinno obejmować:

- urządzenia zapewniające korzystanie z energii elektrycznej,

- urządzenia sanitarno-techniczne, takie jak doprowadzenie wody oraz usuwanie ścieków z pełną ich neutralizacją,
- aparaturę zapewniającą wytwarzanie ciepłej wody do celów gospodarczych i sanitarnych /w obiektach kurbaturowych i campingowych wyższych klas/ oraz c.o. w obiektach czynnych cały rok.

b/ Zespoły letniskowe domków indywidualnych wolnostojących, bliźniaczych lub szeregowych przeznaczone są wyłącznie do zamieszkiwania okresowego mieszkańców miast i zlokalizowane zostały na terenach wsi lub w rejonach przeznaczonych na cele rekreacyjne /wsie Cekcyn i Biała, Wielonek, rejon zespołu Jezior Cekcyńskich i część Szpitalnego/, na obszarach słabych gleb lub nieużytków.

Stosując wskaźnik 80-100 miejsc noclegowych na 1 ha zaprojektowano zespoły w granicach 180-600 miejsc noclegowych, o ogólnej liczbie 1580 miejsc noclegowych. Realizacja domków letniskowych powinna być zgodna z zarządzeniami władz administracyjnych w tej sprawie.

c/ Wsie letniskowe oraz wsie z rezerwacją kwater różnią się między sobą stopniem wyposażenia w usługi zgodnie z obowiązującymi przepisami i wytycznymi GKKEiT. W planie zaproponowano 6 wsi letniskowych /Raciąż, Żalno, Legbąd, Śliwice, Cekcyn i Bysław/ oraz 11 wsi z rezerwacją kwater, przy czym wytypowano wsie położone w pobliżu terenów atrakcyjnych dla wypoczynku bądź wsie nie posiadające większych walorów, ale wyposażone w odpowiednie urządzenia usługowe i inne /np. projektowane spiętrzenia wody na Kamionce i w Śliwicach/

Niezależnie od tych wsi, rezerwacja kwater może odbywać się również w innych wsiach, o ile wystąpi zapotrzebowanie ze strony turystów.

Ilość miejsc w poszczególnych wsiach wyznaczono proporcjonalnie do liczby mieszkańców, z uwzględnieniem atrakcyjności położenia i stanu zabudowy.

Wszystkie wsie letniskowe powinny mieć zakłady gastronomiczne, a wsie z rezerwacją kwater stołówki prywatne oraz sklepy spożywcze /lub kioski/, sklepy z podstawowymi artykułami przemysłowymi, podstawowe usługi rzemieślnicze /w tym motoryzacyjne/ i punkty informacji turystycznej powiązane z innymi punktami usługowymi.

d/ Kolonie - nie przewiduje się budowy specjalnych obiektów, a jedynie urządzenie kolonii w odpowiednio dostosowanych budynkach szkolnych położonych w atrakcyjnych wsiach mających zaplecze leśne i możliwości urządzenia kąpieliska /10 wsi/.

Liczba miejsc i punktów kolonijnych może być w razie potrzeby zwiększona, jednak nie więcej niż do około 4 tysięcy miejsc, aby nie spowodować przekroczenia chłonności naturalnej rejonu.

e/ Obozy młodzieżowe mogą być lokalizowane w dowolnych miejscach wyznaczonych przez władze oświatowe i administrację leśną /poza rezerwatem krajobrazowym w dolinie Brdy/, pod warunkiem, że nie będą to żadne obiekty trwałe /poza wcześniej zrealizowanymi i realizowanymi obecnie w ośrodku na Jez.Szpitalnym/.

Wskaźnik 80-100 miejsc noclegowych na 1 ha.

f/ Campingi - projektuje się tam, gdzie ze względów ochronnych i krajobrazowych wprowadzanie trwałej zabudowy nie jest wskazane oraz jako uzupełnienie miejsc noclegowych przy motelach /Raciąż, Rudzki Most, Jez. Suchom, Jez. Okierskie/.

Campingi powinny być wyposażone w urządzenia sanitarne, wodę pitną i inne urządzenia przewidziane w zarządzeniach GKKFiT w zależności od kategorii oraz ogrodzone i oświetlone.

Przyjęto wskaźnik 100-130 miejsc noclegowych na 1 ha.

g/ Pola biwakowe - przewidziane dla obsługi wszelkich form turystyki kwalifikowanej, jako jednostki samodzielne względnie jako uzupełnienie innych jednostek osadnictwa turystycznego. Zaprojektowano 14 pól biwakowych, w większości położonych nad Brdą, na ogólną sumę 2020 miejsc. Pola biwakowe powinny być wyposażone w proste urządzenia sanitarne i wodę pitną.

Przyjęto wskaźnik 50-100 miejsc noclegowych na 1 ha.

h/ Hotele zlokalizowano wyłącznie w granicach administracyjnych Tucholi / w rejonie śródmieścia oraz w Rudzkim Moście/. Nie uwzględniono jednak hoteli komunalnych niezbędnych do obsługi miasta jako ośrodka administracyjnego i produkcyjno-usługowego.

i/ Motele przeznaczone dla turystów zmotoryzowanych /odpowiednie urządzenia do obsługi technicznej pojazdów i garażowania/ zaprojektowano na "Drodze Tysiąca Jezior" /Tleń - Chojnice/ w pobliżu atrakcyjnych terenów leśnych, w odstępach o około 10-15 kilometrów /Trzebciny, Jez. Okierskie, Żalno/ oraz na innych

drogach krajoznawczych /Jez. Szpitalne, Teolog/, gdzie pełnić będą między innymi funkcje buforowe, zwłaszcza podczas wypoczynku świątecznego. Motele zlokalizowane w rejonach atrakcyjnych przyrodniczo połączone są z polami biwakowymi. Nie należy przy nich lokalizować dodatkowych urządzeń turystycznych, powodujących wzrost ruchu turystycznego.

Motele zaprojektowano według wskaźnika 60-120 miejsc noclegowych na 1 ha, co daje ogólną liczbę ok. 440 miejsc.

j/ Domy wycieczkowe, stanowiące trwałe obiekty o użytkowaniu całorocznym, zaprojektowano w Tucholi /nowy na 40 miejsc/ oraz w Karczewie /adaptowany obiekt ZG PTTK/.

k/ Schroniska turystyczne przeznaczono głównie do obsługi szlaków pieszych i kolarskich, lokalizując je w odstępach dziennej trasy, tj. poniżej 20 km.

Wyposażenie schroniska powinno obejmować urządzenia sanitarne, suszarnię odzieży, kuchnię turystyczną i /na szlakach kolarskich/ przechowalnię rowerów wyposażoną w warsztat do samodzielnej naprawy sprzętu przez turystów.

Typowy obiekt liczyć powinien około 50 miejsc noclegowych /Biała, Krąg, Jez. Suchom, Sokole - Kuźnica/, największy zaś, na Jez. Śpiewnik, zaprojektowano na 200 miejsc.

Powierzchnia działki według wskaźnika 100-200 miejsc noclegowych na 1 ha.

Projektuje się również adaptację istniejących schronisk szkolnych, postulując podwyższenie standardu wyposażenia.

1/ Ośrodki turystyki wodnej i stacje wodne.

Program i lokalizację tych urządzeń przyjęto zgodnie z planem zagospodarowania rzeki Brdy. Każde z projektowanych urządzeń mieć będzie pole biwakowe i bazę gastronomiczną.

Ośrodek w Gostycynie - Nogawicy, przewidziany na 200 miejsc, odgrywać będzie również rolę bazy szkoleniowej i ośrodka wypoczynku świątecznego /z zakładem gastronomicznym na 420 m.k./ Stacje wodne:

- Woziwoda - 2,8 ha, 75 miejsc noclegowych, gastronomia 200 m.k.,
- Rudzki Most - 120 miejsc noclegowych,
- Sokole Kuźnica- 4,4 ha, 50 miejsc noclegowych.

Dla stanic przyjęto wskaźnik 120-160 miejsc noclegowych na 1 ha.

3. Komunikacja i szlaki turystyczne

Wyznaczone w planie drogi krajoznawcze i krajobrazowe należy kształtować w sposób uwzględniający ich walory dla ruchu turystycznego, głównie przez zachowanie zadrzewień oraz, w miarę możliwości /na drogach o mniejszym ruchu tranzytowym/, urozmaiconego profilu pionowego i poziomego. Istniejące drogi o znaczeniu krajoznawczym pokrywają się w zasadzie z głównymi trasami komunikacji samochodowej. Są to przede wszystkim drogi łączące Tucholę z Czerekiem oraz Chojnice ze Świeciem przez Tucholę. Odcinek trasy Chojnice-Tuchola wykorzystany jest

przez "Drogę Tysiąca Jezior", jedną z czterech w Polsce międzynarodowych tras wędrówek krajoznawczych. Od Tucholi "Droga Tysiąca Jezior" prowadzi przez bardzo atrakcyjne krajobrazowo obszary leśne Borów Tucholskich i za wsią Trzebciny opuszcza rejon tucholski, kierując się na Tleń.

Krajobrazowy charakter ma również trasa turystyczna prowadząca z Trzebcin przez Zielonkę i Cekcyn do Tucholi. Na odcinku do Zielonki głównym walorem jest zróżnicowana rzeźba terenu, natomiast fragment do Tucholi zawdzięcza swą atrakcyjność istnieniu obszarów leśnych. Specyficzne ukształtowanie powierzchni można również obserwować z trasy prowadzącej z Gostycyna przez Kęsowo do Żalna. Dla ułatwienia obserwacji /możliwość ogarnięcia wzrokiem jak największego i najbardziej zróżnicowanego obszaru/ proponuje się przygotowanie na tych trasach kilku punktów widokowych. Punkty takie, niezależnie od głównego celu, jakim jest umożliwienie penetracji wizualnej, powinny mieć zatoki dla pojazdów, wiatę osłaniającą przed wiatrem i chroniącą przed deszczem, a także sanitariat oraz plansze informacyjne.

Typowo krajoznawczy charakter ma trasa prowadząca z Tucholi przez Wielką i Małą Komorzę do Raciąża, skąd nie utwardzoną aktualnie drogą w okolicy Jez.Śpiewnik kieruje się na południowy zachód i dochodzi do "Drogi Tysiąca Jezior". Ze względu na wysokie walory całej trasy odcinek drogi od Raciąża powinien być utwardzony. Atrakcyjność swą zawdzięcza trasa istnieniu prze niej wielu cennych zabytków architektury - w Kiełpinie, Wielkiej i Małej Komorzy, Raciążu oraz Wysokiej. Należy zachować istniejące zadrzewienie drogi, m.in. w rejonie Komorzy Małej.

Łączna długość istniejących dróg krajoznawczych /wraz z "Drogą Tysiąca Jezior"/ wynosi 91,2 km, natomiast nowo projektowanych - 15,3 km.

S z l a k i w o d n e - koncentrują się głównie na Brdzie i jej dopływach. Poza tym ciekawym szlakiem jest Prusina. Brda wraz z jej doliną stanowią największy walor środowiska geograficznego rejonu Tucholi. Na długości 55 km rzeka przepływa przez zwarty kompleks Borów Tucholskich, a w południowej części tworzy Zbiornik Koronowski. Jeden ze szlaków wodnych prowadzi rzeką Kamionką, o dobrej dostępności i zróżnicowanym krajobrazie.

Wielki Kanał Brdy, charakteryzujący się dobrymi warunkami wodnymi, traktowany jest jako wariant szlaku Brdy. Szlak rzeki Prusiny, łączący Bory Tucholskie z doliną Wdy, odznacza się bardzo atrakcyjnym krajobrazem i na terenie rejonu dostępny jest dla kajaków na odcinku ok. 13 km.

S z l a k i p i e s z e. Aktualnie w rejonie Tucholi przebiegają 3 oznakowane szlaki piesze, których łączna długość wynosi 79 km. Pierwszy z nich prowadzi wzdłuż Zalewu Koronowskiego /po wschodniej stronie/, a następnie biegnie w niewielkiej odległości od Brdy i kończy się w Tucholi. Drugi szlak pokrywa się z trasą poprzedniego wzdłuż Zalewu Koronowskiego do Sokola Kuźnicy, skąd przez Klonowo, Minikowo, Bysław biegnie w kierunku Jeziora Mukusz, gdzie następuje odgałęzienie w kierunku południowym oraz północno-wschodnim. Trzeci z istniejących szlaków pieszych przebiega w północnej części powiatu w rejonie Jez.Długiego przez wieś Krąg i okrążając Jez.Ślepe kieruje się do Czerska.

Projektowane szlaki piesze stanowią przedłużenie i uzupełnienie istniejącej sieci. Pierwszy z nich wyprowadza szlak Zalew Koronowski - Tuchola od Rudzkiego Mostu w górę rzeki Brdy /po jej wschodnim brzegu/ nad jezioro Śpierzewnik, gdzie zaprojektowano schronisko turystyczne. Drugi z projektowanych szlaków wykorzystuje fragment poprzedniego na odcinku Rudzki Most - Kiełpiński Most, by stąd lewym brzegiem doliny Bielskiej Strugi, a następnie przez bardzo atrakcyjny rejon Jeziora Białego, poprowadzić nad Jezioro Ślepe i Długie, gdzie również proponuje się zlokalizować schronisko turystyczne.

Łączna długość projektowanych szlaków wynosi 38 km. Przedstawione propozycje mają zapewnić udostępnienie północnej części rejonu Tucholi, która znajduje się w granicach parku krajobrazowego z Jez.Śpierzewnik na wschodnie i Jez.Ślepym i Długim na zachodzie. Rozwój turystyki pobytowej w tej strefie jest ograniczony, należy więc intensyfikację wykorzystania walorów środowiska geograficznego przeprowadzić przez rozwój turystyki krajoznawczej.

S z l a k i k o l a r s k i e. Na opracowywanym terenie nie było dotąd wyznaczonych szlaków kolarskich. Większość istniejących tras, nadających się do uprawiania tego rodzaju turystyki, pokrywa się ze szlakami pieszymi. Łączna długość projektowanych szlaków kolarskich wynosi 88 km. Szlaki piesze i kolarskie wyposażone są w pola biwakowe służące niekiedy również turystom wodnym. Ich odległość odpowiada kilkugodzinnemu przemarszowi czy przejazdowi. Przy szlakach pieszych i kolarskich proponuje się też zlokalizowanie punktów wypoczynkowych, a na otwartych

terenach - punktów widokowych. Zakłada się usytuowanie między innymi trzech punktów widokowych przy szlakach przebiegających przez rezerwat krajobrazowy, rozciągający się między Tucholą a Piłą po obu stronach doliny Brdy. Wysokie i urwiste brzegi rzeki stwarzają wyjątkowe warunki do penetracji wizualnej Doliny Brdy.

Tabela 23

Drogi i szlaki turystyczne w rejonie Tucholi

	Długość w km	
I. DROGI KOŁOWE		
A/ istniejące		
1. krajoznawcze		
- Tysiąca Jezior	30,2	
- inne krajoznawcze	61,0	
2. inne drogi utwardzone	235,1	
Razem drogi istniejące	326,3	
B/ projektowane		
1. krajoznawcze	15,3	
2. inne drogi	36,4	
Razem drogi projektowane	51,7	
II. SZLAKI TURYSTYCZNE		
A/ istniejące		
1. piesze	79,0	
2. wodne	124,7	
w tym:		
Brda		55,0
Raciąska Struga		8,8
Wielki Kanał Brdy		15,6
Kamionka		32,1
Prusina		13,2
Razem szlaki istniejące	203,7	
B/ projektowane		
1. piesze	38,0	
2. kolarskie	88,1	
Razem szlaki turystyczne projektowane	126,1	

4. Inne usługi i urządzenia turystyczne

Oprócz jednostek osadnictwa turystycznego wyposażonych w niezbędne urządzenie usługowe i turystyczne projekt zagospodarowania rejonu Tucholi uwzględnia obsługę szlaków turystycznych oraz miejscowości leżących poza zespołami tych jednostek.

Usługi żywieniowe.

Ruch turystyczny wymaga zaplanowania odpowiedniego narzutu miejsc w bazie gastronomicznej w stosunku do liczby miejsc przewidywanych na potrzeby stałych mieszkańców. Otwarta baza gastronomiczna podstawowa /obiekty wydające posiłki obiadowe/ w postaci ogólnodostępnych restauracji i jadłodajni wymagana jest tylko dla niektórych rodzajów obiektów noclegowych - inne natomiast mają własne, zamknięte stołówki lub też oparte są na systemie żywienia indywidualnego, u gospodarzy domów, w których turyści zamieszkują. Inną formą jest korzystanie z własnego czy będącego do dyspozycji w obiekcie noclegowym sprzętu oraz własnych, zakupionych produktów.

Zapotrzebowanie na miejsca konsumpcyjne w obiektach gastronomicznych, ustalone proporcjonalnie do liczby miejsc w bazie noclegowej, przedstawia tabela 24.

Do 1990 r. konieczne więc będzie zabezpieczenie 1250 miejsc w ogólnodostępnej bazie gastronomicznej. W tej liczbie miejsc może mieć charakter sezonowy.

	Baza żywieniowa ogólnodostępna		Baza żywieniowa zamknięta		Żywnienie indywidualne	
	korzystających %	Ilość użytkownik. ków	Ilość miejsc konsum. xx/	Korzystających %	Ilość użytkownik. ków	Korzystających %
Ośrodki wypoczynkowe	x	x	x	100	7.185	2.960
Zespoły indywidualnych domków letniskowych	50	790	160	x	x	x
Wsie letniskowe i wsie z rezerwacją kwater	60	930	370	x	x	790
Kolonie letnie	x	x	x	100	1.840	730
Obozy młodzieżowe	x	x	x	100	2.060	830
Campingi	50	460	90	x	x	x
Pola biwakowe	x	x	x	x	x	460
Hotele	100	260	50	x	x	2.020
Motele i zajazdy	100	440	80	x	x	x
Domy wycieczkowe	100	80	20	x	x	x
Schroniska turystyczne	100	450	180	xx	x	x
Schroniska szkolne	100	90	40	x	x	x
Ośrodki turystyki wodnej	100	200	40	x	x	x
Stancje wodne	50	120	20	x	x	120
Pasanci	x	1000	200	x	x	x
R a z e m:	x	4820	1250	x	11.085	4.460
						4.010

xx/ W stosunku do liczby osób nocujących.

xx/ Z uwzględnieniem rotacji, tj. wykorzystania danego miejsca konsumpcyjnego przez szereg osób w ciągu dnia.

Przedstawione wartości dotyczą oczywiście tylko dodatkowych miejsc w bazie gastronomicznej, niezbędnych do zaspokojenia potrzeb turystów; nie uwzględniają natomiast planowanego przyrostu miejsc konsumpcyjnych przeznaczonych dla stałych mieszkańców.

Część miejsc gastronomicznych /ok. 200 / powinna służyć turystom, którzy przejeżdżają tranzytem, nie zatrzymując się na nocleg. Miejsca te powinny znaleźć się przede wszystkim w obiektach położonych przy trasach wędrowniczych i tranzytowych oraz w Tucholi, stanowiącej punkt przecięcia tych tras.

Wskazane jest powiększenie bazy gastronomicznej przede wszystkim przy obiektach noclegowo-żywnościowych, takich jak motele, zajazdy, hotele itd. Sezonowe zaopatrzenie w usługi żywieniowe może być wspomagane w szczególnie ruchliwych punktach przez urządzenie tzw. "małej gastronomii": różnów, smażalni placków, ryb itp.

Miejscowości letniskowe i inne turystyczne powinny mieć zwiększoną pulę dostaw produktów pierwszej potrzeby w sezonie turystycznym.

Usługi kulturalno - rozrywkowe.

Wzrastające zapotrzebowanie na tego rodzaju usługi stwarza konieczność właściwego zaprogramowania odpowiednich urządzeń usługowych. Słuszne wydaje się rozpatrywanie usług kulturalno-rozrywkowych w trzech grupach, różniących się zasięgiem i zakresem ich świadczenia.

- a/ Centralnym ośrodkiem kulturalno-rozrywkowym w rejonie pozostanie w dalszym ciągu Tuchola. Działalność kulturalna opierać się będzie przede wszystkim na istniejącym Domu Kultury, dysponującym szerokim zakresem

usług. Niezależnie od tego powinno się uwzględnić realizację muzeum regionu tucholskiego, a także muzeum, w którym znalazłyby się zbiory stanowiące pamiątki z samego miasta. Poza tym w celach rozrywkowych należałoby uwzględnić budowę kolejnej sali kinowej, cocktail-baru oraz klubo-kawiarni z dansingiem. Niezbędnym elementem jest także odpowiednio gęsta sieć publicznych bibliotek oraz co najmniej jedna czytelnia prasy.

b/ W drugiej grupie /pod względem zakresu świadczonych usług/ znalazły się ośrodki gminne. Każdy z nich powinien dysponować klubo-kawiarnią względnie lokalem z dansingiem, salą do projekcji filmów szerokoekranowych oraz sceną teatralną. Urządzenia te mogą znajdować się w budynku gminnego domu kultury. Ważne jest również zorganizowanie stałej biblioteki gminnej wraz z czytelnią prasy na miejscu /jeśli nie ma jej w klubo-kawiarni/.

c/ W trzeciej grupie znalazły się obiekty kulturalno-rozrywkowe zlokalizowane w dużych kompleksach ośrodków wypoczynkowych. Usługi tego typu należy przede wszystkim zapewnić w rejonie Okonin Nadjeziernych, gdzie docelowo wypoczywać będzie 2350 osób. Wydaje się natomiast, że wczasowicze, którzy przybędą w rejon Jezior Cekcyńskich, będą mogli zaspokoić swoje potrzeby kulturalno-rozrywkowe w Cekcynie - ośrodku gminnym stanowiącym jednocześnie jedną z najlepiej w woj. bydgoskim zagospodarowanych wsi letniskowych.

Usługi handlowe

Sieć detalicznych sklepów spożywczych oraz kiosków z napojami stanowi niezbędne uzupełnienie całości bazy żywieniowej. Poza Tucholą, ośrodkami gminnymi, wsiami letniskowymi oraz wsiami z rezerwacją kwater prywatnych, sklepy spożywcze powinny znaleźć się przy licznie uczęszczanych szlakach turystycznych, szczególnie w rejonie słabo zaludnionej, lesistej części obszaru /Klonowo, Gacno, Zielonka i inne/. Aby w jak największym stopniu służyły turystom, godziny ich otwarcia powinny być dostosowane do okresu maksymalnego natężenia ruchu turystycznego w ciągu dnia.

Pozostałe usługi

- a/ Punkty usług motoryzacyjnych powinny się znaleźć przy najbardziej uczęszczanych szlakach kołowych /"Droga Tysiąca Jezior"/, w połączeniu z projektowanymi motelami..
- b/ Powinno się uwzględnić lokalizację kilku punktów napełniania płynnym gazem butli do kuchenek turystycznych. Będą one najczęściej mieścić się przy stacjach benzynowych.
- c/ W Tucholi oraz w rejonie Jezior Cekcyńskich i Okonińskich, a także przy szlaku Brdy, należy usytuować punkty naprawy sprzętu turystycznego i sportowego. Uwzględniając jedną z dominujących w rejonie form ruchu - turystykę wodną - należy zorganizować 3-4 warsztaty skutnicze o charakterze naprawczym, a częściowo produkcyjnym /umożliwienie korzystania z warsztatów indywidualnym turystom/.

d/ W kompleksach wypoczynkowych Jezior Cekcyńskich i Okonińskich, a także w Tucholi, powinny znaleźć się wypożyczalnie sprzętu turystycznego.

Informacja turystyczna.

Punkty informacji turystycznej z obsługą /powiązane z innymi usługami/ przewidziane są w większych jednostkach osadnictwa turystycznego o charakterze ogólnodostępnym /zespół Cekcyński, Okoniński, Zalew Koronowski, Raciąż/. Punkty takie powinny prowadzić również sprzedaż pamiątek regionalnych.

Tablice i mapy informacyjne umieszczać należy przy wszystkich szlakach turystycznych, szczególnie na ich początku. Ułatwi to w znacznym stopniu korzystanie z tras i przyczyni się do wzbogacenia wiadomości o poznawanych obiektach.

Szalety publiczne.

Powinny znaleźć się przy wszystkich kąpieliskach i innych punktach zatrzymań, jak parkingi, punkty widokowe czy wyznaczone postoje w lesie. W wielu wypadkach mogą to być ustępy suche /trzeba jednak zwrócić uwagę na właściwą ich konserwację/.

Kąpieliska.

Należy udostępnić i rozwijać sieć kąpielisk wiejskich dla turystów, szczególnie we wsiach objętych rezerwacją kwater. Kąpieliska niestrzeżone powinny znaleźć się również przy szlakach turystycznych.

5. Ochrona środowiska przyrodniczego

Środowisko przyrodnicze rejonów pojeziernych jest bardzo czułe na wszelkie zmiany jego naturalnego użytkowania. Zubożenie jednego z elementów środowiska względnie wprowadzenie elementów obcych, nie harmonizujących z krajobrazem, może przekreślić atrakcyjność turystyczną terenu oraz zachwiać jego równowagę biocenotyczną. Na obszarach pojeziernych jest to tym bardziej niebezpieczne, że poszczególne komponenty środowiska naturalnego, szczególnie wody i rzeźba terenu, występują w dużo mniejszej skali niż tam, gdzie o walorach rejonu decyduje jeden, wyraźnie wykształcony czynnik /morze, góry/. W rejonie Tucholi, mimo niewielkiego stopnia zainwestowania turystycznego, stwierdzono już występowanie zjawisk degradacji środowiska przyrodniczego pod wpływem ruchu i zainwestowania turystycznego oraz wypadki niewłaściwej lokalizacji osadnictwa turystycznego w strefach predestynowanych do ochrony przyrody i krajobrazu. Degradacja środowiska występuje w formie denudacji i wymywania gleby w przypadkach lokalizacji ośrodków wypoczynkowych na terenach leśnych, szczególnie na siedliskach boru suchego występujących na drobnoziarnistych utworach piaszczystych /Okoniny Nadjezierne, Zalew Koronowski/. Dewastacja krajobrazu na miejsce głównie w dolinie Brdy, gdzie osadnictwo zanadto zbliża się do strefy krawędziowej, oraz nad niektórymi jeziorami /Białe/.

Przeciwdziałanie niekorzystnym procesom jest utrudnione, gdyż do wykorzystania turystycznego najatrakcyjniejsze są takie rejony pojezierne, w których środowisko naturalne jest zachowane w formie nieznacznie przekształconej. Zachodzi więc niebezpieczeństwo, że wprowadzenie ruchu, a zwłaszcza zainwestowanie turystycznego, wpłynie w wyraźny sposób

na dalsze zmiany tego środowiska, a tym samym na obniżenie jego walorów wypoczynkowych.

Ta obawa była zasadniczym powodem ustalenia takiej koncepcji zagospodarowania turystyczne, w której jako zasadę przyjęto możliwość wprowadzenia trwałego zainwestowania turystycznego na najcenniejszych przyrodniczo obszarach wyłącznie na potrzeby turystyki krajoznawczej i wędrowniczej. Obszary te pokrywają się w ogólnym zarysie z obszarami chronionymi, zaproponowanymi przez Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody.

W rejonie Tucholi projektuje się trzy formy ochrony krajobrazu:

1. Rezerваты krajobrazowe
2. Parki krajobrazowe
3. Strefy krajobrazu chronionego.

Jako rezerваты krajobrazowe, obejmujące cenne przyrodniczo i krajobrazowo tereny, w których wprowadzenie jakichkolwiek zmian byłoby szczególnie szkodliwe, zaprojektowano dolinę i zbocza Brdyna odcinka od Rudzkiego Mostu do Piły /gdzie znajduje się m.in. tzw. Piekiełko - skupienie głazów narzutowych w korycie rzeki/ oraz bardzo malowniczy rejon jeziora Śpiewnik. Na terenie rezerwatów niedopuszczalne jest wznoszenie obiektów trwałych.

Park krajobrazowy powinien objąć dolinę Brdy od ujścia Kamionki na południu do Męcikału na północny, wraz z otaczającym ją pasem leśnym, rozszerzającym się na północ, i sięgać na wschodzie aż po jeziora Krąg i Długie.

W parku krajobrazowym, utworzonym celem zachowania obszarów o dużej wartości przyrodniczej, zgodnie z zaleceniami Państwowej Rady Ochrony Przyrody należy rozwijać turystykę aktywną - pieszą, wodną i rowerową. W myśl tych założeń ograniczono do minimum lokalizację ośrodków turystyki pobytowej, a zaprojektowano niezbędną ilość miejsc noclegowych i gastronomicznych do obsługi szlaków turystycznych.

Strefę krajobrazu chronionego objęto rejon Zalewu Koronowskiego. Ta forma ochrony przewiduje zakaz eksploatacji i przeróbki surowców mineralnych oraz budowy zakładów przemysłowych - dopuszcza natomiast lokalizowanie dużych ośrodków wypoczynkowych. Ograniczenia, przyjęte dla obszarów chronionych, dotyczą również w dużej mierze strefy penetracji i terenów otulinowych, oddzielających obszary turystyczne od obszarów pełniących inne funkcje gospodarcze. Działalność przemysłu oraz innych dziedzin gospodarki nie może w żadnym wypadku negatywnie wpływać na środowiska naturalne obszarów turystycznych /np. poprzez emisję szkodliwych substancji lotnych lub zanieczyszczenie wód/.

Zainwestowanie turystyczne powinno odbywać się w sposób zapewniający maksymalną ochronę środowiska naturalnego. Dotyczy to w pierwszym rzędzie prawidłowego systemu oczyszczania ścieków, niewycinania drzewostanów, eliminowania w miarę możliwości paliw konwencjonalnych lub stosowania kabli podziemnych zamiast napowietrznych. Ochronie środowiska służyć powinno odpowiednie skanalizowanie ruchu po wyznaczonych szlakach i ciągach spacerowych.

Wszystkie wody powierzchniowe rejonu Tucholi wraz z częścią Zalewu Koronowskiego wyłączają się z użytkowania przez łodzie motorowe z silnikami spalinowymi.

Wszelkim formom zainwestowania turystycznego towarzyszyć powinna działalność kompensująca zjawiska ujemne powodowane tym zainwestowaniem, a nawet wzbogacająca krajobraz. Dotyczy to szczególnie dolesień, przede wszystkim na terenach o słabych glebach, w sąsiedztwie obiektów turystycznych oraz nad brzegami jezior, rzek i w pobliżu szlaków turystycznych. Projektowane obszary dolesień, wyznaczone na planszy projektowej w skali 1 : 25 tys., wymagają uściślenia w większej skali, w zakresie właściwego wyboru najsłabszych - najmniej przydatnych dla rolnictwa gruntów.

6. W N I O S K I

Zatwierdzenie planistycznej części opracowania zrealizowanego w bydgoskiej Pracowni Instytutu Turystyki przez władze państwowe /Zarządzenie Wojewody Bydgoskiego nr 27/5 z dnia 28.III.1975 r./ wykazało pełną przydatność i potrzebę tego rodzaju studiów odpowiadających na pilne obecnie zamówienie społeczne.

Niezależnie od aspektu wdrożeniowego, praca ma również określone walory metodologiczne. Wskazuje ona na możliwość i celowość zagospodarowania turystycznego cennych przyrodniczo regionów w sposób gwarantujący zachowanie walorów naturalnych bez naruszenia równowagi ekologicznej obszaru.

Należy podkreślić możliwość szerszego zastosowania wykorzystanych w opracowaniu metod i krótko ocenić przynajmniej cztery rozwiązania zastosowane w studium:

1. Metoda kompleksowej oceny środowiska przyrodniczego, stosowana dość często, została poszerzona w opracowaniu o analizę możliwości inwestycyjnych, opartą na charakterystyce warunków fizjograficznych dla budownictwa.
2. Metoda oceny wartości jezior dla turystyki, przeprowadzonej sposobem komplikacyjnym /zdjęcie terenowe i analiza map topograficznych/ pozwoliła na uzyskanie uogólnień statystycznych i skonstruowanie typologii jezior; na podstawie tych materiałów można kwalifikować inne, dotychczas niezbadane jeziora z punktu widzenia ich przydatności turystycznej. Określono ponadto szereg zależności między morfometrycznymi cechami brzegów a dostępnością brzegową poszczególnych typów jezior.

3. W opracowaniu dokonano próby zebrania, sformułowania i częściowego usystematyzowania zasad kształtowania koncepcji zagospodarowania przestrzennego regionów pojeziernych, stosowanych dotąd w niepełnym zakresie lub w sposób intuicyjny.
4. Potwierdzono potrzebę i użyteczność konstruowania szczegółowej koncepcji zagospodarowania turystycznego danego obszaru w oparciu o zarys modelowego rozwiązania funkcjonalno-przestrzennego większego regionu turystycznego /w tym wypadku Borów Tucholskich/.

Oprócz wartości metodologicznych podkreślić należy wypracowanie specyficznych rozwiązań projektowych, których przydatność może się ujawnić w zagospodarowaniu przestrzennym innych pojeziernych rejonów turystycznych o zbliżonych do opracowywanego cechach. Koncepcja projektowa miała bowiem na celu rozwiązanie choć w części sprzeczności między postulatami ochrony środowiska naturalnego i zasadami pełnego udostępnienia społeczeństwu dóbr przyrody.

Zaproponowany sposób zagospodarowania turystycznego potwierdza opinię G.Ciołka /1963/, że "jest to sprzeczność pozorna, może ona bowiem zostać wyjaśniona zarówno przez ustalenie właściwych proporcji i właściwego charakteru, jak i prawidłowej lokalizacji inwestycji turystycznych"^{9/}.

9/

"Urządzenia turystyczne", W-wa 1963.

Wśród najistotniejszych w tej dziedzinie sformułowań wymienić można.

- Propozycję takiego generalnego układu zagospodarowania turystycznego Borów Tucholskich, aby na jego obrzeżu znalazły się duże, kompleksowo wyposażone, charakteryzujące się wysokim standardem usług ośrodki masowego wypoczynku /urlopowo-wakacyjnego i świątecznego/, stanowiące rodzaj sita dla ekspansji masowego ruchu turystycznego do wnętrza obszaru, który ma zostać zagospodarowany w sposób "kameralny", głównie dla form krajoznawczych i wędrówek, przy umiarkowanej intensywności zainwestowania dla wypoczynku pobytowego.

- W koncepcji szczegółowej zagospodarowania - turystycznego rejonu - równoległe usytuowanie obszarów chronionych w stosunku do terenów zainwestowania turystycznego, które daje możliwość wykorzystania terenów, parków i rezerwatów krajobrazowych jako stref pieszej penetracji turystów z obszarów zainwestowanych.

Wyprowadzono również szereg wniosków szczegółowych różnej natury i znaczenia:

- a. Uznano, że czynnikiem determinującym wielkość projektowanego ośrodka jest nie tyle naturalna pojemność siedliska przeznaczonego na bezpośrednie zainwestowanie, ile pojemność jego otuliny, gdzie występować będzie najintensywniejszy proces degradacji elementów składowych środowiska /tzw. strefa penetracji/.
- b. Uznano, że jeziora o powierzchni poniżej 15 ha należy eliminować z bilansu recepcyjności terenów pojeziernych.
- c. Stwierdzono empirycznie, że jeziora typu rynnowego charakteryzują się na ogół brzegami o punktowej

dostępności brzegowej, tj. w granicach 25-50 m, a liniową dostępność brzegową, tj. odcinki ponad 50 m, posiadają częściej jeziora morenowe.

Wydobycie tych pozytywnych elementów nie oznacza, że autorzy nie dostrzegają wad i błędów opracowania. Wykonanie pracy w związku z określonym zapotrzebowaniem władz terenowych spowodowało bowiem konieczność ograniczenia się do metod i materiałów ogólnie dostępnych. W związku z tym nie zostały wykonane specjalne badania ekonomiczne, wymagające uzyskania materiałów z dłuższych serii czasowych. Brak tu głównie badań bilansu dochodów i wydatków ludności i wyodrębnienia z niego pozycji o charakterze turystycznym.

W części planistycznej program rozwoju usług w dwóch etapach czasowych ograniczono do podstawowej bazy materialnej, jaką jest baza noclegowa i gastronomiczna. Autorzy uważają bowiem, że w tym zakresie niezbędne jest elastyczność i wystarczy prawidłowe działanie praktyczne jednostek administracji i planowania władz terenowych.

Ważnym i pozytywnym zjawiskiem jest to, że zapoczątkowane studia i prace są nadal w zespole autorskim kontynuowane w większym zakresie merytorycznym i terytorialnym i będą prowadzić do syntez o szerszym znaczeniu.

B I B L I O G R A F I A

1. Alois G.: Alberghi, motel, ristoranti.
Hoeppli Editore, Milano.
2. Bartkowski T.: Ochrona środowiska geograficznego,
gospodarka zasobami przyrody, PWN, W-wa Poznań
1973.
3. Bartkowski T.: Zastosowania geografii fizycznej.
PWN, W-wa - Poznań 1974.
4. Bartkowski T.: Wielkopolska i Środkowe Nadodrze.
W-wa 1970.
5. Bartkowski T.: Prognozowanie zmian w środowisku
geograficznym - nowy etap rozwoju geografii.
Przegląd rozwoju geografii. "Przegląd Geogra-
ficzny" t.42, z.4, 1970r.
6. Biernacki Z.: Instrukcja ogólna do wyróżniania
szaty roślinnej i zbiorników wodnych, Biuletyn
Inf. IUA nr 2/1964.
7. Bogdanowski J.: Problemy kolizji między społecz-
no-gospodarczym użytkowaniem terenu ochroną
środowiska. Zeszyty SARP nr 2/1973.
8. Bogdanowski J., Łuczyńska-Bruzda M. Nowak Z.:
Architektura krajobrazu. PWN, Kraków 1973.
9. Ziółek G.: Zarys ochrony i kształtowania krajobra-
zu. W-wa 1964.
10. Dębski L.A.: Organizacja i zarządzanie bazą turys-
tyczną w Czechosłowacji. Biuletyn nr 4/1972,
OSUSiT - Poznań.
11. Dębski L.A.: Programowanie i lokalizacja urządzeń
turystycznych. Instytut Turystyki, W-wa 1974.
12. Drzewiecki M.: Społeczno-ekonomiczne aspekty za-
gospodarowania turystycznego rejonów słabo
rozwinętych. Biuletyn Informacyjny II, nr
4-5/22-23/, W-wa 1975.A.

13. Drzewiecki M.: Przesłanki kształtowania sieci zespołów osadnictwa turystycznego w regionach pojeziernych. Zeszyty Naukowe Instytutu Turystyki nr 2-3 W-wa 1975.
14. Dzenic P.J., Rajnfeld W.R.: Przestrzenne projektowanie dróg samochodowych. Wyd.Komunikacji i łączności, W-wa 1970.
15. Eliasiewicz S.: Badanie ruchu turystycznego i rozwoju bazy turystycznej w powiecie. "Problemy ekonomiczne" R.7 nr 2/1968.
16. Filipowicz Z.: Wybrane zagadnienia gospodarcze turystyki. SEiOT, Wrocław 1961.
17. Filipowicz Z.: Krajoznawstwo, obsługa turystyczna i ekonomiczne aspekty turystyki. "Problemy Uzdrowiskowe", z.3. 1967.
18. Galon R.: Wstępne wiadomości o opracowaniu dotyczącym zanikania jezior w Polsce. "Przegląd Geograficzny" t.26, z.2. 1954r.
19. Galon R.: Regiony naturalne /woj.bydgoskiego/ - w.Województwo bydgoskie. Krajobraz. Dzieje. Kultura. Gospodarka. PWN Bydgoszcz 1967.
20. Galon R.: Morfologia doliny i sandra Brdy. Studia Societatis Scientiarum. Toruń-Polonia Sectio Vol. I nr 6, 1953 r.
21. Gałęcki R.: Wahania sezonowe w obrocie towarowym wywołane ruchem turystycznym. "Problemy Ekonomiczne" nr 1/1967.
22. Geoprojekt W-wa: Opracowanie fizjograficzne wstępne dla planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego wiejskich jednostek osadniczych pow. Tuchola. W-wa 1972.
23. Gieźgała I, Łazarek R i zespół pod kier. K. Libery: Problemy ekonomiczne turystyki. GKKFiT, W-wa 1967.
24. Gieźgała I.: Turystyka w gospodarce narodowej. PWE, W-wa 1968.
25. Gumiński R.: Próba wydzielenia dzielnic rolniczo-klimatycznych w Polsce. "Przegląd Meteor.-Hydrolog.", 1948 r.

26. Gurjanowa H., Jabłoniecki B.: Przestrzenno-społeczne zagadnienia organizacji wypoczynku. PWN, W-wa 1972.
27. Hunziker W.: Turystyka - charakterystyczne dane podstawowe. Instytut Turystyki, Warszawa 1973.
28. Iwicki S.: Kwalifikacja terenów do zainwestowania turystycznego na obszarach nizinnych jako wynik realizacji atrakcyjności turystycznej i warunków lokalizacyjnych. Biuletyn Informacyjny Instytutu Turystyki nr 8/9 1974 r.
29. Jackowski A.: Wpływ turystyki na kształtowanie się dochodów ludności pow. Nowy Targ. Folia Geographica rok IV, Kraków 1971.
30. Jaroszowa J.: Wycieczki i wędrówki krajoznawcze. W: "Krajoznawstwo w szkole - Poradnik dla nauczycieli", W-wa 1967.
31. Kamiński A.: Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wrocław-Warszawa-Kraków 1965.
32. Kasperski B., Szuszkiewicz J.: Wybrane elementy rekreacji w ujęciu przestrzennym. Biu.IUA nr 12, W-wa 1962.
33. Kasperski B.: Wybrane zagadnienia zagospodarowania przestrzennego miejscowości wypoczynkowych w rejonach jeziornych. IUA, seria prac własnych z. 159, W-wa 1968.
33. Konarska E.: Wstępna charakterystyka klimatu w powiecie tucholskim oraz analiza warunków klimatycznych w rejonie wybranych jezior dla potrzeb turystyki wypoczynkowej. Biuletyn Informacyjny I.T. nr 6-7/1974.
35. Kondracki J.: Geografia fizyczna Polski. PWN, W-wa 1965.
36. Kondracki J.: Podstawy regionalizacji fizyczno-geograficznej. PWN, W-wa 1969.
37. Kornak A.: Społeczno-ekonomiczne funkcje usług turystycznych. BTN, Seria G, nr 1, W-wa - Poznań 1972

38. Kostrowicki J.: Środowisko geograficzne Polski, PWN, W-wa 1963.
39. Katyński J.: Plan kasowy - instrumentem analizy gospodarczej rejonu turystyczno-wypoczynkowego. Wiad. NBP, R.19, nr 3/1963. s. 138-140.
40. Katyński J.: Niektóre zagadnienia gospodarcze rejonów turystyczno-wypoczynkowych. Wiad. NBP R.21, nr 8/1965 s. 280-285.
41. Król B.: Problemy rekreacji w aspekcie kształtowania i ochrony środowiska. Zeszyty SARP nr 2/1973.
42. Labeau G.: Zagadnienia ogólne konsumpcji turystycznej. "Ruch Turystyczny" - Monografia 5/1968.
43. Łazarek R.: Nowe kategorie turystów a turystyka indywidualna i grupowa. "Ruch Turystyczny" 1/31/1970.
44. Łazarek R.: Ekonomia i organizacja turystyki. PWE, W-wa 1971.
45. Majdanowski S.: Jeziora Polski - "Przegląd Geograficzny" nr 2/1954.
46. Majdanowski S.: Zagadnienia rynien jeziernych na Nizinie Europejskiej. Badania fizjograficzne nad Polską Zach., z.1 nr 2/1959.
47. Marsz A.: Wydzielenie konturów roboczych jednostek przestrzennych. UAM Poznań 1971 /maszynopis/.
48. Marsz A.: Metoda obliczania pojemności rekreacyjnej ośrodków wypoczynkowych na Nizinie. PTPN, Prace Kom. Geogr. Geol. Poznań 1972, t. XII, z.3.
49. Materiały z Planu kierunkowego zagospodarowania turystycznego Polski - Praca zespołowa ZZT pod kier. dr O.Rogalewskiego, W-wa 1972.
50. Materiały do opracowania ekspertyz o stanie walorów turystycznych rejonów wypoczynkowych. Zakład Zagospodarowania Turystycznego GKKFiT, Pracownia Polski Płn - Bydgoszcz 1971.

51. Materiały z seminarium szkoleniowego na temat: Środowisko leśne i słodkowodne w obszarach pojeziernych. Teolog., pow. Tuchola, 1975 r. Maszynopis Bydgoskiej Pracowni Instytutu Turystyki.
52. Matuszkiewicz W.: Fitosocjologiczne podstawy zagospodarowania rejonu Jezior Ostrzyckich dla potrzeb turystyki i rekreacji. Biuletyn IUA nr 27.
53. Okołowicz W.: Klimatologia ogólna. PWN, W-wa 1969.
54. Olszewski P.: Jeziora trzeba chronić inaczej. Zeszyty Naukowe WSR w Olsztynie, seria C, Suplement 3, 1971 r.
55. Ostrowski S.: Ruch turystyczny w Polsce. W-wa 1968.
56. Peretiatkowicz R.: Zagadnienia aktywizacji turystycznej terenów słabo frekwentowanych. Probl. Ekonom., Kraków 1964.
57. Pietrzak A.: Zasady zagospodarowania Borów Tucholskich z punktu widzenia środowiska przyrodniczego i architektury krajobrazu. Instytut Turystyki, Pracownia w Bydgoszczy /maszynopis/.
58. Plan kierunkowy zagospodarowania turystycznego Polski, Zakład Zagospodarowania Turystycznego GKKFiT, Wrocław 1971.
59. Plan przestrzennego zagospodarowania turystycznego Polski do 1990 r. Instytut Turystyki i Zakład Przestrzennego Zagospodarowania Polski, Komisja Planowania przy R.M. W-wa 1973.
60. Przybyszewska-Gudelis R.: Analiza trendów rozwoju turystyki krajoznawczej w Polsce na tle ogólnoświatowych tendencji. "Kultura Fizyczna" 8/1973 A.
61. Przybyszewska-Gudelis R.: Bory Tucholskie jako przykład regionu turystycznego o zróżnicowanych funkcjach. Biuletyn Informacyjny Instytutu Turystyki nr 4-5/1973 B.
62. PAN, Instytut Geografii: Katalog jezior Polski. Dokumentacja Geograficzna, W-wa 1954.

63. Regel S., Zwoliński A., Regel K., Dysarz R.: Wskaźniki chłonności środowiska przyrodniczego na obszarach turystycznych. Instytut Turystyki, Bydgoszcz 1973.
64. Rogalewski O.: Podstawy gospodarki przestrzennej w turystyce. "Ruch Turyst."-Monografie nr 13, W-wa 1972.
65. Roszko L.: Mapa geomorfologiczna woj. bydgoskiego 1: 300 000.
66. Rurek J.I.: Przegląd badań nad osadami dennymi jezior. "Ekologia Polska" seria B, tom XV, 1969 r., z.1.
67. Skowroniewicz S.: Próba obliczenia powierzchni jezior w Polsce i ich charakterystyka rybacka. Przegląd Geogr. t. XXIII, 1953 r.
68. Sierpiński J.: Wstęp do wiedzy o turystyce TNOiK Kraków 1973.
69. Solińska-Górnicka B.: Fitosocjologiczne podstawy zagospodarowania rekreacyjnego na przykładzie wybranych terenów nad Zalewem Zegrzyńskim, Biuletyn IUA nr 27.
70. Stalecki M.: Przestrzenne aspekty zagospodarowania turystycznego. Studia KPZK PAN, PWN, W-wa 1973.
71. Strzeszewski M.: Ekonomiczne oddziaływanie turystyki na rozwój wybranych mikroregionów. PRiTV - Ośrodek Badania Opinii Publicznej i Studiów Programowych, z. 49 W-wa 1966.
72. Szuszkiewicz J.: Urządzenia czasowe, turystyczne i uzdrowiskowe w Polsce. PWN, W-wa 1966.
73. Szuszkiewicz J.: Podstawy określania typów miejscowości rekreacyjnych. IUA, W-wa 1963 /maszynopis/.
74. Tomaszewski L.: Czynniki komunikacji w planowaniu obszarów rekreacji i turystyki. IUA-zesz. 1, W-wa 1963.
75. Treskiskij S.A.: Estetyka dróg samochodowych, Wyd. Komunik. i łączn., W-wa 1971.

76. Tuchola - Zarys monograficzny - red. J. Wojtowicz.
Tow. Naukowe w Toruniu, Prace popularnonaukowe
nr 3/1962 Toruń.
77. Typsek L.: Osady jeziorne i potorfowe, ich klasyfikacja i znaczenie praktyczne. Ptace Instytutu Torfowego z. 1/1952 r.
78. Urządzenie turystyczne - Praca zbiorowa pod red. Borysa Lange i Jerzego Mokrzyńskiego, Arkady, W-wa 1963.
79. Walicki A., Rząd-Górnicki B: Metoda zagospodarowania obszaru rekreacyjnego na przykładzie Poj. Kaszubskiego. Inst.Urb.Arch.Woj.Prac.Urbanistyczna, Gdańsk - W-wa 1971.
80. Wstępny program zagospodarowania turystycznego szlaku rzeki Brdy. Woj.Kom.Kult.Fiz. i Turyst. w Bydgoszczy, marzec 1973 r.
81. Zagadnienia turystyki i wypoczynku w woj. bydgoskim. Bydgoskie Towarzystwo Naukowe seria G, nr 3, W-wa - Poznań 1973.
82. Zarządzenie nr 94 Przew. GKKFiT w sprawie wytycznych i zasad zagospodarowania terenów przyległych do jezior i innych śródlądowych zbiorników wodnych. Dziennik Urzędowy GKKFiT z 31.12.1969, nr 12.
83. Ziemołóżyński S.: Plan zespołu jednostek wypoczynkowych rejonu turystycznego Koronowo-Zalew. PWRN WPU - Bydgoszcz 1970.
84. Ziemołóżyński S.: Przestrzenny potencjał turystyczny województwa bydgoskiego na tle walorów środowiska przyrodniczego. Bydgoskie Problemy Turystyczno-Wypoczynkowe, z. 1. 1968 r.
85. Zwoliński A.: Typologia oraz metodyka badań jezior dla celów turystyki i wypoczynku.
Instytut Turystyki - Bydgoszcz 1973 A /maszynopis/.
86. Zwoliński A.: Wstępne wyniki badań nad przydatnością jezior polodowcowych dla celów turystyczno-wypoczynkowych. Inst. Turystyki - Bydgoszcz 1973 B /maszynopis/.

Tabela 25

Jeziora I grupy przydatności turystycznej

Lp.	Nazwa jeziora	Pow. w ha	Długość linii brzegowej w m	w tym brzegów: / w metrach /				klifowych		Brzegi z roślin- nością wodną wynurzoną	Brzegi dostępne		Ilość zlokalizowanych ośrodków	Możliwość lokalizacji nowych ośrodków
				niskich	płaskich	wynios- łych o spad- kach do 12 %	wynios- łych o spad- kach powyżej 12 %	klify martwe	klify czynne		rodzaj dos- tępności brzegowej	w m.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1.	J. Okrągłe	108	4600	4500	1000	-	-	-	-	3000	liniowo	150	-	1
2.	J. Śpiewnik	128	9600	1350	750	1000	-	300	5000	5000	punktowo	50	-	2
3.	J. Okonińskie	108	11175	11175	1400	-	-	-	-	3500	liniowo	500	4	3
4.	J. Okierskie	48	6100	1700	1700	3900	-	500	-	6100	punktowo	50	-	1
5.	J. Cekczyńskie	121	9675	1000	700	-	2500	-	6175	7700	punktowo	150	1	3
6.	J. Suchom	30	2500	2500	1500	-	-	-	-	2400	punktowo	50	-	1
7.	J. Gwiazda	51	6000	3000	3000	3000	-	-	-	5500	liniowo	80	-	2
8.	J. Drzycimskie	41	3200	200	100	-	2400	-	600	2200	punktowo	100	-	2
9.	J. Szpitalne	66	5100	550	550	-	4550	-	-	550	punktowo	200	1	1
10.	J. Środkowe	17	1500	200	-	1300	-	-	-	1300	liniowo	130	-	1
11.	J. Krasne	23	2000	1300	500	700	-	-	-	1500	liniowo	80	-	1
12.	J. Trzebciny	19	4000	-	-	4000	-	-	-	3700	liniowo	150	-	1
13.	J. Brzeźno	42	3800	3800	2800	-	-	-	-	3600	liniowo	100	-	1
14.	J. Trzciano	16	2000	2000	500	-	-	-	-	1700	liniowo	200	1	-
15.	J. Okoninek	10	1200	1200	100	-	-	-	-	1000	liniowo	50	-	1
16.	J. Krzywogoniec	9	1200	1200	100	-	-	-	-	800	punktowo	50	-	1
17.	J. Miały	18	3000	250	250	1650	-	1100	-	2700	punktowo	50	-	1
18.	J. Bysławskie D.	72	6600	1000	950	3600	2000	-	-	6500	liniowo	150	2	-
19.	J. Rudnica	26	2500	200	200	1300	-	1000	-	2000	liniowo	120	1	1
20.	J. Białe	37	4200	4000	600	200	-	-	-	3000	liniowo	150	2	-
21.	J. Zbiornik Koronowski	650	30000	27000	-	-	-	-	3000	-	liniowo	-	5	5

CHŁONNOŚĆ I POJEMNOŚĆ REKREACYJNA OBSZARÓW
PRZYWODNYCH POWIATU TUCHOLSKIEGO

Tabela 26

Lp. Nazwa jeziora lub rzeki	Krótką charakterystykę obszaru proponowanego do zagospodarowania turystycznego	Symbol obszaru	Wskaźnik chłonności naturalnej obszaru os/ha	Wskaźnik pojemności osób/ha /po skanaliz. ruchu/	Wielkość obszaru korzystnego do zagospodarowania	Chłonność naturalna obszaru /ilość osób/1/ rubr 5x7	Pojemność obszaru /po skanalizowaniu ruchu/2/ rubr 6x7	Chłonność strefy penetracji /w promieniu 1 km/	U W A G I	Potencjalna pojemność dla potrzeb zagospodarowania turystycznego w osobach	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. JEZIORO ŚLEPE	płd.-wsch.brzeg jeziora grunty rolne klasy V i IV oraz nieużytki	a	21	94	6,0	126	564	600	Droga bita w odległości 2,5-3 km, duże zaplecze leśne z bogatym runem /borówka,brusznica/,rozległe lustro wody - 108 ha, bogata roślinność wodna, grzybienie białe, brzeg wymaga przystosowania na kąpielisko.	900	
	pn-wsch.brzeg jeziora grunty leśne, siedliska boru świeżego z drzewostanem sosnowym /wiek powyżej 40 lat/	b	18	61	3,0	54	243	600		300	
2. JEZIORO DŁUGIE	pn-wsch.część jeziora grunty rolne klasy V i IV grunty leśne, siedliska boru świeżego z drzewostanem sosnowym /wiek powyżej 40 lat/	a	21	94	2,0	96	431	1000	Droga bita w odległości 1,5 km, plaża trawiasta, brzeg wymaga przystosowania do kąpieli, w zapleczu tereny leśne, powierzchnia wody 64 ha.	500	
		b	18	81	3,0						
3. JEZIORO OKONIŃSKIE	zachodnia część jeziora w połowie odległości grunty rolne klasy V i IV płaska równina	a	21	94	3,0	63	282	1000	Stosunkowo trudne warunki dojazdu - ok. 4 km drogi gruntowej piaszczystej. Jezioro o znacznej pow. /108 ha/, duże zaplecze leśne, przewaga siedlisk boru suchego z domin.drzewostanu sosnowego. Jezioro rynnowe o dużych głębokościach w strefie brzegowej.	450	
		b	21	94	10,0	210	940	1000		150	
		c	21	94	7,0	147	658	1000		1050	
4. JEZIORO SUCHOM	pn-wsch.część jeziora grunty rolne klasy V i IV oraz nieużytki, w zapleczu duże obszary leśne	a	21	84	5,0	105	470	1000	Trudne warunki dojazdu, 2 km drogi gruntowej, 8 km drogi utwardzonej. Znakomite zaplecze leśne, przewaga siedlisk boru świeżego, plaża trawiasta, ekspozycja południowa.	750	
		b	21	94	5,0	105	470	1000		750	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
5.	JEZIORO TRZCIANO	położenie na zachód od jeziora grunty leśne - siedlisko boru świeżego z drzewostanem sos- nowym, wiek powyżej 40 lat	a	90	90	4,0	360	360	900	Dogodne położenie pod względem komunikacyjnym, stanowi w za- sadzie zaplecze wodne dla wsi letniskowej Śliwice, plaża trawiasta, duże zaplecze leśne.	400
6.	JEZIORO ŚRODKOWE	wsch.brzeg jeziora grunty rolne V i VI kl.	a	21	105	6,0	126	630	1100	Znakomita lokalizacja pod względem sieci drogowej, ma- lownicze, śródleśne jeziora, dobra dostępność brzegowa do celów kąpielowych.	900
7.	JEZIORO SZPITALNE	płd.brzeg jeziora grunty leśne jak wyżej grunty rolne klasy V i VI	a	21	105	15,0	315	1575	900	Jezioro o dużych walorach krajobrazowych, duże zaplecze leśne, znaczna powierzchnia wody, brzegi dla kąpielisk nie dostępne, dobre warunki do sportów wodnych - ponad 2 km długości.	1575
8.	JEZIORO KRASNE	płd.wsch.brzeg jeziora grunty rolne klasy V i VI grunty leśne-siedlisko boru świeżego z drzewostanem sos- nowym, wiek powyżej 40 lat podszycie nieliczne	a b	21 18	105 90	3,0	5,8	292	800	Dobre położenie komunika- cyjne, plaża trawiasta pastwisko, zaplecze leśne przydatne do penetracji turystycznej.	300
9.	JEZIORO WIELKIE CEKCYŃSKIE	dwa ośrodki na brzegu wsch. jeden na zachodnim wysoczyzna morenowa, falista lokalnie płaska, zbudowane z piasków i glin zwałowych grunty rolne przeważnie kl. IV B, grunty leśne-sied- lisko boru świeżego - wiek powyżej 40 lat	a b c	23 23 18	90 90 90	3,0 8,0 6,0	69 184 108	345 720 540	400 800 600	Ze względów rolniczych lokalizacja ośrodków nie- wskazana, grunty rolne przeważnie klasy IV, nie- wielkie zaplecze leśne. Dogodne położenie komunika- cyjne oraz wielkość akwenu /121 ha/ stwarzają dobre warunki do lokalizacji ośrodków wypoczynkowych.	450 1200 900

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
10.	JEZIORO MIAŁY	wsch.brzeg jeziora grunty rolne V i VI klasy w sąsiedztwie las, siedlisko boru suchego z drzewostanem sosnowym, wiek powyżej 40 lat	a	21	105	3,0	63	315	500	Niedogodne położenie komuni- kacyjne - ok. 3 km od drogi bitej, jezioro nieznacznej wielkości - 18 ha.	450
11.	JEZIORO MĘTNE	wsch.brzeg jeziora warunki jak wyżej	b	21	105	3,0	63	315	240	Istniejące zaplecze leśne jak i klasa gruntów stwarza- ją warunki do lokalizacji ośrodka.	450
12.	JEZIORO ŚPIEREWNIK	płd.-wsch.część jeziora grunty rolne klasy V i VI oraz nieużytki, w zapleczu znaczne obszary leśne	a b	21 21	94 94	3 3	63 63	282 282	1250 1250	Niedogodne położenie komuni- kacyjne - ok. 3 km do drogi bitej. Jezioro o pow. 128 ha - o malowniczym śródlęsnym po- łożeniu i dużych walorach krajobrazowych, niezagospoda- rowane. Możliwość objęcia tzw. strefą ciszy.	450
12.	JEZIORO BYSŁAWSKIE	Biorąc pod uwagę istniejący stan zagospodarowania obrzeży jeziora/w Teologu ośrodek POSTiW-u, w Bysławiu wieś letniskowa/ oraz otaczające grunty rolne głównie klasy IV i brak zaplecza leśnego, nie widzi się celowości dalejszej zabudowy rekreacyjnej jez.Bysławskiego.									
13.	JEZIORO OKONINEK	pn-wsch.brzeg jeziora grunty rolne kl. V i VI w sąsiedztwie zaplecze leśne - siedlisko boru świeżego z drzewostanem sosnowym, wiek powyżej 40 lat.	a	21	94	6,0	126	564	1300	Projektowany ośrodek leży ok. 2 km od drogi bitej nad niewielkim jeziorem o pow. 10 ha. Teren niezagospoda- rowany, stanowi doskonały rejon dla projektowanego ośrodka	600
14.	JEZIORO KRZYWOGONIEC	na wsch. od jeziora charakter gruntów rolnych i leśnych jak w pkt. 13	a	21	94	6,0	126	564	1500	Projektowany ośrodek zloka- lizowany jest w odległości ok. 3 km od drogi bitej Jezioro o pow. ok. 9 ha, doskonałe zaplecze leśne	600
15.	JEZIORO RUDNICA	pn-wsch.część jeziora grunty rolne kl. V i VI, w zapleczu tereny leśne przydatne do penetracji jak również obszary wyklu- czone z penetracji	a	21	94	6,0	126	564	600	Dojazd z Raciąża drogą gruntową ok. 1 km. Plaża trawiasta, sąsiedztwo istniejącego ośrodka Bydgoskiej Fabryki Mebli.	900

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
16.	JEZIORO ŻALNO	na bazie zasobów mieszkalnych ludności wsi Żalno oraz istniejącej bazy gastronomicznej utworzyć wieś letniskową	x	x	x	x	x	x	x	Dogodne położenie komunikacyjne, zaplecze mieszkalne w domach prywatnych wsi Żalno, na miejscu gospoda.	
17.	JEZIORO OKIERSKIE	płd.brzeg jeziora grunty leśne - siedlisko boru świeżego z drzewostanem sosnowym, wiek powyżej 40 lat.	a	18	90	6,0	108	540	1500	Miejsce na lokalizację znakomite. Dogodne położenie komunikacyjne, nad malowniczym jeziorem. Brzegi jeziora wymagają przystosowania do celów kąpieliskowych, duże zaplecze leśne.	600
18.	JEZIORO GWIAZDA	wsch.brzeg jeziora grunty rolne kl. V i VI, lokalnie kl. IV, zaplecze leśne samosiejki sosny oraz bór świeży wiek powyżej 40 lat	a b			3,0 3,0	54 54	243 243	550	Proponowane miejsce lokalizacji w odległości 1-2 km od drogi bitej. Jezioro niezagospodarowane, grunty przyległe prywatne o małej przydatności dla rolnictwa.	600
19.	JEZIORO DRZYCIMSKIE	wsch.brzeg jeziora grunty rolne klasy V i VI, miejscami mogą być klasy IV grunty leśne-siedliska boru świeżego /sosna/ wiek powyżej 40 lat	a b	21 18	94 81	3,0 3,0	63 54	282 243	600	Lokalizacja - 2 km od dróg bitych. Jezioro niezagospodarowane, dostępność brzegowa punktowa, przeważają wysokie, strone brzegi jak również znaczne odcinki pokryte przez roślinność wodną - trzciny.	450 450
20.	JEZIORO BIAŁE	Nad jeziorem zlokalizowane są obecnie dwa ośrodki wypoczynkowe we wsi Biała. W budynku szkolnym ośrodek ZHP. Na wschodnim brzegu jeziora Ośrodek Okręgowego Przedsiębiorstwa Przemysłu Leśnego "LAS" w Toruniu. Przy tym stanie zagospodarowania nie widzi się celowości dalszej zabudowy rekreacyjnej jeziora. Pożądana likwidacja części istniejącego zagospodarowania.									
21.	JEZIORO TRZEBCINY	wsch.część jeziora grunty rolne klasy V i VI przyległe tereny leśne- siedlisko boru mieszanego, wiek powyżej 40 lat.	a b	21 18	105 90	3,0 3,0	63 54	315 270	700 800	Lokalizacja przy ruchliwej trasie turystycznej	450 450
22.	JBZIORO BRZEŻNO	płd.-wsch.część jeziora grunty rolne klasy V i VI	a	21	105	3,0	63	315	500	Dogodne warunki pod względem komunikacyjnym. Rozległa plaża trawiasto-piaszczysta.	400

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
23.	JEZIORO SZTUCZNE	wsch.brzeg jeziora siedlisko boru świeżego z drzewostanem sosnowym, wiek powyżej 40 lat grunty rolne kl.V i VI	a b	18 21	90 105	4 2	72 42	360 210	1200	Duże zaplecze leśne, dobre położenie komunikacyjne Jezioro niezagospodarowane.	600
24.	JEZIORO WIELKIE SUSKIE	wieś letniskowa na bazie bu- dynków wsi Sucha 40 % stałych mieszkańców								Duża wieś o dostatecznym zapleczu budynków miesz- kalnych, sklepy spożywcze, plaża, duże jezioro, za- plecze leśne w odległości 1 km.	
25.	ZBIORNIK KORONOWSKI	siedliska leśne i rolnicze tylko w rejonie Tucholi		18		48,3	11000	6980	6980	Wg zatwierdzonego planu za- gospodarowania Zbiornika Koronowskiego /Pracownia Urbanistyczna w Bydgoszczy/.	6980
26.	RZEKA BRDA	w granicach opracowanego re- jonu rzeka ma ok. 50 km dłu- gości, wskaźnik 14 osób/km		14	14	50km	700	700	700		280
a/	Woziwoda	grunty leśne-siedliska boru mieszanego - wiek powyżej 40 lat, polana, grunty klasy V i VI		21	200	2,8	60	525	1500		525
b/	Gołąbek	grunty leśne - siedliska boru mieszanego - wiek powyżej 40 lat		18	200	1,0	18	200	1000		200
c/	Woziwoda-leśniczówka	polana śródleśna, grunty kla- sy V - piaszczyste		21	105	10,0	210	1050	1500	Zaplecze Leśne przydatne do penetracji turystycznej, brzeg rzeki dostępny, plaża trawiasta.	1500
d/	Miejsce napłd.od Leśniczówki - Woziwoda	grunty leśne- siedlisko boru świeżego z drzewostanem sos- nowym, wiek powyżej 100 lat, bogaty podszyt		18	90	3,0	54	270	750	Urwisty brzeg 1,3 m duże głębokości przybrzeżne	300
e/	Leśniczówka Kiełpiński Most	grunty rolne klasa V i VI na zapleczu siedlisko boru świeżego w wieku powyżej 40 lat		21	105	3,0	54	270	700	Brzeg mało dostępny, wysoki 1 km, duże głębokości przy- brzeżne.	300

2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Obozowisko śródleśne	polana śródleśna-siedlisko boru mieszanego, w zapleczu drzewostan sosnowy z domieszką drzew liściastych		18	90	3,0	54	270	750	Bardzo wysoki, stromy brzeg, wymaga urządzenia-budowa pomostu zabezpieczenie przed korozją.	300
Projektowane obozowisko namiotowe Wieś Płaskosz	grunty rolne klasa V i VI, grunty leśne, siedlisko boru świeżego		21	105	3,0	63	315	750	Dobra dostępność brzegowa, plaża trawiasta brzeg niski, płaski.	400
Projektowane	grunty rolne klasa V i VI, stosunkowo duże spadki na zboczu, niekorzystne pod uprawę		21	105	12	252	1260	1400	W zapleczu las - siedlisko boru świeżego.	1400
Leśniczówka Płaskosz	grunty rolne klasa V i VI, pastwisko		21	105	9,0	63	315	1000	W zapleczu las - siedlisko boru świeżego.	450
Leśniczówka Łyskowo	grunty leśne - polana leśna trawiasta, siedlisko boru świeżego		18	90	3,0	54	270	750		300
Piła-Młyn	grunty rolne V i VI klasa, brak zaplecza letniego		21	105	3,0	63	315	750	Projektowana szosa Piła-Świt Zagospodarowanie terenów dla turystów wodnych i zmotoryzowanych	450
R a z e m:	/bez wsi letniskowych/	x	x	x	262,10	x	27.117	43.670	x	33.010

- 1/ - Wskaźnik chłonności naturalnej określa liczbę osób, które mogą przebywać na określonym obszarze niezagospodarowanym bez wszczęcia procesów degradacyjnych w środowisku.
- 2/ - Wskaźnik pojemności określa liczbę osób, które będą mogły przebywać na określonym obszarze zainwestowanym nie powodując procesów degradacyjnych w środowisku. Wskaźnik pojemności przyjęto wg A.Marsza; z jego badań wynika, że sieć dróg i ścieżek o utwardzonej powierzchni o średniej długości 80-100 m/1 ha podnosi pojemność rekreacyjną o ok. 450-550 % w stosunku do chłonności, urządzenie 3-4 boisk /siatkówka, kometka, plac zabaw/ zwiększa pojemność o dalsze 20 %.

OSAONICTWA TURYSTYCZNEGO

Tabela 27

Campingi			Pola biwakowe			H o t e l e			Motele i zajazdy			Domy wycieczkowe			Schroniska turystyczne			Schroniska szkolne			Ośrodki turystyki wodnej			Stacje wodne		
Istn. do adaptacji	I etap	II etap	Istn. do adaptacji	I etap	II etap	Istn. do adaptacji	I etap	II etap	Istn. do adaptacji	I etap	II etap	Istn. do adaptacji	I etap	II etap	Istn. do adaptacji	I etap	II etap	Istn. do adaptacji	I etap	II etap	Istn. do adaptacji	I etap	II etap	Istn. do adaptacji	I etap	II etap
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47
	160	-	140	140	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	200	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	230	70	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	75	-
-	-	-	-	-	160	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	120	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	300	-	-	-	-	-	-	-	-	80	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	120	-	-	-	-	-	-	-	26	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	26	130	-	-	-	-	40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
150	-	-	120	-	-	-	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	120
-	-	-	-	-	160	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	150	-	-	-	-	-	147	-	-	-	-	-	-	50	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	320	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	80	-	-	-	-	-	-	-	40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-
-	-	-	-	150	50	-	-	-	-	80	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	100	200	150	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50	-	-	-	-	-	200	-	46	-	-
150	480 930	300	600	710 2.020	710	26	230 236	-	162	200 442	80	80	-	80	-	300 450	150	92	-	92	-	200 200	-	46	75 241	120

PROJEKTOWANA BAZA NOCLEGOWA W ZESPOŁACH JEDNOSTEK

Symbol rejonu	Nazwa zespołu jednostek osadnictwa turystycznego	Liczba miejsc noclegowych			Ośrodki wypoczynkowe			Zespół letn. domków indyw.			Wsie letnisk. i wsie z rez. kwater prywat.			Kolonie letnie			Obozy młodzieżowe		
		Istniejących /x/	Projektowanych		Istn. do adaptacji	I etap	II etap	Istn. do adaptacji	I etap	II etap	Istn. do adaptacji	I etap	II etap	Istn. do adaptacji	I etap	II etap	Istn. do adaptacji	I etap	II etap
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
A.	Rejon Raciąża	350	930	-	140	340	-	-	-	-	70	90	-	140	-	-	-	-	-
B.	Płn.odcinek Doliny Brdy	730	215	70	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
C.	Rejon j.Białe i wsi Legbąd	476	80	410	36	-	-	-	-	200	70	80	-	100	-	-	270	-	-
D.	Rejon j.Okrańskiego i Długiego	190	360	-	40	290	-	-	-	-	-	20	-	-	-	-	150	-	-
E.	Rejon j.Okonińskiego	630	1720	-	240	1690	-	-	-	-	40	30	-	-	-	-	350	-	-
F.	Rejon wsi Śliwice	200	100	120	-	-	-	-	-	-	140	80	-	60	20	-	-	-	-
G.	Rejon wsi Żalno	68	30	-	-	-	-	-	-	-	53	30	-	-	-	-	-	-	-
H.	Rejon j.Okierskiego	-	-	380	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
I.	Rejon wsi M.Gacno i Trzebciny	76	140	-	-	-	-	-	-	-	50	20	-	-	-	-	-	-	-
J.	Rejon wsi Kęsowo	160	20	-	-	-	-	-	-	-	40	20	-	120	-	-	-	-	-
K.	Rejon miasta Tuchola/xx/	890	410	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	780	280	-	-	-	-
L.	Płd.odcinek Brdy/xxx/	310	100	120	40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
M.	Rejon jezior Cakcyńskich	840	1950	1710	-	400	1950	-	480	200	170	70	-	120	-	-	540	-	-
N.	Rejon Bysławia	469	140	50	-	-	-	-	-	-	60	140	-	100	-	-	-	-	-
O.	Rejon j.Suchom	-	320	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
P.	Rejon wsi Gostycyn i Karczewo	240	160	-	-	-	-	-	-	-	-	80	-	50	-	-	150	-	-
R.	Rej.jez.Szpitalnego i Środk.	150	780	50	-	-	-	50	550	-	-	-	-	-	-	-	100	-	-
S.	Rej.wsi Pruszcz	70	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	70	-	-	-	-	-
T.	Rejon wsi Klonowo i Sucha	50	150	-	-	-	-	-	-	-	50	150	-	-	-	-	-	-	-
U.	Rejon Zał. w Koronowskiego	365	1000	2100	169	500	1950	50	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		6264	7695 19009	5060	665	3220 7185	3300	100	1080 1530	400	743	810 1533	-	1540	300 1840	-	2060	- 2060	-

x - Nie uwzględniono ośrodków istniejących i przeznaczonych do likwidacji /Ośrodek Zakładów Przemysłu Drzewnego/.

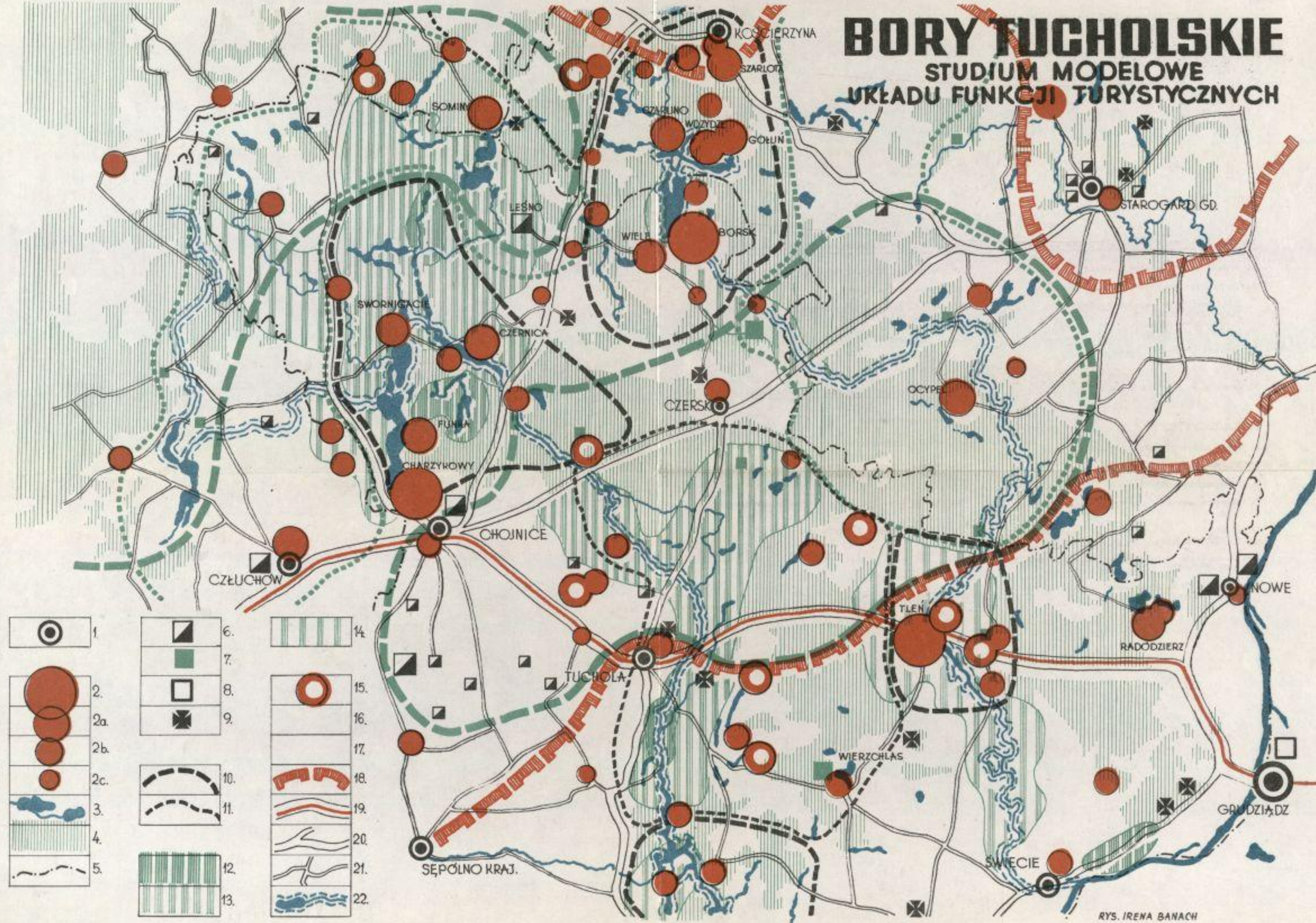
xx - Bez Rudzkiego Mostu.

xxx - W tym Rudzki Most będący w granicach administr. m. Tucholi.

BORY Tucholskie

STUDIUM MODELOWE UKŁADU FUNKCJI TURYSTYCZNYCH

RYS. IRENA BANACH

Rysunek Nr 1

B O R Y T U C H O L S K I E

Studium modelowe układu funkcji turystycznych

1. Miasta podregionalne, powiatowe i inne
2. Istniejące miejscowości wypoczynkowe:
 - 2.a/ pow. 1000 miejsc noclegowych
 - 2.b/ 301 - 1000 " "
 - 2.c/ 51 - 300 " "
 - 2.d/ 0 - 50 " "
3. Większe jeziora i rzeki
4. L a s y
5. Granice województw i powiatów

Walory krajoznawcze

6. Dobra kultury /zabytki architektury/
7. Środowisko przyrodnicze
8. Osiągnięcia współczesne
9. Upamiętnione miejsca martyrologii

Ustalenia Planu Przestrzennego Zagospodarowania Turystycznego Polski do 1990 r. /89/

10. Obszary do intensywnego zagospodarowania turystycznego
11. Obszary do umiarkowanego zagospodarowania turystycznego

Ustalenia Wojew. Konserwatora w Bydgoszczy

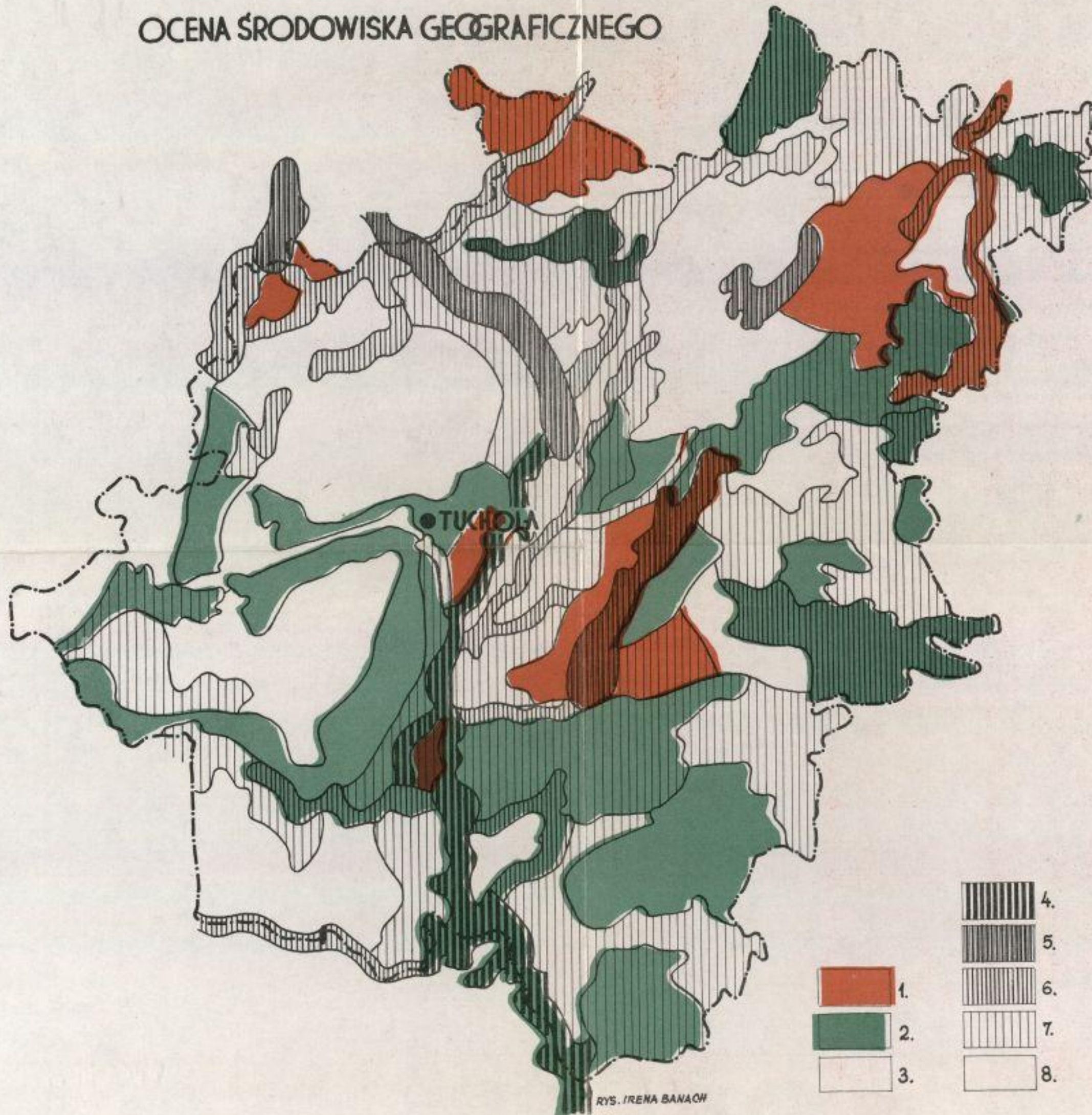
12. Rezerwaty krajobrazowe
13. Parki krajobrazowe
14. Strefa ochrony krajobrazu

Elementy zagospodarowania turystycznego

15. Wsie letniskowe
16. Strefa przewagi wędrówek krajoznawczych
17. Obszary chronione i rezerwy do zagospodarowania w przyszłości
18. Zasięg strefy wypoczynku świątecznego
19. Drogowe szlaki turystyczne
20. Pozostałe szlaki wędrówkowe
21. Ważniejsze drogi
22. Szlaki wodne

OCENA ŚRODOWISKA GEOGRAFICZNEGO

RYS. IRENA BANACH

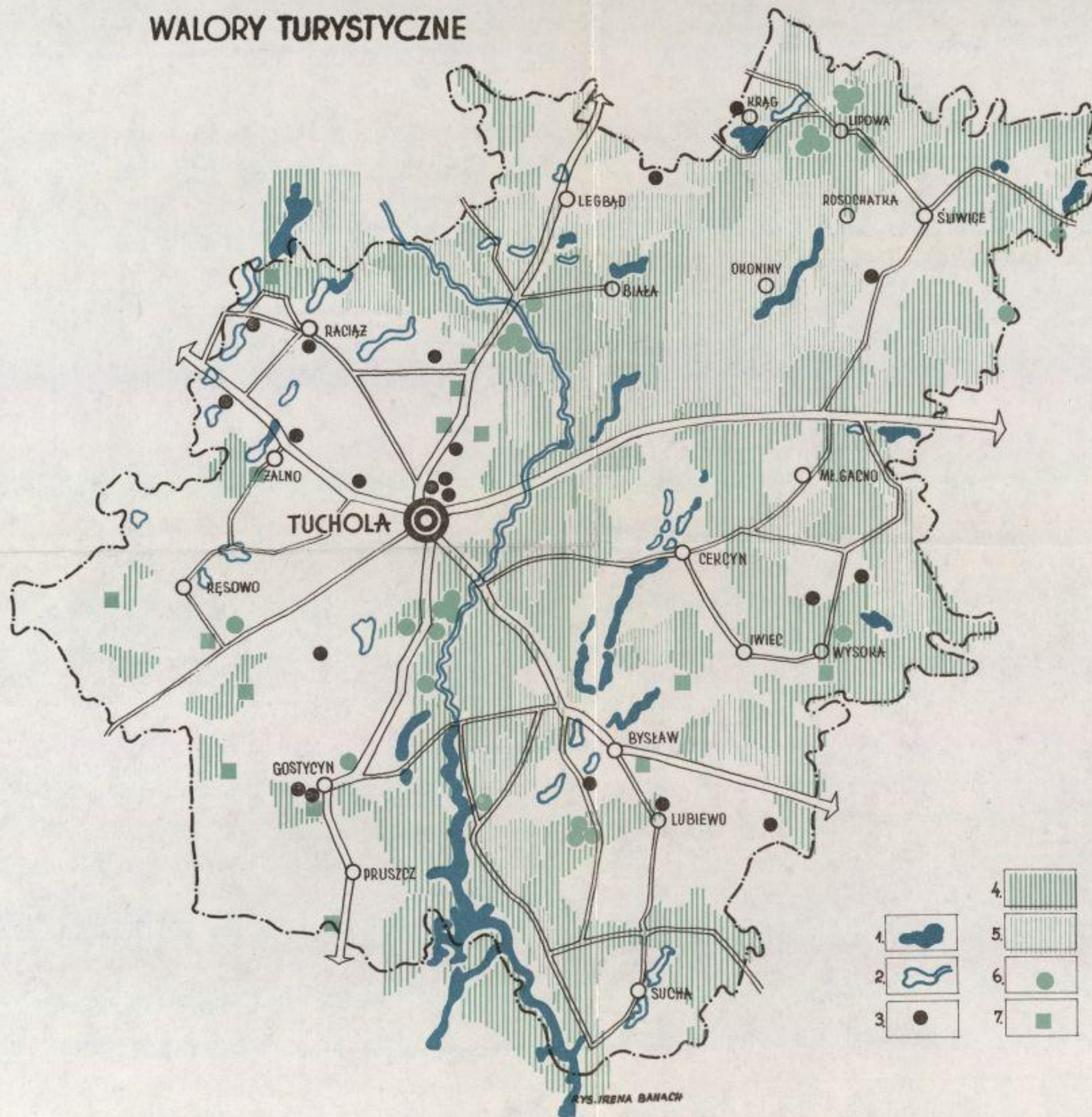
Rysunek Nr 2

Ocena środowiska geograficznego

1. Tereny bardzo przydatne do zainwestowania
2. Tereny o ograniczonej przydatności do zainwestowania
3. Tereny nieprzydatne do zainwestowania
4. Tereny bardzo atrakcyjne
5. Tereny atrakcyjne
6. Tereny średnioatrakcyjne
7. Tereny małoatrakcyjne
8. Tereny nieatrakcyjne

WALORY TURYSTYCZNE

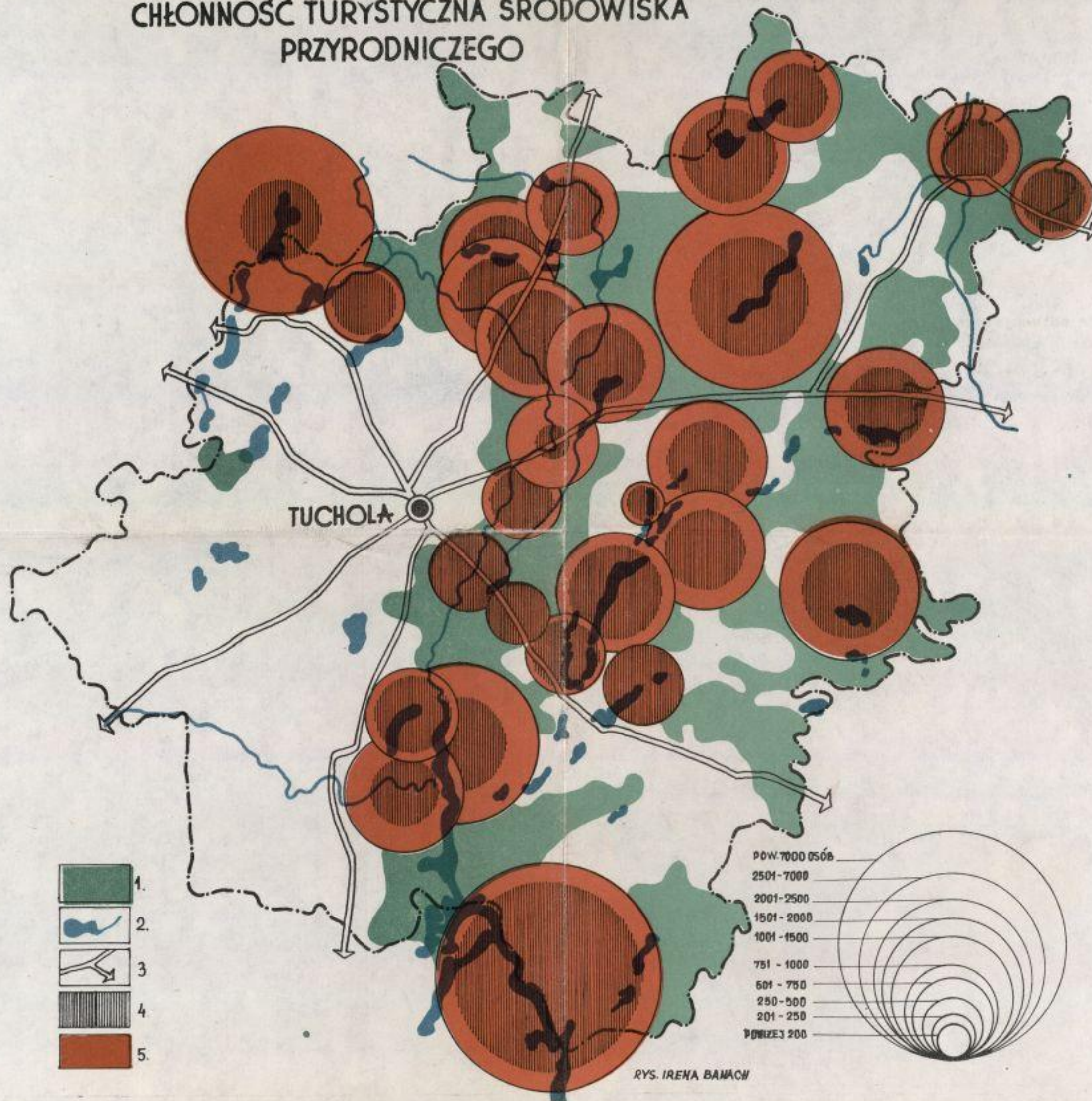
Rysunek Nr 3

Walory turystyczne

1. Jeziora I klasy przydatności turystycznej
2. Jeziora II i III klasy przydatności turystycznej
3. Obiekty zabytkowe
4. Lasy korzystne dla turystyki
5. Lasy pozostałe
6. Drzewa - pomniki przyrody
7. Parki przydworskie

CHŁONNOŚĆ TURYSTYCZNA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO

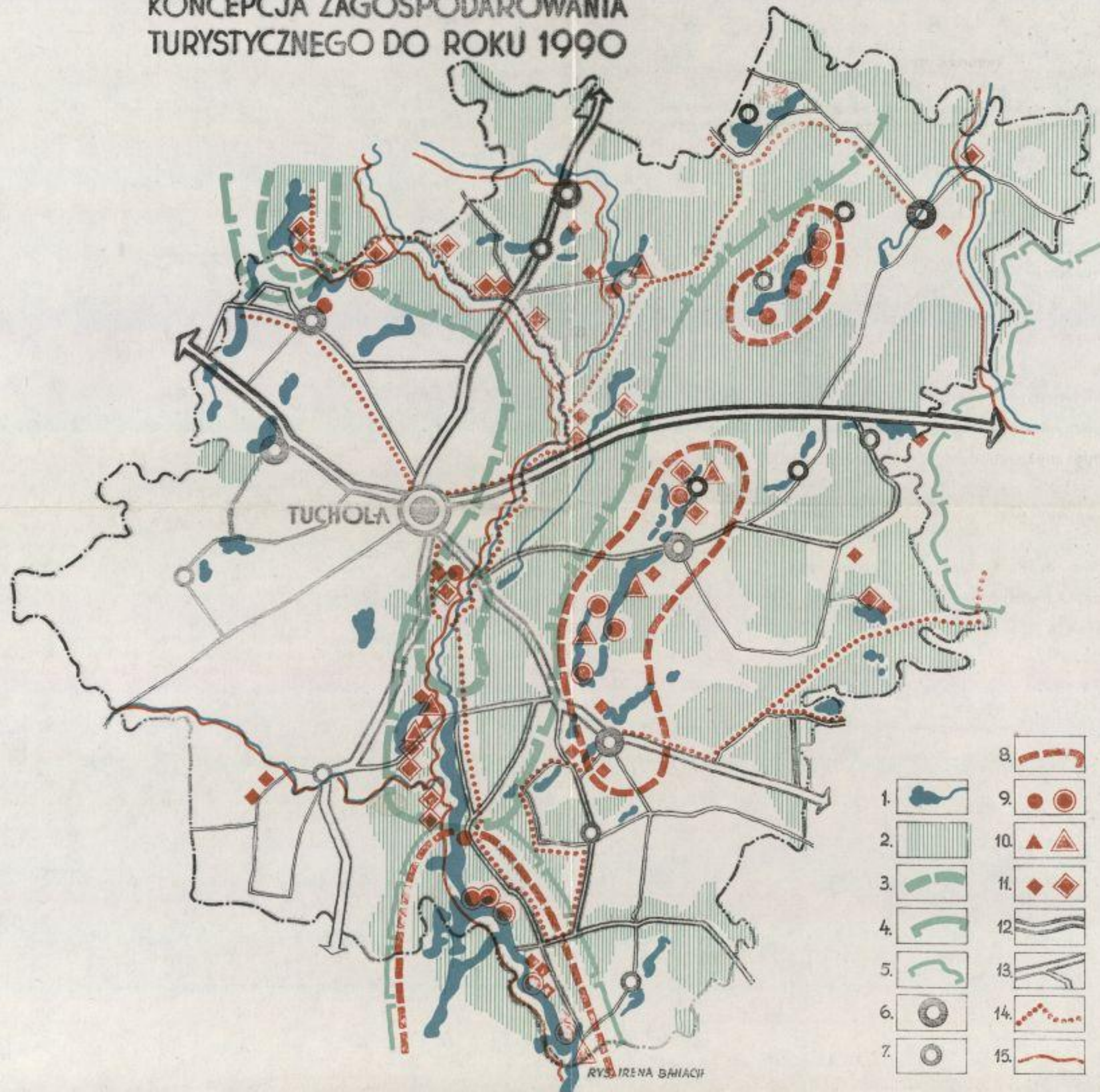
Rysunek Nr 4

Chłonność turystyczna środowiska przyrodniczego

1. Lasy
2. Wody
3. Drogi
4. Chłonność netto potencjalnych terenów osadnictwa turystycznego w sąsiedztwie akwenów i cieków.
5. Chłonność strefy intensywnej penetracji w promieniu 1 km od potencjalnych terenów osadnictwa turystycznego.

KONCEPCJA ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO DO ROKU 1990

Rysunek Nr 5

Koncepcja zagospodarowania turystycznego do 1990 roku

1. Wody
2. Lasy
3. Rezerwat krajobrazowy
4. Park krajobrazowy
5. Granice stref krajobrazu chronionego
6. Wele letniskowe
7. Wele z rezerwacją kwater
8. Rejony wypoczynku pobytowego
9. Ośrodki wypoczynku pobytowego istniejące i projektowane
10. Zespoły indywidualnych domków jednorodzinnych istniej. i projekt.
11. Obiekty noclegowe dla turystyki kwalifikowanej istniej. i projekt.
12. Międzynarodowa droga wędrówek turystycznych
13. Pozostałe szlaki wędrówek
14. Szlaki kolarskie i piesze
15. Szlaki wodne

